

1874

Tuuli Lähdesmäki

HELSINGIN NONFIGURATIIVISISTA PRESIDENTTIMO-
NUMENTEISTA KÄYDYN JULKISEN KESKUSTELUN
DISKURSSIANALYYTTISTÄ TARKASTELUA

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
taidehistorian laitos
SI 1999

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Taidehistorian laitos
Tekijä	Tuuli Lähdesmäki
Työn nimi	Helsingin nonfiguratiivisista presidenttimonumenteista käydyn julkisen keskustelun diskurssianalyyttistä tarkastelua
Oppiaine	Taidehistoria
	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika	SI 1999
	Sivumäärä 134 (kuvineen 143)
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuksessa tarkastellaan Helsingin nonfiguratiivisiin presidenttimonumentteihin liittyvää julkista keskustelua. Tutkimuksessa käsiteltyjä nonfiguratiivisia presidenttimonumentteja ovat J.K. Paasikiven (1980), Risto Rytin (1994) ja Lauri Kristian Relanderin (1996) muistomerkit. Lisäksi tutkimus ulottuu 1997 käytyyn Urho Kekkosen monumenttikilpaan. Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana on hyödynnetty institutionaalista taiteen teoriaa ja erityisesti Pierre Bourdieun taidesosiologisia näkökulmia. Diskurssianalyysin menetelmällä suoritettussa tutkimuksessa on tarkasteltu etupäässä lehti-leikkeistä koostuvan lähdeaineiston mahdollistamissa puitteissa niin monumenttikeskusteluissa esitettyjen tekstien välittämää näkökulmien ja mielipiteiden kirjoa kuin tästä kirjosta hahmottuvia sosiaalisia valtarakenteita.</p> <p>Tutkimuksessa presidenttimonumenttihankkeet liitetään historialliseen kontekstiin tarkastelemalla hankkeita osana viime vuosisadalla maassamme alkanutta suurmiesmonumenttitraditiota.</p> <p>Tutkimuksen perustavanlaatuisen havainto on nonfiguratiivisista presidenttimonumenteista käytyjen keskustelujen samankaltaisuus. Tämän havainnon johdosta tutkimuksessa käsitellään kaikkia presidenttimonumenttihankkeita samanaikaisesti hahmottaen presidenttimonumenttidiskurssin kokonaisuutta. Presidenttimonumenttidiskurssit on analysointivaiheessa jaoteltu viideksi erilliseksi diskurssiksi keskusteluissa harkitusti tai tahattomasti esiin tultujen argumenttien, teemojen ja päämäärien perusteella. Tämän jaottelun ohella diskursseista on hahmotettu ns. maallikko- ja asiantuntijanäkökulmat, joiden välinen dikotomia liittyy kiinteästi tutkimuksessa tarkasteltuihin diskursseihin.</p> <p>Korostunein asema presidenttimonumenttidiskurssien kokonaisuudessa on monumentin esittävyteen liittyvällä diskurssilla. Esittävydestä käydyt keskustelut voidaan yleistäen jakaa kahtia; enemmistönä oleviin nonfiguratiivisiin monumentteihin tyytymättömiin ja ymmärrettävämpiä monumentteja tai näköispatsaita toivoviin maallikkomielipiteisiin ja nonfiguratiivisuutta ja käytyjä monumenttikilpailuja puoltaviin asiantuntijakommentteihin. Esittävyysdiskurssi liittyy kiinteästi monumenttien funktiota (muiston vaalimista vai taidetta) käsittelevään diskurssiin.</p> <p>Tutkimuksessa käsitellään lisäksi presidenttimonumenttidiskursseihin liittyviä poliittisia ulottuvuuksia. Diskursseista voi mm. huomata, että monumenttihankkeen ajankohdan poliittisella ilmapiirillä on vaikutusta siihen, minkälaisia keskusteluja monumenteista käydään. Tutkimuksessa tarkastellaan lisäksi monumenttikeskusteluista hahmotettavaa monumenttikilpailujen sääntöjä ja järjestämistä koskevaa diskurssia sekä paikallispatriottista diskurssia, jota on mahdollista hahmottaa monumentin tehneen taitelijan ja presidentin kotipaikkakunnan lehdistön osalta.</p>	
Asiasanat	presidenttimonumentti, muistomerkki, diskurssi, monumenttitaide
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN MATERIAALI JA METODIIKKA	2
3. TEKSTEISTÄ DISKURSSEIKSI	7
3.1. MIKÄ ON DISKURSSI.....	7
3.2. TAIDEINSTITUUTIO DISKURSIIVISENA JÄRJESTELMÄNÄ.....	10
3.3. JULKISEN KESKUSTELUN TARKASTELUSSA HUOMIOITAVAT TEKIJÄT	12
4. HELSINGIN NONFIGURATIIVISTEN PRESIDENTTIMONUMENTTIHANKKEIDEN KULKU ...	15
5. SUURMIESMONUMENTTIEN PERINNE	25
5.1. MONUMENTTIKIISTOJEN PSYKOLOGIA	25
5.2. PRESIDENTTIEN MUISTOMERKIT SUURMIESMONUMENTTIEN HISTORIAN JATKUMONA	35
6. DISKURSSIEN ANALYSOINTI	40
6.1. ESITTÄVYYSDISKURSSI	41
6.1.1. NÄKÖISYYSKESKUSTELU	42
6.1.2. NONFIGURATIIVISUUSKESKUSTELU	53
6.2. MUISTAMISTA VAI TAIDETTA -DISKURSSI.....	62
6.2.1. MUISTOKESKUSTELU.....	62
6.2.2. TAITEELLISUUSKESKUSTELU	66
6.2.3. PERINTEISTEN MONUMENTTIEN KYSEENALAISTAMINEN	73
6.2.4. SIJAINTIKESKUSTELU	76
6.3. POLIITTINEN MONUMENTTIDISKURSSI	80
6.3.1. POLIITIKOT MONUMENTTIKESKUSTELUSSA	80
6.3.2. PUOLUEPOLIITTISET NÄKÖKULMAT MONUMENTTIKESKUSTELUSSA	86
6.3.3. POLIITTISEN ILMAPIIRIN VAIKUTUS MONUMENTTIKESKUSTELUIHIN	92
6.3.4. MONUMENTTIKESKUSTELUIDEN VIITTAUKSET SOSIALISTISTEN MAIDEN MONUMENTTIPERINTEESEEN	98
6.4. MONUMENTTIKILPAILUJEN JÄRJESTÄMISTÄ JA SÄÄNTÖJÄ KOSKEVA DISKURSSI	101
6.5. PAIKALLISPATRIOOTTINEN DISKURSSI	107
7. PRESIDENTTIMONUMENTTIDISKURSSIEN KESKINÄINEN VERTAILU	114
8. YHTEENVETO	122

KUVALUETTELO	125
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	126
PAINAMATTOMAT LÄHTEET	126
PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	129
KUVAT	135

1. JOHDANTO

Suurmiehille pystytetyt muistomerkit¹ herättävät suomalaisissa usein tunnekuohuja, joiden spontaanisuus ja paikoin aggressiivinenkin sävy leimaa yleensä lähes säännönmukaisesti ja piirteiltään varsin samanlaisena merkittävimpiä muistomerkkihankkeitamme. Muistomerkit ja yleensäkin julkisessa tilassa olevat taideteokset saattavat taiteen kosketuksiin sellaistenkin ihmisten kanssa, jotka muutoin harvemmin tarkastelevat ja arvioivat taideteoksia. Muistomerkkien pystyttäminen yhteiseen tilaan kaikkien tarkastelunalaiseksi saa ihmiset ottamaan myös julkisesti kantaa monumenttien sopivuudesta. Erilaisten, enemmän tai vähemmän taideetta tuntevien, ihmisten osallistumien muistomerkkien ympärillä käytyihin julkisiin keskusteluihin synnyttääkin helposti kiistoja, joissa esitettyjä mielipiteitä ja näkemyksiä perustellaan varsin monitahoisilla argumenteilla. Voimakkaan julkisen keskustelun voidaankin katsoa kuuluvan monumenttitaiteen lajityyppiin. Monumenttien kohdalla keskustelua kiihdyttää lisäksi monumentin funktio muistonvaalijana.

Monumenttikiistat konkretisoituvat aikakaus- ja sanomalehtien artikkeleissa ja yleisönosastokirjoituksissa, joiden välittämä argumentointi paljastaa muistomerkkeihin liittyvien arvojen ja arvostusten rakennelman. Tekstit tuovat esille kirjoittajien käsitykset muistomerkeistä, taiteesta ja niiden tarkoituksesta ja 'hyvyydestä'. Taiteesta puhumisen varjolla käydyt keskustelut sisältävät lisäksi usein juonteita, joissa itse taiteesta puhuminen jää toissijaiseksi. Monumenttikeskustelut muotoutuvat kokonaisuuksista, joiden lähtökohtina näyttäytyvät erilaisten taidekäsitysten ohella politiikka ja valta. Poliitiikan osuus keskustelussa näyttelee sitä merkittävämpää osaa, mitä yhteiskunnallisesti merkittävämpi muistomerkkin kohde on.

Suomalaisessa monumenttitraditiossa ns. suurmiesmonumenteilla on tärkeä sija. Kansallisesti merkittäviä henkilöitä, suurmiehiä,² on Suomessa kunnioitettu henkilömonumenteilla jo noin 150 vuoden ajan. Suurmiesmonumentit ovat yleensä herättäneet julkisuudessa kiivasta keskustelua suurmiesten saavutuksiin ja persoonaan liittyvien voimakkaiden tunne- ja arvostussiteiden johdosta. Suurmiesmonumenteista presidenttimonumentteihin sisältyy ehkä kaikkein eniten erilaisia arvolatauksia. Näiden arvolatausten sävyttämää keskustelua on voinut seurata useaan otteeseen 1990-luvulla sanoma- ja aikakauslehdistä presidentti Lauri Kris-

¹ Tutkimuksessa käytän sanoja muistomerkki ja monumentti synonyymeina.

² Suurmieskategoriaan voidaan ajatella kuuluvan myös eräitä naisia, kuten Minna Canth, Ida Aalberg ja Miina Sillanpää, joskin heidän kunnioittaminen monumentin keinoin on tapahtunut pääasiassa vasta sotien jälkeen.

tian Relanderille, Risto Rytille ja Urho Kekkoselle järjestettyjen muistomerkkilpailujen tiimoilta. Kaikkien kyseisten muistomerkkilpailujen voittajaehdotukset olivat nonfiguratiiivisia.³ Suomen ensimmäinen nonfiguratiiivinen presidenttimonumentti oli 1980 paljastettu Juhon Kusti Paasikiven muistomerkki.

Näistä neljästä muistomerkistä käydyt julkiset keskustelut ja kiistat muodostavat kokonaisuutena kiinteän tutkimuskohteen, johon pro gradu -tutkimuksessani paneudun. Kiintoisaksi tarkastelukohteeksi tutkimuksen aiheen tekee presidenttimonumentteihin liittyvä arvostuksen ja arvostusten verkosto sekä erityisesti monumenttien nonfiguratiiivisuudesta juontuva keskustelu, joka paljastaa keskustelijoiden erilaisia näkemyksiä taiteen ja muistomerkin tehtävistä. Käsittelen presidenttimonumenttien virittämää julkista keskustelua ryhmittelemällä esilletulevia keskusteluteemoja ja argumentointitapoja erilaisiksi diskursseiksi ja analysoimalla näiden diskurssien sisältöjä. Tavoitteenani on selvittää, millaisia diskursseja monumenteista käydään ja millaisia motiiveja keskusteluun osallistumisen taustalta löytyy. Selvitän myös, miten esiintuodut diskurssit nivoutuvat historialliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen tilanteeseen. Tutkimuksen diskurssianalyyttisyys sijoittuu kappaleeseen 6.

2. TUTKIMUKSEN MATERIAALI JA METODIIKKA

Koska tavoitteenani on tarkastella presidenttimonumentteihin liittyvää julkista keskustelua, koostuu tutkimuksessa käyttämäni primäärilähteistö sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuista artikkeleista, kolumneista, pakinoista ja mielipideteksteistä. Lehdissä julkaistut pilakuvat kuuluvat myös tutkimusaineistooni kuvallisina kommentteina. Lehtileikeaineiston olen koonnut käymällä läpi kaikki Kuvataiteen keskusarkistossa, Suomen Kuvanveistäjäliiton arkistossa ja Valtioneuvoston arkistossa olleet kyseisiin presidenttimonumentteihin liittyvät lehtileikkeet. Lisäksi olen täydentänyt lehtileikeaineistoa puoluelehtien ja paikallislehtien osalta selaamalla lehtiä läpi kirjastossa, koska näiden lehtien osalta arkistoihin ei ole kerätty leikkeitä kovinkaan järjestelmällisesti. Myös valtakunnallisten sanomalehtien osalta olen tehnyt eräänlaisia tarkistuslailuja kirjastossa huomattuani, että arkistoista löytämäni lehtileikeai-

³ Käsittelen Urho Kekkosen monumenttiluonnosta myös nonfiguratiiivisena, vaikka luonnokseen sisältyy eräitä

neisto ei ollut eräinä vuosina kaikkien sanomalehtien kohdalla täysin systemaattinen. Tässä tutkimuksessa käytetty lehtileikeaineisto on siten koottu mahdollisimman systemaattiseksi, mutta silti on olemassa mahdollisuus, että joitain yksittäisiä tekstejä on jäänyt tutkimusaineiston ulkopuolelle. Tällä ei kuitenkaan ole tutkimustulosten kannalta erityisempää merkitystä.

Lehdet, joiden tutkimusaiheeseen liittyvän materiaalin olen järjestelmällisesti kerännyt kaikkien tarkastelun kohteena olevien presidenttimonumenttien osalta, ovat: Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Uusi Suomi, Ilta-Sanomat, Turun Sanomat, Aamulehti, Suomen Kuvalehti ja Taide-lehti. Nämä lehdet toimivat monumenttihankkeissa aktiivisimpina keskustelufoorumeina ja antavat samalla monipuolisen kuvan käydyistä keskusteluista. Uudessa Suomessa ilmestynyt lehtimateriaali on tutkimuksessa mukana lähinnä Paasikiven monumentista käydyssä keskustelussa, koska lehti lakkasi ilmestymästä 29.11.1991. Paasikiven monumenttiin liittyvässä keskustelussa Uusi Suomi toimi kaikkein aktiivisimpana keskustelufoorumina, minkä vuoksi lehti on otettu tutkimusmateriaaliin mukaan. Uuden Suomen lakattua ilmestymästä Helsingin Sanomat on vakiinnuttanut ehdottoman ykkösasemansa valtakunnallisena keskustelufoorumina. Helsingin Sanomien asema korostuu eteenkin 90-luvun presidenttimonumenteista käydyissä keskusteluissa, mihin luonnollisestikin vaikuttaa monumenttien sijoittaminen pääkaupunkiin. Hufvudstadsbladet tarjoaa monumenttikeskusteluihin oman pääkaupunkikeskeisen näkökulmansa. Turun Sanomat ja Aamulehti ovat tutkimusmateriaalissani edustamassa monumenttikeskustelua muissa Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa. Näissä lehdissä käydyt monumenttikeskustelut muistuttavat luonteeltaan Helsingin Sanomissa käytyjä keskusteluja, mutta jäävät määrällisesti suppeammaksi monumenttien sijoituspaikasta johtuen. Ilta-Sanomat on valittu lehtiaineistoon populaarimman iltalehtikirjoittelun mukaan saamiseksi. Suomen Kuvalehti laajentaa tutkimusmateriaaliani hieman sanomalehtien ulkopuolelle (tosin monumenttikeskustelua käytiin Suomen Kuvalehdessä kaikkiaan varsin niukasti, mm. yleisökirjeitä aiheesta ei lehdessä julkaistu lainkaan) ja Taide-lehden kautta huomioiduksi tulee taiteen kentän asiantuntijakirjoittelu alan lehdessä.

Kaikki edellä mainitut lehdet ovat tällä hetkellä sitoutumattomia. Uusi Suomi siirtyi porvarillisesta sitoutumattomaksi lehdeksi vuonna 1976 ja Aamulehti vuonna 1992. Puoluesidonnaisuus ei kuitenkaan näissä lehdissä näkynyt monumenttikeskusteluissa, joten sanomalehtien puoluepoliittisiin keskustelujuonteisiin kiinnitän huomiota lähinnä puoluelehtiä tar-

kastellessani. Puoluelehdistä olen valinnut tutkimusaineistooni Suomen Sosialidemokraatin (vuodesta 1988 lähtien Demari) (SDP), Kansan Uutiset ja Viikkolehden (Vas.), Nykypäivän (Kok.), Suomenmaan (Kepu) ja Tiedonantajan (SKP). Nämä lehdet antavat monipuolisen kuvan puoluelehdissä käydyistä monumenttikeskusteluista ja niiden avulla voi tarkastella keskusteluissa ilmitulevia puoluepoliittisia painotuksia.

Tutkimuksessani tarkastelen lisäksi presidenttimonumenttikeskusteluissa havaittavia paikallispatioottisia juonteita, joita voi ilmetä niin monumentin saavan presidentin kuin monumentin tekevän taiteilijankin kotipaikkakunnan lehdistössä. Kotipaikkakunnalla tarkoitan tässä yhteydessä seutua, jossa henkilö on syntynyt ja viettänyt lapsuutensa ja nuoruutensa. Kotiseudun määrittäminen monimutkaistuu tapauksissa, joissa henkilö on muuttanut lapsuudessaan paikkakunnalta toiselle, eikä siten yksiselitteisesti identifioitu vain jollekin tietylle seudulle. Niinpä olen tarkastelemani kotipaikkakunnan lehdistön osalta joutunut päätyämään eräissä tapauksissa useisiin lehtiin sen mukaan, miten itse katson, että paikkakunta voisi pitää tarkasteltavaa henkilöä 'omana poikanaan'.

J.K. Paasikiven kohdalta lehtimateriaaliksi olen valinnut Aamulehden (Tampere), Hämeen Sanomat (Hämeenlinna) ja Etelä-Suomen Sanomat (Lahti). Paasikivi asui elämänsä ensimmäiset viisi vuotta Tampereella, josta muutti vuonna 1875 Lahteen. Vuonna 1882 hän aloitti oppikoulun Hämeenlinnassa, jossa myös kirjoitti ylioppilaaksi 1890. Lakitieteen opintojensa ohella Paasikivi työskenteli useaan otteeseen Lahdessa 1890-luvulla.⁴ Risto Rytin kohdalla lehtiaineistona ovat Lauttakylä (Huittinen) ja Satakunnan Kansa (Pori). Ryti on syntynyt Huittisissa. Kymmenvuotiaana vuonna 1899 hän siirtyi käymään koulua Porin klassilliseen lyseoon, josta pääsi ylioppilaaksi 1906.⁵ Urho Kekkoseen liittyvänä kotipaikkakunnan lehdistömateriaalina ovat Pielavesi-Keitele (Pielaveden ja Keiteleen paikallislehti) ja Kainuun Sanomat (Kajaani). Kekkonen on syntynyt Pielavedellä, jossa hän asui elämänsä ensimmäiset kuusi vuotta. Tärkeäksi Kekkoselle muodostui kuitenkin Kajaanissa vietetty lapsuus ja nuoruus 1911-1921.⁶ Lauri Kristian Relander on syntynyt ja asunut elämänsä ensimmäiset kymmenen vuotta Kurkijoella. Viipurin suomalaista reaalilyseota Relander kävi vuosina 1894-1901.⁷ Relanderin kohdalta tutkimusaineistooni olen valinnut karjalaismieliset lehdet Kurkijokelaisen (Loimaa) ja Karjalan (Lappeenranta).

⁴ Polvinen 1989, 3-44.

⁵ Virkkunen 1985, 11-13.

⁶ Uino 1985, 13-51.

⁷ Pietiläinen 1992, 109-111.

Paasikiven monumentin on tehnyt kuvanveistäjä Harry Kivijärvi. Kivijärvi on syntynyt Turussa ja asunut lapsuutensa ja nuoruutensa Turussa ja Turun lähistöllä Hirvensalossa,⁸ joten Kivijärven osalta tutkimusmateriaalina on Turun Sanomat. Rytin monumentin on tehnyt kuvanveistäjä Veikko Myller, joka on syntynyt ja asunut ennen taideopintojensa aloittamista Joensuussa.⁹ Myllerin osalta lehtimateriaalinani on Karjalainen (Joensuu). Relanderin monumentin on tehnyt kuvanveistäjä Matti Peltokangas. Peltokangas on asunut lapsuudessaan pisimmän ajan yhtäjaksoisesti (14 vuotta) Hauholla.¹⁰ Tämän jälkeen Peltokangas on asunut pari vuotta Hämeenlinnassa, jonka taiteilijaseuraan hän edelleen kuuluu. Peltokankaan osalta sanomalehtiaineistooni olen valinnut Hämeen Sanomat ja Keski-Hämeen (Lammin, Hauhon, Tuuloksen ja Hämeenkosken paikallislehti). Kekkosen muistomerkkikilpailun voittaja kuvanveistäjä Pekka Jylhä on syntynyt ja asunut lähes koko lapsuutensa ja nuoruutensa Toholammilla.¹¹ Jylhän osalta tarkasteluun olen valinnut Keskipohjanmaan (Kokkola) ja Lestinjoen (Kannuksen, Himangan, Toholammen ja Lestijärven paikallislehti). Puolue- ja paikallislehtien tekstien analysoinnissa on huomioitava lehtien erilaiset ilmestymistiheydet, jolloin esim. suoraviivainen tekstien kvantitatiivisten määrien vertailu ei ole mielekäästä.

Tutkimukseni lähdemateriaalina käytän myös Valtioneuvoston arkistossa ja Suomen Kuvanveistäjäliiton arkistossa olleita presidenttimonumenttihankeisiin liittyviä asiakirjoja sekä muita arkistoista löytämiäni presidenttimonumentteihin ja monumentaalikuvanveistoon yleisemmin liittyviä lehtiartikkeleita. Kaikkiaan tutkimuksessa läpikäytyjä sanomalehtiartikkeleita on noin 700.

Metodologisina lähestymiskeinoina tutkimuksessani käytän taidesosiologisia näkökulmia ja institutionaalisen taiteen teorian tarjoamia tarkastelutapoja. Modernissa yhteiskunnassa omaksi alueekseen eriytynyttä taidetta ja sitä ylläpitävää sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutuksen kokonaisuutta ovat tutkijat kutsuneet eri nimikkein; järjestelmäksi, instituutioksi, taidemaailmaksi (Arthur Danto, George Dickie, Howard Becker) tai kentäksi (Pierre Bourdieu). Olennaista institutionaalisisessa taiteen teoriassa on taiteen kanssa tekemisissä olevan yhteisön jakaantuminen erilaisiin toimijalohkoihin (tekijöihin ja vastaanottajiin), rooleihin (kuten taiteilija, kriitikko tai yleisö) ja alajärjestelmiin (kuten teatteri, musiikki tai eloku-

⁸ Jokinen 1987.

⁹ Veikko Myllerin kirje Tuuli Lähdesmäelle 19.11.1998. TLA.

¹⁰ Matti Peltokankaan kirje Tuuli Lähdesmäelle 3.11.1998. TLA.

¹¹ Pekka Jylhän kirje Tuuli Lähdesmäelle 23.11.1998. TLA.

va), jotka yhteistoiminnassa muodostavat institutionaalisen taidejärjestelmän perustan.¹² Taiteeseen liittyvät hyvän ja huonon määritelmät, järjestelmän roolijako ja arvon ja statuksen saaminen määräytyvät taidejärjestelmän toimijoiden välisten suhteiden kautta. Määritelmät, roolit ja arvot ovat muuttuvia taidejärjestelmän mukana eläviä ominaisuuksia. Taidejärjestelmän toimijoiden välisten suhteiden korostaminen on ranskalaisen Pierre Bourdieun taidesosiologisten tutkimusten keskeisin elementti. Taidehistoriallisen tutkimuksen paradigman vaihdoksen myötä Bourdieun kenttäteoriaa on hyödynnetty viimeaikaisissa taidehistoriallisissa tutkimuksissa varsin runsaastikin, koska Bourdieun näkökulmat tarjoavat taideilmiöiden tarkasteluun monivivahteisen yhteiskunnallisen ja vallan käyttöä huomioivan ulottuvuuden. Bourdieun teorit ovatkin itse asiassa nousseet oman termistönsä mukaisesti tutkimukselliseksi valtakurssiksi. Diskurssien toimintaa tutkivien teorioiden mukaan näkökulman tai ajattelumallin hallitsevuutta ja valtaa osoittaa sen käyttö itsestäänselvyytensä, seikkana, joka ei tarvitse perusteluja oikeutukseksi.¹³ Bourdieun käyttämä taiteen kentän käsite onkin jo niin vakiintunut taidekirjoitteluun ja -puheeseen, ettei sen alkuperää usein edes mainita eikä välttämättä edes tiedetä.

Hyödynnän tutkimuksessani Bourdieun kenttäteorian tarjoamia lähestymistapoja, joiden avulla on mahdollista tarkastella taidekeskustelujen taustalla olevia arvorakennelmia ja valtaa, maun sosiologiaa ja tarvetta valita keskusteluissa tiettyjä näkökantoja. Olennaista tutkimuksessani on myös huomioida keskustelujen osapuolten välisiä vuorovaikutussuhteita sekä kielenkäyttöön pohjautuvia valta-asetelmia. Poststrukturalistiset kielitieteet ja ennen kaikkea sen Michel Foucault'n mukainen suuntaus antavat teoreettista ajatuspohjaa tutkimukseni kielellisten valta- ja vaikuttamissuhteiden tarkasteluun. Bourdieun ohella myös Foucault näkee toimijoiden välisen suhdeverkoston teoriansa lähtökohdaksi. Bourdieun ja Foucault'n lähtökohdissa onkin paljon yhteistä, sillä myös Foucault hahmottaa tiettyjen kenttien olemassaolon, vaikkakin ne hänelle jäsentyvät etupäässä kielellisen toiminnan kautta.¹⁴ Myös Foucault'n teorioita on viime vuosikymmenenä hyödynnetty taiteen ja kritiikin tutkimuksessa runsaasti, eteenkin monet feministiset tutkimukset ovat nähneet Foucault'n valta-analyysit hedelmällisiksi.

Bourdieun tutkimukselliset lähtökohdat liikkuvat usein käytännön sosiologian tasolla nojautuen runsaaseen empiria-aineistoon, jota kategorisoivat usein sosiaaliluokkien eroista

¹² Malkavaara 1989, 42-43.

¹³ Jokinen & Juhila 1993, 81.

¹⁴ Ks. esim. Foucault 1972, 98, 145.

johtuvat ihmisten ajattelutapojen, makujen ja toiminnan erilaisuudet. Bourdieun tutkimustuloksia tarkasteltaessa ja käsiteapparaattia käytettäessä on muistettava niiden kulttuurisidonaisuus. Taidemakujen kategorisointi sosiaaliluokkien pohjalta ei ole suoraan sovellettavissa Suomen oloihin, koska suomalainen yhteiskunta on ranskalaista homogeenisempi ja meiltä puuttuu ranskalaisten jyrkkä sivistyksellinen luokkajako.¹⁵ Omassa tutkimusmateriaalissani taidemaun ja monumenttikeskusteluihin osallistuvien osapuolten yhteiskunnallisen aseman välisen riippuvuussuhteen täysipainoinen tarkasteleminen ei olisi edes mahdollista, koska suurin osa yleisönosastokirjoittajista ei mainitse teksteissään koulutuksellista statustaan ja ammattiaan. Sen sijaan ns. maallikko- ja asiantuntijatahojen maun ja mieltymysten erotteleminen on aineistoni perusteella mahdollista.

Edellä esitettyjä tutkimuksellisia näkökulmia lähestyn diskurssianalyysin metodin avulla. Vaikka diskurssianalyysia hyödynnetään nykyisin runsaasti tutkimuksissa, se ei ole silti kovinkaan vakiintunut ja yhtenäinen tutkimusmenetelmä, vaan joukko kieltä, sen käyttöä ja yhteiskuntaa koskevia teoreettisia lähtökohtaoletuksia, jotka väljästi ohjaavat tietyn suuntaisiin kysymyksenasetteluihin ja menetelmällisiin ratkaisuihin. Diskurssianalyysista voidaan erottaa kaksi suuntaa: tulkitseva (korostaa vastaanottajien näkökulmia ja erilaisten tulkintojen luovuutta) ja kriittinen (keskittyy valtasuhteisiin).¹⁶ Tutkimuksessani huomioin molempia suuntia lähdeaineiston mahdollistamissa puitteissa.

3. TEKSTEISTÄ DISKURSSEIKSI

3.1. MIKÄ ON DISKURSSI

Institutionaalisen taiteen teorian myötä diskurssin käsitettä käytetään nykyisin tutkimuksissa taajaan. Käsitteen käytön voi kuitenkin todeta olevan varsin kirjavaa; sillä voidaan tarkoittaa kirjoittajasta riippuen hyvinkin monimutkaisia verbaalisten merkitysrakennelmien muotoutumisia tai esim. yksinkertaisesti keskustelua. Termin käytön yleistymisen lienee aiheuttanut

¹⁵ Tuhkanen 1988, 18.

¹⁶ Valtonen 1998, 96-99.

sen sisällölle jonkinlaista inflaatiota. Diskurssin käsitteen ja diskurssianalyysin kehittelyn käännekohtat ovat 1960-luvun ranskalaisessa strukturalismin kritiikissä, poststrukturalismissa, jonka keskeisimpänä hahmona näyttäytyy Michel Foucault. Myös Roland Barthesin myöhäistuotanto on luettu tämän suuntauksen piiriin.¹⁷

Barthes lähestyy diskurssin käsitettä etupäässä lingvivistisistä lähtökohdista. Hänelle diskurssi merkitsee lausetta suurempia puheen yksiköitä, ja samoin lauseet toimivat omina lyhyinä diskursseinaan. Diskurssi käsittää pelkkää kielioppia laajemman merkitysrakennelman, jota Barthesin mukaan on jo antiikista lähtien tarkasteltu retoriikan nimikkeellä.¹⁸ Foucault'lle diskurssi on monimerkityksellisempi joukko verbaaleja esityksiä ja lausesarjoja, jotka tarjoavat kielen tietyn aihepiirin tiedosta puhumiseen. Foucault'n diskursiivisen teorian peruselementtejä ovat lausumat, jotka eivät tarkoita kieliopillisia lauseita vaan tapahtumia, joiden ominaisuudet muotoutuvat ainutkertaisina kirjoituksen sävystä ja puheen artikulaatiosta. Lausumat liittyvät kiinteästi tilanteisiin, joissa ne tuodaan ilmi, ja muihin lausumaa edeltäviin ja myös seuraaviin lausumiin.¹⁹ Samaan kohteeseen viittaavat lausumat muodostavat ryhmän, jonka yhtenäisyys perustuu erilaisten sääntöjen muodostumiseen ja vuorovaikutukseen ryhmän sisällä. Lausumien käyttöä ryhmässä ohjaavat säännöt, diskursiiviset muodostumat (eli esim. kokonaisen oppialan muodostava tekstijoukko), tuovat lausumien välisiin suhteisiin säännönmukaisuutta ja konventioita.²⁰ Diskurssi määrittyy siten Foucault'n teoriasa tietyksi lausumien ryhmäksi, joka kuuluu tietyn diskursiivisen muodostuman systeemiin.²¹ Diskurssiin vaikuttavat säännöt operoivat suoraan diskurssissa itsessään, eivät niinkään ihmisten tajunnassa; säännöt toimivat anonyymilla tavalla kaikissa, jotka osallistuvat keskusteluun diskursiivisella kentällä.²²

Bourdieu tuo diskurssin käsittelemiseen mukaan teorioilleen tyypillisen sosiaalisen ulottuvuuden kentän logiikkoineen ja markkinoineen. Bourdieu määrittelee diskurssin, kielellisen esityksen, koostuvan puhujan kielellisestä habituksesta ja kielen markkinoista.²³ Habituksella Bourdieu tarkoittaa yleisemminkin eräänlaista sosialisoitua subjektiivisuutta; kentällätoimijat tekevät subjektiivisia valintoja, vaikka pohjimmiltaan yksilöiden tekemät valinnat ovat sosiaalisesti määräytyneitä. Kielellinen habitus ei kuitenkaan tarkoita pelkkää yhteis-

¹⁷ Rojola 1993, 65, 109.

¹⁸ Barthes 1993a, 79; Barthes 1977, 82-85.

¹⁹ Foucault 1972, 28.

²⁰ Ibid, 31-38.

²¹ Ibid, 107.

²² Ibid, 63.

kunnallisten olojen tuottamaa tapaa käyttää kieltä, vaan kielenkäyttöä, joka sopeutetaan ‘tilanteeseen’, kentän käytäntöihin ja markkinoihin. Kielen markkinat ovat olemassa, kun joku tuottaa kielellisen esityksen vastaanottajille, jotka kykenevät sitä arvioimaan, arvostamaan ja palkitsemaan tuottajaa. Kielen markkinat määräävät, millaisilla kielellisillä habituksilla kentällä pärjää ja millaiset kielelliset esitykset vakuuttavat ja vallitsevat.²⁴ Markkinat ohjaavat siten kielellisen tuotannon muotoutumista diskursseiksi.

Diskurssin käsitettä on yritetty ‘suomentaa’ mm. merkityksellistämisen järjestelmäksi²⁵ ja puhetavaksi.²⁶ Diskurssille rinnakkaisina tai täydentävinä käsitteinä on esitetty merkityssysteemiä tai tulkintarepertuaaria, jotka määrittyvät verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta.²⁷ Tässä tutkimuksessa lähestyn diskursseja Bourdieun ja Foucault’n hahmottamien näkökulmien kautta. Tutkimuksessani diskurssilla tarkoitan teksteistä muodostuvaa kokonaisuutta, merkityssysteemiä, joka tuottaa erilaisia arvo- ja valtapyrkimyksiä, mutta on samalla myös niiden tuote. Diskurssien tutkiminen, diskurssianalyysi, perustuu juuri olettamukseen kielen sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta. Kieli ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan merkityksellistää ja samalla järjestää, rakentaa, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta. Kielen käytöllä merkityksellistetään kohteet, joista puhutaan tai kirjoitetaan.²⁸ Myöskään tutkijan käyttämä kieli ei siten ole ulkopuolisen objektiivista, vaan muun kielen käytön tapaan konstruktivistista. Diskurssit ovat aina tulkintatyön tuloksia ja niiden raakamateriaalina olevat tekstit ovat ambivalentteja monenlaisille tulkinnoille. Niinpä tutkijankaan ei ole mahdollista hahmottaa mitään objektiivisesti olemassaolevia diskursseja, jotka analysoimalla paljastuisivat tyhjentyviksi totuuksiksi. Diskurssien raakamateriaalina olevat tekstit voidaan ymmärtää bartheslaisittain paljon laajemmaksi materiaaliksi kuin vain kirjalliseksi tuotteeksi.²⁹ Kuvat (esim. tässä tutkimuksessa sanomalehtien pilakuvat), tv-ohjelmat, esineet, yms. toimivat diskurssiin osallistuvina kuvallisina tai kulttuurisina teksteinä.

Diskurssien monitulkintaista luonnetta lisää niissä esiintyvät intertekstuaalisuudet. Barthesin mukaan itseasiassa kaikki tekstit ovat intertekstejä, joissa on läsnä eri tasoilla mui-

²³ Bourdieu 1985, 111.

²⁴ Ibid, 111-113.

²⁵ Rantanen 1997, 17.

²⁶ Väliverronen 1998, 20.

²⁷ Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 26.

²⁸ Ibid, 17-18; Foucault 1972, 49.

ta, muodoltaan enemmän tai vähemmän tunnistettavia aikaisemman tai ympäröivän kulttuurin tekstejä.³⁰ Presidenttimonumenttikeskusteluissa intertekstuaalisuus on yksinkertaisimmillaan sitä, että osuviksi tai nokkeliksi katsotut ilmaukset, näkökulmat ja monumenttien tulkinnat lainautuvat kirjoittajalta toiselle. Myös esimerkiksi presidenttimonumentteja kommentoivissa pilakuvissa voi helposti havaita intertekstuaalisuutta (ks. kuvat 1, 2 ja 3). Koska tekstit sulauttavat itseensä viittauksia muista teksteistä, saattaa yksi teksti pitää sisällään aineksia useista diskursseista. Diskursseissa intertekstuaalisuus voidaan ymmärtää erilaisten diskurssien uusiutumisenä tai varioituvuutena. Interdiskursiivisuudella tarkoitetaan tekstin sisäisellä tasolla olevia merkitysjärjestelmiä, jotka kirjottautuvat tekstiin muista diskursseista³¹ (esim. poliittisen diskurssin sekoittuminen esteettiseen diskurssiin). Myös Foucault'n teoriaan kuuluu keskeisinä elementteinä lausumien tasolla olevat vaikutus- ja vuorovaikutussuhteet.³²

Valtakysymykset nousevat diskurssien tarkastelussa keskeiseen asemaan, sillä yhteiskunnassa käydään aina kamppailua siitä, kuka on pätevä ottamaan osaa julkiseen dialogiin. Pätevyys on sidoksissa erityisiin puhuja-asemiin, jotka määrittelevät osanoton vakavasti otettavuuden ja painoarvon. Kielen käyttöä ja diskursseja tarkastelleet teoreetikot, kuten Foucault ja Barthes, näkevät valtakysymysten olemassaolon pienimmissäkin kielen käytön tilanteissa.³³

3.2. TAIDEINSTITUUTIO DISKURSIIVISENA JÄRJESTELMÄNÄ

Taideinstituutio koostuu erilaisista puheyhteisöistä, joiden välinen vuorovaikutus synnyttää instituutiossa esille tuodut diskurssit. Diskurssit eivät ole kuitenkaan ainoastaan puheyhteisöjen vuorovaikutuksen seuraus tai sivutuote, vaan osaltaan koko taideinstituutiota rakentava ja kantava voima. Taideinstituutio tulisikin Victor Burginin mukaan nähdä kokonaisuudessaan diskursiivisena instituutiona, jossa diskurssit toimivat instituutiolle konstitutiivisina elementteinä.³⁴

Taideinstituutiossa käytyihin diskursseihin osallistuminen edellyttää erityistä kykyä ja pätevyyttä, kompetenssia, jonka avulla lunastetaan instituutiossa painoarvoinen puhuja-

²⁹ Ks. esim. Barthes 1993b, 184-185.

³⁰ Barthes 1993b, 181.

³¹ Rantanen 1997, 48.

³² Foucault 1972, 56-58.

³³ Ks. esim. Barthes 1993c, 232; Foucault 1972, 120.

asema. Kompetenssilla tarkoitetaan taideinstituution toimintakäytäntöjen tuntemista, tietoa taiteesta ja sopivista tavoista arvioida ja arvottaa taideteoksia. Taidejärjestelmässä on erotettavissa erityinen taiteilijoiden ‘ammattilaiskompetenssi’, joka perustuu tiettyyn välinehallintaan ja tekniikkojen taitamiseen, mutta ennen kaikkea instituution intressien ja arvostusten sisäistämiseen ja toimimiseen niiden palkitsevalla tavalla.³⁵ Kompetenssien olemassaolo edellyttää loogisesti joidenkin normien ja sääntöjen noudattamista.³⁶ Normit määrittävät kulloisenkin ‘oikean tavan lukea’ taidetta, ja ne opitaan hallitsemaan osallistumalla taiteen kentän toimintaan. Kompetenssin mahdollistama vakavasti otettava osallistuminen diskurssiin tuo osallistujalle samalla valta-aseman taiteen kentällä. Valta-asemista kamppailu pitää taiteen kentän aktiivisena ja jatkuvasti uusiutuvana. Tämän kamppailun myötä myös kompetenssin seuraamat normit ja määräytymisperusteet uusiutuvat. Kentillä jatkuvasti käynnissä oleva valta-kamppailu on yksi Bourdieun teorian pääteesejä. Bourdieun mukaan symbolisen vallan näkyminen ja kentän vaikutus on voimakkainta juuri taiteen ja kulttuuristen tuotteiden kohdalla.³⁷

Bourdieun teoriassa kompetenssiin liittyy kiinteästi pääoman käsite. Pääomatyyppejä Bourdieu hahmottaa useita erilaisia, kuten taloudellisen, kulttuurisen, koulutuksellisen ja sosiaalisen pääoman. Pääomat näyttävät ennen kaikkea erilaisten ominaisuuksien muodossa, kuten tuloina, arvonantona, oppiarvoina ja käytöstapoina, ja ne hankitaan osittain perhetaustan, osittain koulutuksen ja kentällä toimimisen kautta. Erilaisilla pääomilla pärjää eri kenttien toiminnassa, eikä kentältä toiselle siirtyminen onnistu tarvittavaan kompetenssiin riittämättömällä ‘vääränlaisella’ pääomalla. Bourdieu näkee mm. taloudellisen pääoman ja kulttuurisen pääoman hankkimisen olevan toisilleen usein jopa käänteinen ilmiö.³⁸

Vaikka taideinstituution toimintakäytäntöihin ja diskursseihin osallistuminen vaatii osallistujilta (sekä taiteilijoilta, että taiteen vastaanottajilta) tiettyä kompetenssia, ei tätä kompetenssin vaadetta aina tunnusteta tai tunnisteta. Taiteen alalla esiintyykin usein ristiriita esteettisen arvomaailman kannalta tapahtuvan ‘asiantuntijavastaanoton’ ja ‘jokapäiväisen’ arkiiseen elämismaailmaan liittyvän vastaanoton välillä.³⁹ Sama ristiriita on löydettävissä myös taiteen tuotannon puolelta ‘amatöörien’ ja ‘ammattilaisten’ väliltä. Ristiriidat juontavat juu-

³⁴ Burgin 1989, 156.

³⁵ Malkavaara 1989, 35-36; Lepistö 1991, 24-29.

³⁶ Säätelä 1988, 121.

³⁷ Bourdieu 1984, 7, 184, 226.

³⁸ Ibid, 122, 176, 260.

³⁹ Habermas 1986, 110; Säätelä 1988, 118.

rensa taiteen luonteesta institutionalisoituneena systeeminä, jossa tietyt toimintakäytännöt ja diskurssit on legitimoitu.⁴⁰

Kompetenssin saavuttaminen edellyttää sekä ajankohtaisen taiteen tuntemusta että tietoja taiteen historiasta. Hyvää normittavat taidearvostelmat pohjautuvat usein taideteosten vertailuun ja kuvailuun muiden taideteosten viitoittamassa kehyksessä. Taiteen kentän diskurssien perustana voidaan katsoa olevan yleisesti hyväksytyjen, arvokkaiksi tai klassisiksi tunnustettujen taideteosten kokoelma, taiteen kaanon.⁴¹ Diskurssiin osallistujilta vaadittuun kompetenssiin kuuluu siten olennaisesti tieto sekä taideinstituution institutionalisoimista taidekäsitteistä että taiteen kaanonista.

3.3. JULKISEN KESKUSTELUN TARKASTELUSSA HUOMIOITAVAT TEKIJÄT

Taiteen kentällä käyty diskurssi on legitimoitua diskurssia, jonka normaaliuden määrää instituution vakiintuneet käytännöt.⁴² Useissa tapauksissa legitimoitu diskurssi on ainut näkyvä diskurssin muoto. Tällöin legitimoitu diskurssi välittyy esim. alan lehdistä tai asiantuntijoiden välisestä keskustelusta sanomalehdistä ilman, että taiteen kenttään kuulumattomat, kompetenssittomat henkilöt useinkaan osallistuvat käytäviin keskusteluihin. Eräissä tapauksissa legitimoitu diskurssi jää kuitenkin kvantitatiivisesti vain pieneksi osaksi koko julkista keskustelua. Näin käy erityisesti julkiseen taiteeseen ja monumentteihin liittyvässä keskustelussa, jossa näkökulmiaan ja mielipiteitään lausuvat varsin hanakasti sekä taiteen kentällä vaikuttavat, että varsinkin kenttään kuulumattomat tahot. Nämä ns. asiantuntija- ja maallikonäkökulmat kärjistyvät usein monumentteihin liittyvässä keskustelussa. Käydyt diskurssit eivät kuitenkaan ole jaettavissa näin helposti kahtia, vaan esiintuodut näkökulmat muodostavat monisyisen kokonaisuuden, jossa diskurssin eri puolet sulautuvat paikoin toisiinsa.

Julkisesta keskustelusta hahmottuvia diskursseja tarkasteltaessa on huomioitava sen median luonne, joka toimii diskurssissa keskustelufoorumina. Osansa julkisen keskustelun suunnannäyttöön on lehdistöllä, joka voi tietoisesti nostaa esiin 'kuumia puheenaiheita' ja sensaatioita. Eteenkin iltalehdet saavat debatteja kärjistämällä tehtyä jopa taiteesta lukijoitaan

⁴⁰ Säätelä 1988, 118-119.

⁴¹ Saarnivaara 1993, 11; Ks. myös Moxey 1995.

⁴² Säätelä 1988, 101, 165-168.

kiinnostavia ja myyviä juttuja. Tutkimissani presidenttimonumenttikeskusteluissa eteenkin Rytin monumentin herättämä kiihkeä keskustelu näkyi Ilta-Sanomissa selvinä sensaatiohakuisina otsikoina, kuten esimerkiksi; *Risto Rytin kova kohtalo. Näköispatsaasta ei toivoakaan* (IS 5.11.1991) tai *Myller saattaa veistää Relanderin ja Kekkonen* (IS 8.6.1992), joka kiivaan Veikko Mylleriin negatiivisesti kohdistuneen Rytin monumenttikeskustelun keskellä vaikuttaa varsin kiihotushakuiselta otsikoinnilta. Julkisuudella ja julkisella sanalla on kuitenkin avainasema monumenttikeskustelujen synnylle, sillä ilman niiden tarjoamaa mahdollisuutta saada mielipide kuuluviin ja ilman iltalehtien sensaatioiden etsintää ja uutisnälkää, monumenttikiistoja tuskin samanlaisessa laajuudessa edes syntyisi. Moni keskusteluunosallistuja kiinnostuukin monumenttihankkeista vasta niitä käsittelevien artikkeleiden ja hankkeiden herättämien julkisten vastalauseiden seurauksena.

Lehdistö vaikuttaa julkisen keskustelun suuntaan myös seulomalla julkisuuteen pääseviä kommentteja, esim. kaikkia sanomalehtien mielipidepalstoille lähetettyjä kirjoituksia ei julkaista. Esimerkiksi Helsingin Sanomat totesi Rytin monumenttikeskustelun kuluessa julkaiseensa noin 60 % yleisönosastopalstalle aiheesta lähetetyistä teksteistä.⁴³ Samoin Ilta-Sanomien vaikutti mielipidepalstallaan käytyyn Paasikiven monumenttikeskusteluun toteamalla yksinkertaisesti lopettavansa pitkäksi venähtäneen keskustelun (IS 18.9.1981). Mielipidepalstoille lähetettyjen tekstien sisältöön vaikuttaa suuresti se, voiko tekstissä käyttää nimimerkkiä, vai onko kirjoitukseen liitettävä oma nimi. Nimimerkillä kirjoitetuissa teksteissä uskaltaudutaan helpommin hyökkäävään, suorapuheiseen ja herjaavaankin kommentoimiseen. Tutkimusmateriaalinani olevista lehdistä nimimerkillä saa kirjoittaa kaikkiin muihin lehtiin paitsi Helsingin Sanomiin, Hufvudstadsbladetiin, Demariin ja Kansan Uutisiin ja Viikkolehteen. Näissä lehdissä mielipiteisiin on liitettävä oma nimi nimimerkin käydessä vain toimituksen harkitsemisessa erityistapauksissa. Kyseinen käytäntö on ollut voimassa Hufvudstadsbladetissa vuodesta 1991, Helsingin Sanomissa vuodesta 1994, Kansan Uutisissa ja Viikkolehdessä vuodesta 1996 ja Demarissa vuodesta 1997 lähtien. Nimimerkkikäytännön muuttuminen näkyy eteenkin Helsingin Sanomissa käydyissä monumenttikeskusteluissa. Rytimonumentista käytyä kiivaasta keskustelua olisi varmasti laimentanut oman nimen käyttöpakko. Kekkonen monumenttiehdotuksesta käydyssä keskustelussa uuden käytännön myötä yliampuvat ja aggressiiviset mielipidetekstit vähenivät selvästi. Huudahdustyypiset mielipidetekstit katosivat lähes kokonaan. Käytännön muutos saattoi yhtenä osatekijänä olla vaikut-

⁴³ *Rytin patsaalta toivottiin "näköisyyttä"*, HS 29.3.1992.

tamassa ylipäänsäkin Kekkonen monumenttiehdotuksen ympärillä käydyn keskustelun odotettua pienempään vilkkauteen.

Sanomalehdissä käytyä julkista keskustelua tarkasteltaessa on lisäksi huomioitava, että tietyt henkilöt aktivoituvat mielipidekirjoittelussa osallistuen keskusteluun useita kertoja ja lähettäen tekstejään jopa eri lehtien yleisönosastopalstoille. Sanomalehdissä (HS, US, Hbl, IS, AL, TS) olleista presidenttimonumenttikeskusteluihin yleisönosastossa osallistuneista omalla nimellä kirjoitetuista mielipideteksteistä reilu neljännes (31 kpl) oli sellaisia, joiden kirjoittaja osallistui presidenttimonumenttikeskusteluihin useammin kuin kerran. Aktiivisin omalla nimellä kirjoittanut osallistui presidenttimonumenttikeskusteluihin peräti kahdeksalla yleisönosastotekstillä. Useat yleisönosastokirjoittajat mainitsevat lisäksi osallistuneensa johonkin muuhun taidekeskusteluun. Niinpä esimerkiksi vuonna 1984 paljastetun Mika Waltarin monumentin vastustajissa oli samoja henkilöitä kuin Rytin monumenttiluonnoksen vastustajissa.⁴⁴

Kun tutkimusaineistona käytetään journalistisia tekstejä, on olennaista huomioida tekstien tuotantoon liittyviä normeja, konventioita ja instituutioita, joille ja joiden puitteissa tekstejä tuotetaan, sekä eri lehtien vallitsevat uutiskriteerit ja tutkittavien tekstien lajityyppi.⁴⁵ Lajityypin ymmärtäminen on keskeistä mm. pakinoiden ja pilakuvien kohdalla. Tähän genreen kuuluu hauskuuden ja ironisoinnin lisäksi tietty 'kansan' puolella oleminen ja maallikoihin vetoava hienostelematon ja kainoilematon 'terveen järjen' käyttö kommentoinnissa. Presidenttimonumenttien osalta tällainen näkökulma tulee tavallisesti esille nonfiguratiivisuuden kritisointina ja ironisointina (ks. kuvat 1, 4 ja 5).⁴⁶ Maallikoihin vetoavan asiankäsittelytavan johdosta pilanpiirtäjille ja pakinoitsijoille tarjoutuu toisaalta erinomainen tilaisuus tasoittaa hyväntahtoisilla ja humoristisilla teksteillä maallikkoyleisön ja nonfiguratiivisen taiteen kohtaamista. Muutamissa presidenttimonumentteihin liittyvissä pakinoissa aihetta lähestytäänkin tällä tavoin, samoin eräät pilakuvat voidaan tulkita hyväntahtoisiksi eleiksi nonfiguratiivisuuden hyväksymistä kohtaan (ks. kuva 6).

Journalististen tekstien tarkastelussa on kiinnitettävä lisäksi huomiota eri kirjoittajilla oleviin rooleihin. Kuten pakinoitsija tuottaa tiettyyn lajityyppiin sopivia tekstejä pakinoitsijan roolissa, samoin myös esim. taidekriitikko tai sanomalehden päätoimittaja tuottaa tekstejä

⁴⁴ Matti Pitko & Kari Ikonen, *Risto Rytin patsaasta syttyi jatkosota*. AL 26.5.1992; Koskinen 1993, 16; Jalmari Torikka, *Waltarin näköispatsaasta tulee täyttä totta!* IL 14.6.1984.

⁴⁵ Valtonen 1998, 107.

⁴⁶ Kuvan 4 hahmo on Rytin monumenttikilpailun voittaneen Veikko Myllerin karikatyyri.

tietyn roolin ja lajityypin mukaan. Vaikka eri rooleissa olevat kirjoittajat ajattelisivat tietyistä asioista samalla tavoin, vaikuttaa kirjoittajan rooli ja tuotetun tekstin lajityyppi siihen, miten ajatukset voidaan julkisesti ilmaista.

4. HELSINGIN NONFIGURATIIVISTEN PRESIDENTTIMONUMENTTIHANKKEIDEN KULKU

Tutkimuksessa tarkastelemieni presidenttimonumenttihankkeiden rajaama aikaväli kattaa noin 30 vuotta. 1990-luku näyttäytyy tarkasteluajankohtana erityisen aktiivisena, kun Rytin, Relanderin ja Kekkonen monumenttihankkeet toteutettiin peräkkäisinä projekteina. Selvitän seuraavaksi tutkimieni monumenttihankkeiden kulkua.

Suomen ensimmäinen nonfiguratiivinen presidenttimonumentti pystytettiin vuonna 1980 J.K. Paasikivelle. Muistomerkkihanke oli käynnistetty kuitenkin jo vuonna 1969 valtioneuvoston asettaessa toimikunnan valmistelemaan Paasikiven syntymän satavuotisjuhlallisuuksia. Tämä nk. Paasikivi-toimikunta, joka koostui kaikkien poliittisten puolueiden edustajista, Paasikivi-seuran edustajista ja eräistä asiantuntijoista, jakaantui erilaisiin jaostoihin, joiden tehtävinä oli mm. Paasikiveä koskevien tv- ja radio-ohjelmien, kirjojen, dokumenttielokuvan, kirjoituskilpailun, juhlarahan, muistopostimerkin, muistopatsaan ja erilaisten seminaarien ja juhlien valmistelu. Muistopatsasjaoston puheenjohtajana toimi professori L.A. Puntila ja jäsenenä ylipormestari Lauri Aho, pääjohtaja Esa Kaitila, kansanedustaja Tyyne Leivo-Larsson, päätoimittaja Jorma Simpura ja kansliapäällikkö Kauko Sipponen. Sihteereinä toimivat fil.tri Ilkka Hakalehto ja valtiot.tri Vilho Koiranen.⁴⁷ Paasikivi-toimikunta toivoi, että muistomerkkiä valmisteleva jaosto harkitsisi toimenpiteitä myönteisessä mielessä eissovinnaisen patsaan aikaansaamiseksi Paasikivelle.⁴⁸

Muistomerkistä julistettiin yleinen kilpailu 16.2.1970. Sijoituspaikaksi osoitettiin Hesperian esplanadin Mannerheimintien ja Töölönkadun välinen tila. Kilpailun palkintolautakuntaan kuului muistomerkkijaoston jäsenten ja sihteerien lisäksi arkkitehti Annikki Wal-

⁴⁷ Paasikivi-toimikunnan ptkrj. 21.2.1969. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 C-F 1, VNA, VNKA; Paasikivi-toimikunnan tiedote 20.11.1970. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 Hc-Hd 3, VNA, VNKA.

⁴⁸ Paasikivi-toimikunnan ptkrj. 29.5.1969. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 C-F 1, VNA, VNKA.

lenius ja fil.tri Sakari Saarikivi sekä Suomen Kuvanveistäjäliiton valitsemina asiantuntijajäseninä kuvanveistäjät Heikki Häiväoja ja Tapio Junno. Palkintolautakunnan puheenjohtajana toimi Lauri Aho ja sihteerinä fil.maist. Marja-Liisa Bell.⁴⁹ Kilpailuun jätettiin määräaikaan mennessä 48 ehdotusta. Koska palkintolautakunta katsoi kilpailun olleen tasoltaan korkea ja tasaväkinen, päätettiin 26.11.1970 ratkenneessa kilpailussa jakaa kaksi ensimmäistä palkintoa, jotka menivät Harry Kivijärven ehdotukselle ”Rinnakkaiselo” ja Kain Tapperin ehdotukselle ”Paasikiven linja” (ks. kuvat 7 ja 8).⁵⁰ Kolmas palkinto annettiin Jouko Toiviaiselle ja lisäksi Veikko Nuutisen ja Seppo Mannisen ehdotukset lunastettiin. Vaikka ensimmäiset palkinnot päätettiin palkintolautakunnassa jakaa yksimielisesti Kivijärvelle ja Tapperille, syntyi toimikunnassa kuitenkin erimielisyyttä toteutettavaksi ehdotettavasta työstä. (Suomen Kuvanveistäjäliiton säättöjen mukaan tilaaja voi valita minkä tahansa palkituista tai lunastetuista töistä toteutettavaksi, mikäli tästä ilmoitetaan kilpailuohjelmassa.) Päätös Paasikivimonumentin tilaamisesta kuului Paasikivi-toimikunnalle.⁵¹

Varsinainen kohu Paasikiven muistomerkkilpailusta syntyi, kun voiton ratkeamisen jälkeen eräillä asiantuntijatahoilla ja useiden Suomen Kuvanveistäjäliiton jäsenten keskuudessa kiinnitettiin huomiota Tapperin voittotyön samankaltaisuuteen erään jo aiemmin julkistetun teoksen kanssa. Tästä Suomen Kuvanveistäjäliiton kilpailusääntöjä rikkoneesta seikasta puhkesi kiista, joka riitaannutti sekä muistomerkkitoimikunnan jäsenet keskenään että sai Suomen Kuvanveistäjäliittoon kuuluneet kuvanveistäjät jakaantumaan kahteen leiriin. Kuvanveistäjien taholta kiista johti useisiin julkilausumiin (ks. s. 103-104). Muistomerkkilpailun sekavan ja riitaisen ratkaisun jälkeen Paasikivi-toimikunta päätyi suosittelemaan, ettei lopullista muistomerkkiä tilattaisi suoritettuna kilpailun pohjalta, vaan muistomerkistä järjestettäisiin jatkokilpailu.⁵² Lopulta muistomerkkihanke hiljeni useiksi vuosiksi.

Vuonna 1975 hanke otettiin uudelleen käsittelyyn. Valtioneuvoston kanslia asetti 23.4.1975 toimikunnan järjestämään Paasikiven muistomerkkin aikaansaamiseksi yhdistetyn yleisen ja kutsukilpailun. Tähän uusintakilpailuun kutsuttiin osallistumaan Suomen Kuvanveistäjäliiton säättöjen mukaisesti ensimmäisessä kilpailussa palkitut ja lunastetut ehdotukset

⁴⁹ Kutsu J.K. Paasikiven muistomerkkilpailuun 16.2.1970. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

⁵⁰ Lauri Ahon puhe palkintojenjakotilaisuudessa 26.11.1970. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 G-Hb 2, VNA, VNKA.

⁵¹ Paasikiven muistomerkkilpailun palkintolautakunnan ptkrj. 18.11.1970. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 C-F 1, VNA, VNKA.

⁵² Paasikivi-toimikunnan kirje valtioneuvoston kanslialle 26.2.1971. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 C-F 1, VNA, VNKA.

jättäneet kuvanveistäjät. Toimikunnan, joka samalla toimi myös kilpailun palkintolautakuntana, puheenjohtajaksi kutsuttiin yliormestari Teuvo Aura ja jäseniksi kansliapäällikkö Kauko Sipponen, fil.maist. Bengt von Bonsdorff, fil.lis. Aarne Laurila, akateemikko Sam Vanni, valt.kand. Jorma Simpura, fil.tri Olli Valkonen, pääjohtaja Heikki Sysimetsä ja virastopäällikkö Lars Hedman.⁵³ Toimikunnan sihteereinä toimivat fil.maist. Marja-Liisa Bell ja hum.kand. Katriina Salmela. Kuvanveistäjäliitosta asiantuntijajäseniksi valittiin kuvanveistäjät Kauko Räsänen ja Arvo Siikamäki.⁵⁴ Muistomerkin sijoituspaikaksi valittiin tällä kertaa Arkadian aukio.⁵⁵ 5.12.1975 julistettuun muistomerkkilopailuun osallistui määräaikaan mennessä 44 ehdotusta, joiden joukosta palkintolautakunta palkitsi 28.10.1976 yksimielisesti Harry Kivijärven ehdotuksen ”Itä ja länsi”. Toiseksi sijoittui Antero Ruotsalainen ja kolmanneksi Ukri Merikanto, lisäksi Jaakko Miettisen ja kolmikon Göran Augustsonin, Taisto Martiskaisen ja Eero Oulasvirran ehdotukset saivat tunnustuspalkinnon. Kaikissa ratkaisuisaan palkintolautakunta oli yksimielinen, samoin yksimielisesti päätettiin esittää voittajaehdotuksen toteuttamista. Palkintolautakunta totesi kilpailun kärjen tason olleen ilahduttavan korkea. Toimikunta arvioi voittajaehdotusta seuraavasti:

Suunniteltuun paikkaan hyvin sopiva monumentaalinen ehdotus. Kahden paaden välisellä jännitteisellä sopusoimmulla saatu aikaan tiivis ja selkeä kokonaisuus. Ehdotettu tekstin paikka ei vaikuta täysin harkitulta.⁵⁶

Teoksen muoto tulkitsee ilmeikkäästi ja tekijälleen ominaisella tyylillisellä ilmaisutavalla sitä henkistä sisällystä, mitä kilpailulle annettu tehtävä, J.K. Paasikiven elämäntyön kunnioittamiseksi pystytettävä muistomerkki, edellytti. Kilpailuluonnoksen nimimerkki ”Itä ja länsi” on käsitettävä viitteellisesti laajempaa ja yleisempää ideasisällystä kuvastavaksi. Teos on yhtä hyvin tajuttavissa suuren valtiomiehen vastakohtia ymmärtävää ja sovittavaa työkenttää kuin myös voimakkaan persoonallista, sopusuhtaiseksi hioutunutta ehjää maailmankatsomusta symbolisesti tulkitsevaksi.⁵⁷

⁵³ Paasikiven muistomerkkitoimikunnan asettamisasiakirja 23.4.1975. Kilpailut 1976-78, SKLA.

⁵⁴ Suomen Kuvanveistäjäliiton ilmoitus, kirje 28.4.1975. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

⁵⁵ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 8.10.1975. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

⁵⁶ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 14.10.1976. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA. Kaikki tutkimuksen kursivoidut tekstit on lainattu siinä muodossa, miten ne on kirjoitettu alkuperäislähteessä, ellei viitteessä toisin mainita.

⁵⁷ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan lausunto 27.12.1976. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

Toisenkaan Paasikivi-monumenttikilpailun ratkaisu ei säilynyt ilman vastalauseita. Kilpailun ratkeamisen jälkeen eräät kuvanveistäjät, arkkitehdit ja muut asiasta kiinnostuneet tahot keräsivät valtioneuvostolle luovutettavaa kansalaisadressia, jolla haluttiin muistuttaa, että kaikki kilpailuissa palkitut ja lunastetut ehdotukset olivat vielä ehdolla toteutettavaksi.⁵⁸

Valtioneuvosto kuitenkin hyväksyi muistomerkkitoimikunnan ehdotuksen toteuttavasta työstä. Kivijärven tekemä monumentin hinnaksi tuli 1,0 mmk, ja se kustannettiin valtion varoin. Monumentti koostuu kahdesta dioriitista hiotusta mustasta kivipaadesta, joista korkeampi on noin 5,5 m korkea (ks. kuva 9).⁵⁹ Monumentin jalustaan, Paasikiven nimen ja elinvuosien perään, muistomerkkitoimikunta hyväksyi liitettäväksi kaksikielisenä Paasikivi-seuran ehdottaman Paasikiven julkisesti lausuman ajatuksen: ”Kaiken viisauden alku on tosiasiainn tunnistaminen”.⁶⁰ Monumentin pystyttäminen ei sujunut aivan ongelmitta, sillä toista paatta nostettaessa nostohihna lipesi ja paasi putosi maahan naarmuuntuen ja kolhiintuen siten, että Kivijärven oli hiottava paasi uudelleen. Presidentti Urho Kekkonen paljasti viimein valmiiksi saadun monumentin juhlallisissa paljastusseremonioissa Paasikiven syntymän 110-vuotispäivänä 27.11.1980. Samana päivänä monumentin sijoitusaukio ristittiin Paasikiven aukioksi.⁶¹

Paasikiven monumentin pystyttämisen jälkeen pääkaupunkiseudun presidenttimonumenttihankkeissa seurasi noin kymmenen vuoden tauko, vaikka koko 80-luvun ajan presidenttimonumenteista julkisesti keskusteltiin. Eteenkin Rytin monumenttia kaivattiin tajaan, samoin Kekkonen monumenttihanke Kajaaniin vuosikymmenen lopulla herätti paljon keskustelua, jossa Kekkoselle toivottiin muistomerkkiä myös Helsinkiin. Pääkaupungista puuttuvien presidenttimonumenttien ongelmaa lähdettiin ratkaisemaan samankertaisesti valtioneuvoston kanslian asettaessa 4.1.1989 toimikunnan, jonka tehtävänä oli etsiä pääkaupunkialueelta sopivia sijoituspaikkoja Risto Rytin, Lauri Kristian Relanderin ja Urho Kekkonen muistomerkeille sekä ehdottaa muistomerkkien pystyttämisaikataulua.⁶² Hanketta valtioneuvoston kanslia perusteli mm. presidentin tehtävän pääkaupunkikeskeisyydellä ja yleisellä tavalla pystyttää edesmenneille presidenteille muistomerkki pääkaupunkiin. Lisäksi hanketta

⁵⁸ Riita syntymässä ”Paasikivistä”, US 20.11.1976.

⁵⁹ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan tiedote 27.11.1980. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

⁶⁰ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 28.5.1980. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

⁶¹ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan tiedote 27.11.1980. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

perusteltiin varsin kansallishenkisesti painottamalla muistomerkkien asemaa itsenäisen kansakunnan historian kokonaiskuvan luomisessa.⁶³

Toimikunnan puheenjohtajaksi valtioneuvoston kanslia kutsui ministeri Mika Tiivolan ja jäseniksi ylipormestari Raimo Ilaskiven, pääjohtaja Rolf Kullbergin, valtiosihteeri Matti Tuovisen ja maaherra Pirkko Työläjärven. Toimikunnan sivutoimisena sihteerinä toimi vanhempi hallitussihteeri Eeva Aahos. Toimikunta tarkasteli yhteistyössä Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston ja eräiden asiantuntijoiden kanssa kaikkiaan 26 eri vaihtoehtoa muistomerkkien mahdollisiksi sijoituspaikoiksi. Toimikunta päätyi ehdottamaan Kekkonen muistomerkin sijoituspaikaksi Finlandia-talon viereistä Hakasalmen puistoa ja Rytin ja Relanderin muistomerkeille Hesperian esplanadia siten, että Rytin muistomerkki sijoitettaisiin esplanadin Mannerheimintien puoleiseen pätyyn ja Relanderin muistomerkki sijoitettaisiin lähemmäksi Runeberginkatua. Ehdotettujen paikkojen valintaa toimikunta perusteli paikkojen läheisyydellä toisiinsa ja jo olemassa oleviin aikaisempiin presidenttien muistomerkkeihin *erityisesti, kun yhdistävänä tekijänä on pidetty presidenttiyttä*.⁶⁴ Arviointiperusteina huomioitiin lisäksi paikan kaupunkikuvallinen sijainti ja väljyys sekä se, että paikka on runsaalta liikenteeltä sivussa (ks. s. 77). Aikataulukysymyksiä harkitessaan toimikunta pyrki löytämään kunkin presidentin elämään liittyviä ajankohtia, joiden mukaan muistomerkkien pystyttäminen voitaisiin toteuttaa. Näillä perusteilla toimikunta ehdotti ensimmäisenä toteutettavaksi Rytin, seuraavaksi Relanderin ja viimeiseksi Kekkonen muistomerkkihanketta.⁶⁵

Talvisodan päättymisen 50-vuotispäivänä 13.3.1990 (presidenttipatsastoimikunnan ehdottama ajankohta, jolla haluttiin korostaa Rytin merkitystä talvisodan rauhan aikaansaamisessa) valtioneuvoston kanslia asetti toimikunnan Risto Rytin muistomerkin toteuttamiseksi. Toimikunnan puheenjohtajaksi kutsuttiin ministeri Mika Tiivola ja jäseniksi ylipormestari Raimo Ilaskivi, kansliapäällikkö Jaakko Kalela, pääjohtaja Rolf Kullberg, maaherra Pirkko Työläjärv, intendentti Marja-Liisa Bell, museonjohtaja Bengt von Bonsdorff, intendentti Olli Valkonen, vanhempi hallitussihteeri Eeva Aahos, apulaissihteeri Liisa-Maria Hakala ja neuvotteleva virkamies Håkan Mattlin.⁶⁶ Toimikunnan sihteeriksi valittiin hum.kand. Helka Ke-

⁶² Presidenttipatsastoimikunnan mietintö 18.12.1989. Relander, Lauri K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁶³ Valtioneuvoston kanslian muistio 2.1.1989. Patsaat ja veistokset, Leikekokoelma 1985-1994, VNA, VNKA.

⁶⁴ Presidenttipatsastoimikunnan mietintö 18.12.1989. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁶⁵ Id.

⁶⁶ Risto Rytin muistomerkkitoimikunnan asettamisasiakirja 13.3.1990. I a, Risto Rytin muistomerkkitoimikunta 1990-1992, VNA, VNKA.

tonen. Suomen Kuvanveistäjäliiton valitsemina asiantuntijajäsenenä toimikuntaan kuuluivat kuvanveistäjät Pekka Pitkänen ja Heikki Virolainen.⁶⁷ 25.10.1990 julistettuun yleiseen muistomerkkikilpailuun saapui määräaikaan mennessä 130 ehdotusta, joista palkintolautakuntana toiminut muistomerkkitoimikunta palkitsi 4.11.1991 voittajaksi Veikko Myllerin ehdotuksen ”Vastuun vuodet”. Koska palkintolautakunta katsoi kilpailun tason olleen korkea, päätettiin jakaa kolme toista palkintoa, jotka menivät Niels Haukelandille, Pekka Kauhaselle ja Hannu Sirenille. Kolmanneksi sijoittui Matti Nurminen. Kilpailun yleisarvostelussa todettiin:

Kilpailuun jätettyjen ehdotusten taso on huomattavan korkea, mikä on todisteena kuvanveiston taiteellisten sekä ammatillisten valmiuksien jatkuvasta kehitymisestä maassamme. Vaikeaan kilpailutehtävään on eläydytty vakavasti ja ratkaisuisissa on pystytty löytämään myös uusia, mielenkiintoisia monumenttiratkaisuja.⁶⁸

Voittoehdotusta luonnehdittiin seuraavasti:

Selkein, vakavan plastisin ja geometrisin muodoin tehty sommitelma. Teos on sovitettu ympäristöönsä sopuuhaisesti ja jätävästi ja se sopii annettuun tilaan ja tehtävään. Pienoismaalissa teoksen sijoitus maastoon voisi olla selvemmin ilmaistu. Veistos säilyttää intensiteettinsä myös suuremmassa koossa.⁶⁹

Muistomerkkitoimikunta päätti yksimielisesti esittää valtioneuvostolle voittaneen ehdotuksen toteuttamista.

Kiistoitta käydyin muistomerkkikilpailun ratkettua virisi julkisessa sanassa voittoehdotusta vastaan voimakas arvostelu, joka jatkui erilaisin kääntein koko seuraavan vuoden ajan. Helsingin kaupunginvaltuusto ja -hallitus osallistuivat näyttävästi kiistaan. Jo joulukuussa 1991 23 voittoehdotuksen huonoksi kokenutta kaupunginvaltuutettua jätti kaupunginhallitukselle valtuustokysymyksen uuden muistomerkkikilpailun aikaansaamiseksi.⁷⁰ Kaupunginhallitus katsoi tuolloin kuitenkin, ettei kaupungilla ollut aihetta vaatia uutta kilpailua.⁷¹ Uudesta muistomerkkikilpailusta kerättiin kansalaispiireissä kevättalven aikana vetoomuskirjelmää, joka luovutettiin 29.4.1992 kaupunginhallitukselle ja valtioneuvostolle. Kirjelmän takana olleeseen kirjailija Inkeri Kilpisen johtamaan ns. Ryti-ryhmään kuului 146 vaikutusvaltaista ja nimekästä henkilöä yhteiskunnan eri aloilta. Vetoomuksen mukaan Veikko Myllerin monumenttiehdotuksesta tavallisen kansalaisen oli mahdotonta löytää yhteenkuuluvuutta

⁶⁷ Suomen Kuvanveistäjäliiton ilmoitus, kirje 2.5.1990. I a, Risto Rytin muistomerkkitoimikunta 1990-1992, VNA, VNKA.

⁶⁸ Risto Rytin muistomerkkitoimikunnan ptkrj 24.10.1991. Risto Rytin muistomerkkitoimikunta 1990-1992, VNA, VNKA.

⁶⁹ Id.

⁷⁰ 23 valtuutettua vastustaa Rytin ”rakennustelinettä”, HS 19.12.1991.

Risto Rytiin elämäntyön ja teoksen symboliikan välillä. Monumenttitoivomuksenaan allekirjoittaneet ehdottivat näköisveistoksen ja abstraktin monumentin välimuotoa, joista esimerkeinä mainittiin Ida Aalbergin ja Jean Sibeliuksen muistomerkit. Myöskään Rytin monumentin sijoituspaikkaa allekirjoittaneet eivät kokeneet arvokkaaksi, vaan pitivät sopivampana sijoituspaikkana Säätytalon tai Eduskuntatalon edustaa.⁷²

Yleisen polemiikin ja Ryti-ryhmän vetoomuskirjelmän johdosta monumenttiasiaa käsiteltiin toistamiseen Helsingin kaupunginhallituksessa, joka 25.5.1992 täpärällä äänestystuloksella 8-7 hylkäsi Myllerin muistomerkkiehdotuksen toteuttamisen.⁷³ Kaupunginhallituksen menettelystä kimpaantunut Suomen Taiteilijaseura lähetti seuraavana päivänä valtioneuvostolle oman kirjelmänsä Myllerin ehdotuksen toteuttamisen puolesta.⁷⁴ Helsingin kaupunginhallitus ajautui äänestyksellään ristiriitaan valtion kanssa, koska Rytin muistomerkki oli nimenomaan valtion hanke, eikä Helsingin kaupungilla ollut siten valtioneuvoston kanslian mukaan päätäntävaltaa itse kilpailun kulkuun. Ainoa asia, johon kaupunki saattoi hankkeessa vaikuttaa, oli monumentin sijoituspaikka, joka kuului kaupungille.⁷⁵ Varsin hämmäntävässä tilanteessa 45 kaupunginvaltuutettua vaati kaupunginhallitukselta Rytin muistomerkin toteuttamista käydyin kilpailun perusteella.⁷⁶ Myös Suomen Kuvanveistäjäliitto vaati omassa kannanotossaan Myllerin voittoluonnoksen toteuttamista.⁷⁷ Lopulta Helsingin kaupunginhallitus äänesti pattitilanteeseen ajautuneesta monumenttihankkeesta toistamiseen 2.11.1992. Äänestystuloksella 8-7 kaupunginhallitus tällä kertaa hyväksyi Myllerin ehdotuksen.⁷⁸

Vaikka vielä vuoden 1993 syksyllä Rytin monumentin sijoituspaikkaan tyytymättömät keräsivät valtioneuvostolle luovutettavaa adressia, jossa Rytin muistomerkkiä vaadittiin sijoitettavaksi Säätytalon eteen, monumenttihanke eteni kuitenkin muistomerkkitoimikunnan esittämällä tavalla.⁷⁹ Presidentti Martti Ahtisaari paljasti 30.9.1994 valmiin monumentin Hesperian Esplanadilla juhlavassa paljastustilaisuudessa. Noin 6 m korkea ja 14 m pitkä kahdesta erillisestä osasta koostuva pronssiveistos maksoi 1,6 mmk, ja se kustannettiin valtion

⁷¹ *Rydin patsas ryöpytyksessä*, HS 30.1.1992.

⁷² *Tunnetut suomalaiset vaativat Risto Rytin patsaskilpaa uusiksi*, HS 4.5.1992; Koskinen 1993, 16; *Risto Rytille uusi patsas*, Suomen Kuvalehti 30.4.1992, nro 18.

⁷³ Antti Manninen, *Helsinki hylkäsi Rytin patsassuunnitelman*. HS 26.5.1992.

⁷⁴ *Suomen taiteilijaseura vetoaa Risto Rytin muistomerkin puolesta*, HS 30.5.1992.

⁷⁵ Ulla Janhonen, *Valtio ja Helsinki eri mieltä Risto Rytin patsashankkeesta*. HS 27.5.1992.

⁷⁶ *Valtuutetut vaativat Rytin patsaan toteuttamista*, HS 15.6.1992.

⁷⁷ *Suomen Kuvanveistäjäliitto vaatii Ryti-muistomerkin toteuttamista*, HS 19.6.1992.

⁷⁸ *Helsinki hyväksyy Veikko Myllerin ehdotuksen Rytin muistomerkiksi*, HS 3.11.1992.

⁷⁹ *Presidentti Risto Rytille halutaan patsas Säätytalon eteen*, IS 19.8.1993.

varoin (ks. kuva 10).⁸⁰ Rytin nimi ja elinvuodet ovat luettavissa monumentin kyljessä olevista kohokirjaimista ja -numeroista.

Keskustelun käydessä vilkkaimmillaan Rytin monumentin ympärillä valtioneuvoston kanslia asetti 5.2.1992 toimikunnan Lauri Kristian Relanderin muistomerkin aikaansaamiseksi. Toimikunnan puheenjohtajaksi kutsuttiin ministeri Mika Tiivola ja jäseniksi ministeri Tytti Isohookana-Asunmaa, ylipormestari Kari Rahkamo, kansliapäällikkö Jaakko Kalela, toimitusjohtaja Jaakko Itoniemi, museujohtaja Marja-Liisa Bell, museujohtaja Bengt von Bonsdorff, professori Olli Valkonen, hallintojohtaja Håkan Mattlin, apulaissihteeri Liisa-Maria Hakala ja vanhempi hallintussihteeri Eeva Aahos.⁸¹ Toimikunnan sihteerinä toimivat fil.kand. Helka Ketonen ja fil.kand. Sointu Fritze. Suomen Kuvanveistäjäliitto valitsi toimikuntaan edustajikseen kuvanveistäjät Laila Pullisen ja Ukri Merikannon.⁸² Toimikunta päätti järjestää muistomerkistä yhdistetyn yleisen ja kutsukilpailun. Kilpailuun kutsuttiin yksimielisesti kuvanveistäjät Heikki Nieminen, Matti Peltokangas, Pekka Pitkänen, Helena Pylkkänen, Kimmo Pyykkö, Arvo Siikamäki, Hannu Siren ja Raimo Utriainen.⁸³ 24.11.1992 julistettuun kilpailuun saapui määräaikaan mennessä 157 ehdotusta, joiden joukosta palkintolautakuntana toiminut muistomerkkitoimikunta palkitsi 31.5.1993 voittajaksi Matti Peltokankaan ehdotuksen ”Alhaalta ylös, sisältä ulos”. Toinen palkinto annettiin Raimo Utriaiselle ja kolmas Seppo Uuranmäelle. Muistomerkkitoimikunta päätti yksimielisesti ehdottaa voittaneen ehdotuksen toteuttamista.⁸⁴ Kilpailun yleisarviointina toimikunta totesi:

Yleistaso on yllättävän yksioikoinen, johtuen mahdollisesti kilpailualueen kaupunkikuvallisesti valmiista ja rajaavasta luonteesta. Korkeatasoinen kärki erottuu selvästi edukseen muuten taiseista kilpailusta. Kilpailualueen ja jalustaratkaisun tutkiminen on jäänyt valtaosalta pinnalliseksi. Lautakunta pitää edelleen maininnan arvoisena, että käytetty luonnosmateriaali monessa tapauksessa tuottaa helppoudessaan liian kaavamaisia ratkaisuja.⁸⁵

Voittoehdotusta arvioitiin seuraavasti:

⁸⁰ Risto Rytin muistomerkkitoimikunnan mietintö 11.2.1992. Risto Rytin muistomerkkitoimikunta 1990-1992, VNA, VNKA.

⁸¹ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan asettamisasiakirja 5.2.1992. Relander, Lauri K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁸² Suomen Kuvanveistäjäliiton ilmoitus, kirje 6.4.1992. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁸³ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 25.8.1992. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1990), VNA, VNKA.

⁸⁴ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan muistio 11.8.1993. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁸⁵ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan työvaliokunnan ptkrj. 4.5.1993. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

*Luonnoksen omintakeinen muotokieli liittyy hallittuun tekniseen ratkaisuun antaen muistomerkillle rikkaan ilmeen. Suomalaisesta punaisesta graniitista toteutettava uudenlainen monumentti ja rohkea henkilömuistomerkki on samalla sekä arkaainen että ajankohtainen. Ehdotuksen liittyminen kaupunkialueen luonteeseen ja puistokokonaisuuteen on hyvin ratkaistu. Se sopisi myös lähemmäksi puiston Runeberginkadun päätä. Ehdotus on valmis toteutettavaksi.*⁸⁶

Relanderin monumentin tarkemmasta sijoittamispaikasta Hesperian esplanadilla keskusteltiin muistomerkkitoimikunnassa pitkään. Asiasta pyydettiin lausunto mm. Helsingin yliopiston taidehistorian professorilta Riitta Nikulalta. Myös toimikunnan jäsenistä Marja-Liisa Bell ja Laila Pullinen laativat sijoituskysymyksestä oman muistion. Sekä Nikula että Bell ja Pullinen perustelivat ehdottamiaan monumentin sijoituspaikkoja Hesperian puistokadun arkkitehtuuriin ja puistoalueen visuaalisuuteen sopivuudella.⁸⁷ Muistomerkin sijoituspaikasta käytiin toimikunnassa keskusteluja vielä vuoden 1996 keväällä. Kaupunkikuvaneuvottelukunta ei kuitenkaan puoltanut toimikunnan tuolloin ehdottamaa paikkaa, jolloin monumentin sijoitus tarkennettiin lopulta Peltokankaan johdolla Bellin ja Pullisen esittämällä tavalla Hesperian esplanadin Runeberginkadun puoleiseen päähän.⁸⁸

Monumentin pystyttämisaikataulu viivästyi noin puolella vuodella Peltokankaan loukkaantumisen ja ulkotiloissa tapahtunutta veistoa häirinneiden pakkasten vuoksi. Valmiin muistomerkin paljasti 29.11.1996 presidentti Martti Ahtisaari arvokkaassa paljastustilaisuudessa. Neljästä graniittisesta särmältään 2,08 metrisestä kuutiosta koostuva monumentti tuli maksamaan 1,9 mmk, ja se kustannettiin valtion varoin (ks. kuva 11).⁸⁹ Relanderin nimi ja elinvuodet käyvät ilmi kivialustaan kiinnitetystä pronssilaatasta.

Relanderin muistomerkkihankkeen ollessa vielä käynnissä valtioneuvoston kanslia asetti 16.11.1995 toimikunnan presidentti Urho Kekkosen muistomerkin aikaansaamiseksi.⁹⁰ Toimikunnan puheenjohtajaksi kutsuttiin pankinjohtaja Harri Holkeri ja jäseniksi kaupunginjohtaja Eva-Riitta Siitonen, kansliapäällikkö Jaakko Kalela, museonjohtaja Tuula Karja-

⁸⁶ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan työvaliokunnan ptj. 4.5.1993. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁸⁷ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan ptkrj. Liitteet 1 ja 2, 12.5.1995. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁸⁸ Rakennusvalvontaviraston toimenpidelupa 18.6.1996. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

⁸⁹ Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan muistio 11.8.1993. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

lainen, museonjohtaja Bengt von Bonsdorff, ylijohtaja Marja-Liisa Rönkkö, hallintojohtaja Håkan Mattlin, intendentti Liisa-Maria Hakala ja hallitusneuvos Auni-Marja Vilavaara. Suomen Kuvanveistäjäliittoa toimikunnassa edustivat kuvanveistäjät Anneli Sipiläinen ja Anders Tomren.⁹¹ Toimikunnan sihteeriksi valittiin fil.yo. Ira Westergård. Toimikunnan keskuudessaan valitseman työvaliokunnan ehdotuksesta muistomerkkikilpailu järjestettiin kaksivaiheisena siten, että ensimmäinen vaihe oli avoin ideakilpailu, jonka viidentoista palkitun ehdotuksen pohjalta jatkoon päässeet taiteilijat saivat vielä palata hiomaan ehdotustaan ennen lopullisen voittajan julkistamista.⁹² 15.9.1996 julistettuun kilpailuun saapui määräaikaan mennessä peräti 400 ehdotusta, joiden joukosta palkintolautakuntana toiminut muistomerkkitoimikunta valitsi 14.2.1997 yksimielisesti 15 jatkoon pääsnyttä ehdotusta. 15 ehdotusta valittaessa pidettiin tärkeänä, että ne edustaisivat mahdollisimman laajaa ehdotusten kirjoa.⁹³ Jatkokoon päässeiden kilpailijoiden nimet paljastettiin, mutta ei vielä sitä, kuka minkin ehdotuksen takana oli. Kilpailun ensimmäisen vaiheen yleisarviointina palkintolautakunta totesi:

Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkikilpailua varten luotiin uusi kaksivaiheinen kilpailumalli, jonka tarkoituksena oli antaa mahdollisuus kokeiluille ja uusille, tuoreille ideoille. Tavoite onnistui hyvin ennätysmäisen runsaasta osallistumisesta päätellen. Siitä huolimatta kilpailu ei tuottanut kovin monia omaperäisiä ratkaisuja, eikä ideakilpailun kaikkia mahdollisuuksia ollut riittävästi hyödynnetty. Muistomerkille osoitettu paikka Finlandia-talon läheisyydessä on vaativa, mitä ei aina ollut otettu tarpeeksi huomioon mittakaavaan liittyvien ratkaisujen jäädessä usein keskeneräisiksi. Kilpailun 15 parhaan ehdotuksen kärki erottui kuitenkin selvästi joukosta ja siihen saatiin luontevasti sopimaan kaikki erilaiset toteuttamiskelpoiset ideat.⁹⁴

Kilpailun ensimmäistä vaihetta seuranneeseen toiseen vaiheeseen saapui jatkokoon pääseiltä kilpailijoilta yhteensä 17 ehdotusta kahden kilpailijan jättäessä ehdotuksestaan kaksi eri versiota. Kilpailun voittajaksi julistettiin 12.6.1997 Pekka Jylhän ehdotus ”Lähde”. Toinen palkinto annettiin Jukka Antero Tuomiselle ja kolmas palkinto Antero Toikalle. Lisäksi Ukri

⁹⁰ Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan asettamisasiakirja 16.11.1995. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

⁹¹ Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan kokoonpanon muuttamisasiakirja 13.8.1996. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

⁹² Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 26.2.1996. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

⁹³ Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 31.1.1997. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

⁹⁴ Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 7.2.1997. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

Merikanto ja Hannu Siren saivat tunnustuspalkinnot. Palkintolautakunta ei päätöksessään ollut täysin yksimielinen; Håkan Mattlinin pöytäkirjaan kirjatun eriävän mielipiteen mukaan voittaneen ehdotuksen toteuttamiseen saattaa liittyä teknisiä vaikeuksia.⁹⁵ Uuden kilpailumallin palkintolautakunta totesi toimivaksi. Voittanutta ehdotusta palkintolautakunta luonnehti seuraavasti:

Poikkeavuudessaan kiinnostava ehdotus, jossa on mielenkiintoisella tavalla yhdistetty veden ja valon idea. Ehdotetut muoto- ja materiaalivalinnat saattavat osoittautua ongelmalliseksi.

*(jatkokehittelyehdotuksesta): Ensimmäisessä vaiheessa piirroksena esitetty idea on nyt kehittynyt viimeistellyksi luonnokseksi. Se edustaa uudenlaista persoonallista muistomerkkinäkemyttä, joka ottaa myös laajemmin huomioon arvokkaan puistoympäristön.*⁹⁶

Jylhän monumenttiluonnoksen mukaan valmis muistomerkki koostuu 12 m pitkstä, 7 m leveästä ja syvimmältä kohdalta 1,5 m syvästä pisaran muotosesta vesialtaasta, jonka vesi on jatkuvassa liikkeessä. Pinnan alta valaistu vesiallas pidetään lämpövastuksella sulana myös talvisin. Altaan reunalla on neljä 8 m korkeaa pylvästä, joiden kunkin huippuun on sijoitettu realistisesti muotoiltu pronssikämmen (ks. kuva 12). Kekkosen nimi ja elinaika kiinnitetään teräskirjaimin ja -numeroin läheiseen kallioon. Jylhän avustajana teoksen toteuttamisessa toimii arkkitehti Simo Freese. Valtion varoista maksettava monumentti tulee taitelijan arvion mukaan maksamaan 1,3 mmk.⁹⁷ Monumentti paljastetaan Hakasalmen puistossa Kekkosen syntymän satavuotispäivänä 3.9.2000.

5. SUURMIESMONUMENTTIEN PERINNE

5.1. MONUMENTTIKIISTOJEN PSYKOLOGIA

Muistomerkkeihin on kautta niiden historian liittynyt ihmisten mielissä vahvoja tunnelatauksia ja symbolisia merkityksiä, jotka luonnollisesti ovat usein se syy, miksi muistomerkkejä

⁹⁵ Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan kilpailupöytäkirja. 5.6.1997. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

⁹⁶ Id. Sulkuteksti omani.

⁹⁷ Marjaana Toiminen, *Pekka Jylhä voitti kilvan UKK:n muistomerkistä*. AL 13.6.1997.

pystytetään ja halutaan pystyttää. Monumenttitaide toimiikin varsin selvästi yhteiskunnan, sen valtarakenteiden ja hegemonisten ajattelumallien palvelijana tekemällä näkyväksi tilaajiensa (kuten yhteiskunnan, kaupunkien, kirkon tai erilaisten yhdistysten) arvoja ja arvostamia henkilöitä ja aatteita. Monumenttitaiteen voidaankin ajatella edustavan eräässä mielessä funktionaalista taidetta, jolla on välttämättä yhteisössään tietty ideologinen tehtävä, toisaalta kaikkien taiteeseen voidaan liittää yhteiskunnallista statusajattelua ja -symboliikkaa. Monumenttitaiteessa nämä yhteiskunnalliset lataukset ovat kuitenkin usein varsin suoraviivaisesti havaittavissa.⁹⁸

Muistomerkkeihin liittyvä symbolilataus tulee erityisen hyvin esiin poliittisten muutosten ja yhteiskunnallisten valtarakenteiden horjumisen myötä, jolloin monumentteihin mahdollisesti kohdistuva ikonoklasmi toimii oikotienä pyrkimyksissä päästä eroon menneisyydestä tuhoamalla niistä muistuttavat symbolit. Tuoreimpana esimerkkinä monumenttien laajamittaisesta tuhoamisesta muistetaan kommunismin kaatumisen jälkeinen Leninin ja Stalinin patsaiden hävittäminen Neuvostoliitossa ja muissa entisissä sosialistisissa maissa. On kiintoisaa havaita, että samanlaisen hävitystyön kokivat Venäjällä lokakuun vallankumouksen jälkeen tsaarin vallasta muistuttaneet symbolit ja monumentit. Moniin monumentteihin liittyy yhteiskunnallisten merkitysten lisäksi alueellisia ja paikallisia tunnesiteitä. Tunnettu monumentti toimiikin usein kaupunkinsa symbolina (kuten esimerkiksi Vapauden patsas New Yorkissa, Pietari Suuren ratsastajapatsas Pietarissa tai Sibelius-monumentti Helsingissä).

Monumenteista ns. suurmiesmonumentit ovat ehkä kaikkein herkimpiä saavuttamaan yhteiskunnassa erilaisia arvo- ja tunnelatauksia. Suomessa suurmiesmonumenttihankkeet ovat koko niiden noin 150-vuotisen historian ajan olleet paljon ihmisiä puhuttaneita, näkyviä ja kansallishenkisiä hankkeita. Suurmiesten persooniin konkretisoituu kansakunnan vaiheita ja menneisyyttä, ideologioita, uudistuksia ja kehitystä, ja siksi suurmiesmonumenttihankkeet koetaankin usein koko kansan yhteisinä projekteina, joissa harvemmin kiistetään monumentin kohteen arvovalta. Kiistelyitä tärkeäksi koetun asian ympärillä sen sijaan aiheuttaa sitäkin useammin muistomerkin muoto ja symboliikka, joista ihmisillä on varsin erilaisia näkemyksiä. Tärkeiksi ja kansallisiksi koetut monumenttihankkeet kirvoittavatkin suomalaisia usein vilkkaaseen keskusteluun, joka toistuu varsin samanlaisena merkittävimpien muistomerkkihankkeittemme yhteydessä. Suomalaisen vakavan ja paatoksellisenkin suhtautumisen suurmiesmonumentteihin taidekriitikko Markku Valkonen on selittänyt johtuvan mm. arvomaail-

⁹⁸ Kruskopf 1973, 20-22.

mamme tsaristisesta luonteesta, jossa auktoriteetteja on opittu kunnioittamaan ja jota hallitsee kahtiajakoinen hyvä-paha -ajattelu, jossa suurmiehet näyttäytyvät ainoastaan hyvinä. Valkonen ehdottaa paatoksellisen suhtautumisen johtuvan jopa uskonnosta, josta puuttuvat pyhimykset. Pyhimykset on arkielämässä korvattu muilla 'pyhillä' miehillä eli ns. suurmiehillä.⁹⁹

Presidenttimonumenttihankeiden suomalaisissa aiheuttamia tunnelatauksia ja kiistoja voidaan tarkastella ylipäänsäkin historiallisessa perspektiivissä kansan ja hallitsijan välisten suhteiden kautta. Helsingin yliopiston historian professori Heikki Ylikankaan mukaan Suomessa on vallinnut ainakin Kustaa III:n ajoista asti rojalistinen, hallitsijaa kunnioittava perinne, joka jatkui vahvana Venäjän vallan aikana ja jonka voidaan katsoa jatkuvan myös Suomen itsenäistymisen jälkeenkin. Kansan kokema vahvan hallitsijan kaipuu johtui Ylikankaan mukaan suomalaisen yhteiskunnan kahtiajaosta virkamiesvoittoiseen eliittiin ja talonpoikaiseen kansaan. Kansan toiveet ja luottamus ovat epätasa-arvoisissa olosuhteissa kohdistuneet hallitsijaan, jonka vallallaan on ollut mahdollista säädellä yläluokan oikeuksia ja mahtia. Tällaisen kansan ja yläluokkaisen eliitin välisen kaunaisen vastakkainasettelun voi löytää jo keskiajalta nuijasodan lähtökohdista. Myöhemmin yläluokan paikan on korvannut byrokratia ja kasvoton valtio, jonka koukeroita kohtaan tunnetaan edelleen ärtymystä.¹⁰⁰

Historiallisista tilanteista periytyvä arvostus hallitsijaan jatkuu suomalaisten suhtautumisessa presidentteihimme, joita kohtaan tunnetaan edelleen syvää kunnioitusta. Suomen Kuvalehden Taloustutkimuksella 1996 teettämän suomalaisia arvoja ja sankareita selvittävän tutkimuksen mukaan presidentti-instituution arvostus on Suomessa edelleen korkea ja samoin tutkimuksessa mukana olleista presidenteistä (Kekkonen, Koivisto, Ryti ja Mannerheim, jonka arvostamisessa tosin presidenttiys ei ole ensisijainen tekijä) suomalaisilla oli hyvin positiivinen mielikuva.¹⁰¹ Suomalaiset pitävät monumenttien pystyttämistä arvokkaana ja sopivana kunnianosoituksena suurmiehille. Taloustutkimuksen Suomen Kuvalehdelle 1997 tekemässä tutkimuksessa peräti 76% satunnaisesti valitusta 501 suomalaisesta piti monumenttien pystyttämistä oikeana tapana muistaa suurmiehiä.¹⁰² Tutkimissani presidenttimonumenttikeskusteluissa tuleekin selvästi esiin se, että monumenttien pystyttäminen koetaan merkitykselliseksi ja oikeaksi teoksi muistomerkkien pystyttämistarpeen kyseenalaistavien kannanottojen

⁹⁹ Kankaanmäki & Vuohelainen 1989, 15.

¹⁰⁰ Saarikoski 1996, 43.

¹⁰¹ Ibid, 41-42, 44.

¹⁰² *Kansa haluaa patsaita suurmiehille*, Suomen Kuvalehti 2.5.1997, 8, nro 18.

jäädessä selvästi vähemmistöön. Eteenkin maallikkomielipiteissä monumenttien pystyttämistarve korostuu.

Suurkiitokset presidenttipatsastoimikunnalle siitä, että kaikki edesmenneet presidentit saavat patsaansa, ja vieläpä piskuiselle Helsingin niemelle.

Patsaat, varsinkin näköispatsaat, ovat mahtava keksintö elävöittää suurmiesten muistoa. Lisäksi ne antavat Helsingille sykkivän ja jännittävän kaupungin leiman!

Mutta mielestäni parasta, mitä suurmiesten eteen voitaisiin tehdä, olisi Terassitorin rakennuskielto. Paikalle voitaisiin sijoittaa monumentaalinen valtakunnanaukio, jolla komeilisi useampi näköispatsas kaikista edesmenneistä presidenteistä. Kyllä he ovat sen työllään ansainneet.¹⁰³

Monumentteihin käytettävistä valtion varoista ei monumenttikeskusteluissa juurikaan purnata. Ainoastaan epäonnistuneiksi katsottujen monumenttiehdotusten hinnoista huomautellaan silloin tällöin, mutta 'kunnolliseen' muistomerkkiin ollaan valmiita käyttämään yhteisiä verovaroja.

Suomessa on perinteisesti ollut vallalla vahva presidentti-instituutio, mutta viime vuosikymmeninä presidentin valta-asemassa on tapahtunut eräitä muutoksia. Eteenkin 1990-luvulla presidentin asemasta ja tehtävistä on keskusteltu paljon julkisesti ja presidentin valtaoikeuksia on eräiltä osin karsittukin. Suomen presidentti-instituution voidaan itse asiassa katsoa siirtyneen Kekkonen-jälkeen uuteen vaiheeseen, jossa presidentillä ei ole enää samanlaista poliittista auktoriteettiasemaa kuin aikaisemmin. Viimeaikainen presidentin valtaoikeuksien vähentäminen tai niiden kyseenalaistaminen ei kuitenkaan muuta ihmisten mieliin painunutta kuvaa edesmenneiden vahvaa presidentti-instituutiota edustaneiden presidenttien auktoriteetisistä asemasta. Tutkimuksessa tarkastelemani presidenttimonumentit on hankittu juuri vahvan presidentti-instituution edustajille, kuten kaikki muutkin Suomessa olevat presidenttimonumentit. Onkin kiintoisaa seurata tulevaisuudessa jatkuuko presidenttimonumenttien pystystraditio esimerkiksi Mauno Koiviston tai Martti Ahtisaaren osalta, vai siirrytäänkö muistamisen muodossa monumenteista yhä useammin muunlaisiin muistamisen tapoihin, kuten yleishyödyllisten laitosten perustamiseen ja nimeämiseen presidentin kunnioittamiseksi. Monumenttien pystyttämisestä on ehkä huomaamatta tehty oravanpyörä; jos edesmenneelle presidentille ei monumenttia pystytetä, voitaisiin se helposti tulkita presidentin merkityksen vähättelyksi ja arvostuksen puutteeksi.

¹⁰³ Nimim. Suurmiesten ystävä, *Suurmiehille ikioma patsasaukio*. HS 5.1.1990.

Jokaiselle edesmenneelle presidentille on Suomeen pystytetty vähintään yksi muistomerkki. Suomen ensimmäinen presidenttimonumentti pystytettiin vuonna 1959 K.J Ståhlbergille Eduskuntatalon eteen. Kahden kilpailun kautta monumentin tekijäksi valittiin Wäinö Aaltonen, jonka veistämä patsas edustaa traditionaalista kokovartalofiguuriperinnettä. Jo ennen Ståhlbergin monumenttihankkeen aloittamista käynnistettiin marsalkka Mannerheimin ratsastajapatsaskilpailu, josta siitakin järjestettiin kaksi kilpailua patsastoimikunnan koettua ensimmäisen kilpailun tulokset epätyytyttäväiksi. Aimo Tukiaisen voittaman kilpailun seurauksena Mannerheimin ratsastajapatsas pystytettiin Mannerheimintien varteen Eduskuntatalon lähetyville vuonna 1960. Jo tuolloin taidepiirien vanhanaikaisena pitämä patsas nostatti paljon polemiikkia. Lisäksi hevosen askeltamisen luonnonmukaisuus puhutti keskustelijoita.¹⁰⁴ Mannerheimille on pystytetty useita patsaita pääkaupunkiseudun ulkopuolellekin. Seinäjoki sai oman Mannerheim-patsaansa jo 1955 Lauri Leppäsen veistämänä. Samana vuonna pystytettiin Mannerheimille Evert Porilan veistämä patsas myös Tampereen Vehmaisiin. Lahti sai vuonna 1959 oman Mannerheimin ratsastajapatsaansa Veikko Leppäsen veistämänä. Kalervo Kallion veistämä Mannerheim-patsas pystytettiin 1967 Mikkeliin. Mannerheimin patsaista ei varsinaisesti voida puhua presidenttipatsaina, koska ne on pystytetty kunnioittamaan Mannerheimia ennen kaikkea marsalkkana.

Helsingin presidenttimonumenttien sarja sai jatkoa 1961, kun Wäinö Aaltoselta tilattu P.E. Svinhufvudin figuuriveistos paljastettiin Eduskuntatalon edustalla. Seuraavana vuonna paljastettiin Eduskuntatalon viereisessä puistossa Kyösti Kallion muistomerkki, joka oli tilattu presidentin pojalta Kalervo Kalliolta. J.K. Paasikivi sai ensimmäisen muistomerkkinsä Lahteen vuonna 1961. Kokovartalofiguurin veisti Lauri Leppänen. Leppäsen veistämän patsaan päästä on lisäksi pystytetty kopio Keravalle 1970. Vuonna 1974 Lahteen pystytettiin Pentti Papinahon muovaama Paasikiven rintakuva, joka oli osallistunut jo Lahdessa aiemmin järjestettyyn Paasikiven monumenttikisaan. Toistaiseksi viimeinen presidentin näköismuistomerkki on Huittisiin 1979 pystytetty Kauko Räikkeen veistämä Rytin kokovartalofiguuri. Monumenttien lisäksi jokaisen presidentin muistoa kunnioittaa erilaisia muistolaattoja tai paaseja sekä sisätiloissa olevia korko- tai rintakuvia eripuolilla Suomea.

Nonfiguraatiivisista presidenttimonumenteista tutkimukseni ulkopuolelle jää Kajaanissa 1990 paljastettu Pekka Kauhasen tekemä Kekkosen muistomerkki ”Suuri aika”, joka herätti vuosikymmenen vaihteessa kiivasta keskustelua lehdistössä Pohjois-Suomessa ja Kai-

¹⁰⁴ Konttinen 1989, 102-103, 110-128.

nuussa. Kekkoselle oltiin tosin jo 1970-luvun lopulla puuhaamassa nonfiguratiivista, lähinnä ympäristötaiteellista muistomerkkiä Lappiin Saivaaran huipulle Kekkosen itsensä mainittua toivovansa tulla muistetuksi siellä muistolaatalla. Tapio Wirkkalan vastaamat suunnitelmat paisuivat kuitenkin suurisuuntaiseksi monumenttihankeeksi, joka lopulta näivettyi luonnon-suojeluväen ja alueen poromiesten vastustukseen. Saivaaran huipulle kiinnitettiin vuonna 1980 Kekkoson vaatimaton muistolaatta.¹⁰⁵

Yhteinen halu monumenttien pystyttämiseen heijastuu siihen aktiivisuuteen, jolla suomalaiset osallistuvat muistomerkeistä käytäviin keskusteluihin. Aktiivisuus kertoo toisaalta uskosta ja halusta mahdollisuuksiin vaikuttaa yhteisiin asioihin ja omaan ympäristöön, mutta toisaalta myös siitä, että muistomerkit koetaan asiaksi, jossa jokainen voi olla asiantuntija. Keskustelu on kärjistynyt usein kiistoiksi, jotka ovat näkyneet sanomalehtien palstoilla erityisen tiuhaan 1960-luvulta lähtien monumenttitaiteen abstraktistumisen myötä. 1960-luvun alkuvuosiin sijoittuva abstraktin muodon läpimurto julkisessa veistotaiteessa toi nonfiguratiivisuuden suuren yleisön arvioitavaksi, eikä kyseinen muotokielen muutos saanut useinkaan maallikkotaholta varauksetonta hyväksyntää.¹⁰⁶ Vaikka 1970-luvulla nonfiguratiivinen muoto esiintyi merkittävimmissä monumenttihankeissa jo lähes poikkeuksetta, julkinen keskustelu muistomerkkien ympärillä kuohui edelleen. Kiistojen luonteeseen vaikutti kuitenkin se, että modernismi taiteen muotokielenä hyväksyttiin aiempaa kitkattomimmin.¹⁰⁷ Monumenttitaiteen yleisössä nostattamat polemiikit ja yleisemminkin maallikkoyleisön kriittinen osallistuminen taidekeskusteluihin on asiantuntijoiden parissa lyönyt maallikkomielipiteisiin vanhoillisen ja taiteen muutoksia vastustavan leiman.¹⁰⁸

Vaikka kiivaita monumenttikiistoja on käyty figuratiivisistakin monumenteista, nonfiguratiiviset monumentit ovat kuitenkin omiaan lisäämään muistomerkkidebattien syvyyttä, koska monumentin muotokieli, jota ei heti ja yksiselitteisesti ymmärretä, saatetaan helposti kokea ärsyttävänä ja jopa loukkaavana. Käsittämättömänä pidetty monumentti voidaan mieltää muistamisen kohdetta herjaavaksi ja halventamiseksi, jolloin monumentin avulla tavoiteltu kunnioittaminen onkin kääntynyt kohteensa häpäisemiseksi. Käsittämätön muistomerkki ei tunnu loukkaavan ainoastaan muistomerkkin pystyttämisen kohdetta, vaan samalla myös monumenttia kritisoivan yleisön käsityskykyä. Kun suurmiesten muisto on erityisen arvok-

¹⁰⁵ Pekka Lähteenkorva & Jussi Pekkarinen, *Urho Kekkoson muistomerkkin pitkä marssi*. HS 9.2.1997.

¹⁰⁶ Ahtola-Moorhouse 1990a, 113-119; Kokkonieniemi 1977, 4, 24-85, JYTHL.

¹⁰⁷ Valkonen 1990, 228.

¹⁰⁸ Lindgren 1996, 149; Taivalsaari 1983, 21.

kaaksi ja 'pyhäksi' koettu asia, saatetaan heidän vertauskuvallinen häpäisemisensä käsittämättömällä monumentilla kokea lisäksi loukkauksena kansallista omanarvontuntoa ja koko kansaa kohtaan.¹⁰⁹ Koska presidenttimonumentit edustavat sitä suurmiesmonumenttien osaa, joissa muistamisen kohde suurimmalle osalle yleisöstä hyvin tuttu ja merkityksellinen ja joissa kansallinen latautuminen on ilmeistä, koetaan vaikea nonfiguratiivinen muotokieli usein juuri loukkaavana ja halventavana.

Näköispatsaat olisi saatava ehdottomasti takaisin tulevissa patsashankkeissa. Ne ovat patsaita, joissa taiteilijan todelliset kyvyt nousevat esiin. Ennen kaikkea näköispatsas antaa maamme suurmiehistä heidän ansaitsemansa arvokkaan kuvan. Jos marsalkka Mannerheimin uljaan ratsastajapatsaan tilalla kohoaisi ilmoihin joku spiraalinmuotoinen obeliski, se ilman muuta loukkaisi tämän suurmiehen persoonaa.¹¹⁰

Jos presidentti J.K. Paasikivelle pystytetään tuollainen muistomerkki kuin "Itä ja länsi" on, niin eikö se ole hänen muistonsa häpäisemistä? Paasikivi ansaitsee kunnan patsaan, sillä hänen ansiostaan Suomi sai näinkin hyvän vapauden pitää.¹¹¹

Ei tahtoisi uskoa todeksi, että itsenäisyytemme 75-juhlavuonna aiotaan Suomen tähänastisen itsenäisyytemme ajan vaarallisimman kauden presidentin Risto Rytin muistoa ja hänen työnsä arvoa häväistä tällä 13 hengen eli pirun tusinan valitsemalla hirsipuuta muistuttavalla häkkyrällä.¹¹²

Vaikka monumenttien nonfiguratiivisuutta saatetaan pitää loukkaavana, samoin myös naiivi näköisyys voidaan kokea epämukavana ja herjaavana. Esimerkiksi kansantaiteilija Matias Keskisen vakioaiheistoon kuuluvat Kekkospatsaat ovat herättäneet yleisössä toisaalta riemastusta mutta myös torjuvaa hämmennystä. Keskisen näköisveistokset ovat kohdanneet vastustusta mm. Keskisen asuinseudulla Vuolijoenlaakso, jossa vuonna 1989 järjestettiin kunnallinen kansanäänestys siitä, tulisiko Keskisen muovaaman jättiläismäisen Kekkoson rintakuvan antaa jäädä Vuolijoenlaakso.¹¹³ Niukka enemmistö torjui veistoksen. Arvostelun kohteeksi Keskisen teos joutui samana vuonna myös Oulussa järjestetyssä Kiistanalaisen taiteen näyttelyssä (ks. s. 100-101).

¹⁰⁹ Ks. esim. Valkonen 1986, 11.

¹¹⁰ Timo Kortström, *Näköispatsaat takaisin*. HS 15.12.1996.

¹¹¹ Nimim. T. M., *Paasikiven muistomerkki*. US 23.4.1980.

¹¹² Anselm Mikkola, *Patsaskilpailu uusittava*. AL 12.5.1992.

¹¹³ Hannes Mäntyranta, *Onko tämä "väärä" oikeuden valekaavussa?*. US 24.9.1989.

Vaikka monumenttikiistat voivat kestää kuukausia, jopa vuosia, tyypillistä kiistoille kuitenkin on, että monumentin pystyttämisen jälkeen kiistat tyyntyvät nopeasti, ja jälkeensä harvemmin muistellaan tai muistetaan minne ja kenelle muistomerkkejä pystytettiin. Monumentit 'maastoutuvat' vähitellen ympäristöön, eikä niihin 'tavallinen kansalainen' juurikaan kiinnitä huomiota. Vilkkain keskustelu monumenteista käynnistyi tutkimissani tapauksissa pian monumenttikilpailun voittoehdotuksen julistamisen jälkeen. Pystyttämisen jälkeen keskustelua ei käyty enää juuri ollenkaan. Paasikiven monumenttikeskustelu näyttäytyy tässä tapauksessa tosin poikkeuksena. Monumentti paljastettiin lehtimieslakon (14.11.1980-2.12.1980) aikana, jonka jälkeisessä uutistulvassa monumentin pystyttäminen ei saanut lehdistä enää osakseen erityisempää huomiota tai arviointia. Niinpä vähin äänin ohi livahtanutta tapahtumaa herättiin yleisönosastoissa kommentoimaan jonkin verran myöhässä, ja keskustelu venähtikin esim. Ilta-Sanomissa pitkälle syksyyn 1981.

Taidekiistojen tyyntymisessä voi itse asiassa olla kysymys käytyjen keskustelujen taidekasvatuksellisesta luonteesta. Aluksi voimakkaasti kyseenalaistettu monumentti on saanut keskustelun kautta oikeutuksensa ja erilaisten näkökulmien esiin tuonnin kautta tullut tutuksi ja hyväksyttäväksi yleisönsä silmissä.¹¹⁴ Keskustelu teoksen ympärillä ei ole kuitenkaan pelkkää teoksen tulkinnan ja arvioinnin edistämistä, vaan viime kädessä eräs teoksen, sen sisällön ja arvon tuottamisen momentti.¹¹⁵ Diskursseissa tuotetaan keskustelun kohteena olevat objektit. Vaikka monumenttikeskusteluissa kiistelevät osapuolet saattavat olla hyvinkin jyrkkiä näkökannoissaan ja arvostella suoraviivaisesti toistensa taidekäsityksiä, voi kiistoissa nähdä myös koko taideinstituutiota itseään palvelevia tekijöitä. Kiistoissa osapuolet joutuvat perustelemaan näkökulmiaan ja samalla pohtimaan heille esitettyjä uusia näkökulmia. Keskustelun tuloksena saattaakin olla maallikko-osapuolen kompetenssin kasvu ja toisaalta taideinstituution sisäpiiriä avautuminen asiantuntijoiden joutuessa selventämään legitimoitujen taidekäsitusten perusteluja ja instituution toiminnan traditiota.

Toisaalta voidaan myös pohtia kieliikö monumenttien hiljainen 'maastoutuminen' ja monumenttikeskustelujen nopea tyyntyminen teoksen paljastuksen jälkeen ainoastaan yleisön hyväksymisestä ja muistomerkkin 'omakseen ottamisesta', vai voidaanko tilannetta tulkita myös siten, että pystytetyt monumentit eivät lopultakaan millään tavoin puhuttele yleisöään,

¹¹⁴ Ks. esim. Luoma 1998, 77. JYTHL.

¹¹⁵ Bourdieu 1987, 16.

jolloin ne muuttuvat vain osaksi erilaisten visuaalisten elementtien sekoittamaa tavanomaista kaupunkiympäristöä.

Monumenttien nonfiguratiivisuuden voidaan usein katsoa toimivan kohteensa yhteiskunnallisen legitimiuden mittarina. Valtiomiehet ja kulttuuripersoonat, joiden merkittävyys on kohotettu kansalliseen suurmieskategoriaan (myös) yhteiskunnallisen eliitin taholta saavat yleensä nonfiguratiivisen monumentin toisin kuin esim. urheilijat, jotka populaareina kansan sankareina ovat usein saaneet figuratiivisia näköispatsaita. Tosin myös muistomerkkihankkeen organisoijina ja tilaajina toimivat tällöin eri tahot. Figuratiiviset muistomerkit hankitaan useimmiten suorina tilauksina ilman kilpailua ja hankkeen käynnistäjille, erilaisille seuroille ja kansalaisryhmille, figuratiivisen patsaan hankkiminen on ollut suunnitelmissa jo alunperin. Yhteiskunnallinen legitimiys on viimekädessä myös rahakysymys; yhteiskunnalliseen suurmieskategoriaan korkealle legitimoidun henkilön muiston vaalijoilla on yleensä takanaan taloudellinen mahdollisuus järjestää muistomerkkihankkeesta kilpailu, ja jos kilpailuohjelmassa ei tällöin nimenomaan vaadita figuratiivista ilmaisua, ovat kilpailun palkintolautakuntaan Suomen Kuvanveistäjäliiton sääntöjen mukaisesti kuuluvat asiantuntijajäsenet tuomassa kilpailun ratkaisuun äänten enemmistöllään yleensä nonfiguratiivisuutta kannattavaa ajattelua. 1990-luvun presidenttimonumenttihankkeet vertautuvatkin mielenkiintoisesti urheilijamonumentteihin, joita 90-luvulla on pystytetty runsaasti.¹¹⁶ Kaikki kyseiset urheilijamonumentit ovat olleet näköisveistoksia.

Monumenteista käytävissä keskusteluissa on varsin tavanomaista, että asiantuntijataho pitää monumenttikiistoja erityisen suomalaisena ilmiönä, jossa ihmiset katsovat oikeudekseen ja velvollisuudekseen ottaa julkisesti kantaa monumenttihankkeen vaiheisiin ja tuloksiin.

Jos Ruotsissa olisi pidetty vastaava kilpailu, Kauhasen Suuri Aika olisi otettu siellä vastaan nikottelematta.¹¹⁷

Tuskin missään muualla käydään julkisista taideteoksista yleisökeskustelua tässä laajuudessa. Kansainvälisesti tarkastellen on aika poikkeavaa, että ihmiset katsovat oikeudekseen ottaa

¹¹⁶ 1990-luvulla näköismonumentin ovat urheilijoista saaneet: Gunnar Bärlund 1991 Helsinkiin (veistänyt Niilo Rikula), Volomari Iso-Hollo 1994 Keravalle (veistänyt Erkki Kannosto), Veikko Hakulinen 1994 Valkeakoskelle (veistänyt Aimo Tukiainen), Lasse Viren 1994 Helsinkiin (veistänyt Terho Sakki) ja 1999 Kempeleeseen (veistänyt Eino Romppanen) (Kempeleen veistoksessa on kuvattuna Virenin lisäksi uusiseelantilaiset juoksijat Dick Quax ja Rod Dixon sekä saksalainen juoksija Klaus-Peter Hildebrand), Eero Mäntyranta 1996 Pelloon (veistänyt Erkki Alajärvi) ja Siiri Rantala 1997 Lahteen (veistänyt Toivo Pelkonen). Myös vuonna 2000 Helsinkiin pystytettävä Tapio Rautavaaran (veistää Veikko Myller) muistomerkki on näköispatsas.

¹¹⁷ Kankaanmäki & Vuohelainen 1989, 15. Markku Valkosen kommentti artikkelin haastattelussa.

tällaisiin kysymyksiin näin paljon kantaa. Vanhoissa kulttuurimaissa vastaava asioihin puuttuminen vaikuttaisi oudolta.¹¹⁸

Asiantuntijatahon nyrpeät asenteet suomalaisten aktiivisuuteen monumenttikeskusteluissa ovat osa asiantuntijadiskurssia, jossa maallikkoyleisön suoraviivainen nonfiguratiivisuuden tyrmääminen koetaan epämukavana iskuna taideinstituution vaalimille käytännöille ja taidekäsityksille. Epämukavaa hyökkäystä taideinstituutiota vastaan torjutaan leimaamalla nonfiguratiivisuudesta kiihtynyt kansa moukkamaiseksi ja ymmärtämättömäksi. Toisaalta kyseisellä leimaavalla diskurssilla voidaan yrittää saada nonfiguratiivisuuden vastustajia muuntaamaan näkökantansa. Monumenttikiistojen jyrkkyyden tuomitseva, ulkomaisiin käytäntöihin viittaava diskurssi toimiikin jonkinlaisena keppinä, jolla nonfiguratiivisen monumentin puolustajat voivat kovistella suomalaista itsetuntoa.

Olisin iloinen, jos tämä kirjoitus osoittautuisi tämän sanailun viimeiseksi. Eihän tällaisella kirjoittelulla ole mitään tekemistä kuvanveiston kanssa. Lisäksi se antaa meistä suomalaisista sellaisen kuvan, että olemme yksinkertaista ja tyhmää väkeä. Mutta ehkä tämä kuva onkin oikea?¹¹⁹

On kiintoisaa huomata, että kulttuuridebattien suomalaisuuteen viittaava diskurssi esiintyy myös kirjallisuuden puolella ns. kirjasotien yhteydessä, joista mm. Pekka Tarkka on kirjoittanut:

Suomalainen kirjasota on tietääkseni lähes ainutlaatuinen ilmiö. Tuskin missään muualla romaani voi nykyään saada osakseen yhtä yleistä ja vilkasta huomiota. Tuntematon Sotilas, Täällä Pohjantähden alla, Sissiluutnantti ja Juhannustanssit ovat osoittaneet, että kirjallisuus on meillä yhä eräässä mielessä koko lukutaitoisen kansa asia siihen tapaan, josta joku Dickensin Englanti käy esimerkiksi.¹²⁰

Monumenttien suomalaisissa herättämiä kiistoja ja vilkkaita keskusteluja voidaan asiantuntijatahon epäilyistä huolimatta tuskin pitää sinänsä ainutlaatuisina ilmiöinä; monumentit tai yleisemmin julkinen kuvanveisto keskusteluttaa ihmisiä yleisesti muissakin maissa,¹²¹ mutta Suomessa monumenttikiistojen suurieleisyys korostunee julkisuuden ja joukkoviestinnän erityisominaisuuksien myötä. Suomalaisen julkisuuden luonteenomaisena piirteenä on pidetty sen eheyttä, josta hieman paradoksaalisesti johtuen julkinen keskustelu kärjistyy toisi-

¹¹⁸ Lintinen 1993, 5.

¹¹⁹ Kari Mauria, *Asiantuntemattomuus ilmi luonnoksen teilaamisesta*. HS 21.12.1991.

¹²⁰ Tarkka 1966, 7-8.

¹²¹ Elsen 1989, 295; Linker 1981, 68; Beardsley 1981, 45; Karttunen 1990, 27-28; Kokkonen 1997, 113, JYTHL.

naan kulttuurisodiksi. Tulkintayhteisön yhtenäisyyden takia kaikilla on sanansa sanottavanaan kaikkeen, koska kulttuurisesti eriytyneiden osajulkisuuksien (konfliktien käsittely vain tietyllä, ei kaikki tavoitavalla foorumilla) kehittyminen on ollut Suomessa hidasta.¹²² Kulttuuridebatteihin vaikuttavana joukkoviestintämme erityisominaisuutena on sanomalehdistön vahva asema. Suomessa sanomalehtiä luetaan ahkerasti ja säännöllisesti. Sanomalehdillä tavoitetaan säännöllisesti ja helposti suuri osa väestöstä ja niillä on siten keskeinen merkitys kansallisena keskustelufoorumina.¹²³ Suurlevikkisessä sanomalehdessä (Helsingin Sanomat) keskustelu saa helposti kansalliselta näyttävät mittasuhteet. Julkisuuteen tätä kautta tullut kiista muuntuu heti valtiolliseksi julkisuudeksi, ja jo muutamalla suurieleisellä mielipidetekstillä kiistat saadaan näyttämään kansallisilta debateilta.

5.2. PRESIDENTTIEN MUISTOMERKIT SUURMIESMONUMENTTIEN HISTORIAN JATKUMONA

Presidenttimonumentteihin kohdistuvia tunne- ja arvolatauksia on johdonmukaista tarkastella suurmiesmonumenttien historian kautta. Suomen ensimmäisenä suurmiesmonumenttina voidaan pitää 1864 Turussa paljastettua Henrik Gabriel Porthanin muistomerkkiä. Tätä ennen Suomessa oli kuitenkin pystytetty eräitä hautamuistomerkkejä, kuten Kaarinan hautausmaalle 1823 pystytetty Mathias Caloniuksen hautamonumentti, jossa hiottuun kivipaateen on liitetty allegorisia reliefejä. Emil Nervander on kutsunut Caloniuksen hautamuistomerkkiä maamme ensimmäiseksi kansallismonumentiksi.¹²⁴ Samantapainen suurmiestä kunnioittava hautamuistomerkki on Suomenlinnaan 1805 sijoitettu Augustin Ehrenswardin hautaveistos. Suoraan Carl Eneas Sjöstrandilta tilattu Porthanin muistomerkki aloitti Suomessa kuitenkin uudentyypisen, hautakontekstista irrotetun monumenttipatsaiden tradition. Porthanin monumenttihanke oli samalla monumenttikiistojen avaus virittäessään keskustelua mm. muistomerkin sijoituspaikasta, kuvanveistäjän henkilöstä ja sopivasta kuvaustavasta, jota mm. Rietrikki Polén kommentoi seuraavasti:

¹²² Arminen 1989, 60-64.

¹²³ Esim. Nordenstreng & Wiio 1994, 15; Erämetsä 1994, 25-31.

¹²⁴ Nervander 1900, 15-20.

Nykyinen miespolvi ei saa häväistä itseänsä, eikä myöskään sen miehen muistoa, jota kunnioitetaan Suomen kansan isäksi. (...)

Porthanin kuvapatsas nykyisessä muodossansa ei ole meille kaikin puolin oikein mieluinen. Miksikä jalo, ikimuistettava Porthan kuvataan istuallansa? Senkö tähden että hän oli tiedemies, joka istui ja valvoi syvissä ajatuksissa ja mietteissä työtä tehden Suomen hyväksi, tuolilla pöytänsä ääressä. Vai senkö tähden että Suomen kansa vielä istuu kun muut kansat seisovat omilla jaloillansa? Jompikumpi! Mutta parempi olisi ollut että Porthan seisoi vasikipuvussa Turussa esikuvaksi siinäki Suomen maalle ja kansalle.¹²⁵

Monumenttien herättämä kiivas keskustelu ei aina ole jäänyt pelkäksi hankkeiden kovääniseksi säestäjäksi, vaan esim. Zacharias Topeliuksen muistomerkistä käydyn polemiikin seurauksena Helsinkiin pystytettiin vuonna 1932 kaksi Topelius-monumenttia; Svenska Litteratursällskapet i Finland -seuran järjestämän muistomerkkilpailun voittaneen Gunnar Finnen symbolinen veistos ”Taru ja Totuus” sekä kansalaiskeräyksellä rahoitettu Ville Vallgrenin idealistinen Topeliusta esittävä veistos ”Z. Topelius lasten ympäröimänä”.¹²⁶ Topeliuksen monumenttihanketta sävytti lisäksi kielipoliittiset motiivit, jotka 1800-luvun kansallisen heräämisen jälkeen kytkettiin usein muistomerkkihankkeisiin.

Suurmiesmonumenttihankkeet liittyvät kiinteästi nationalismiin esiinmarssiin. Viime vuosisadan jälkipuoliskolta lähtien suurmiesmonumenttihankkeet olivat näkyviä ja suurellisiakin hankkeita, joiden avulla kansa opetettiin arvostamaan suurmiesten muistoa. Suurmiesmonumentit nähtiin kansakunnan identiteetin ja yhtenäisyyden kannalta merkityksellisiksi, ja ne olivat ajan ajattelumallien näkyvinä edustajina osa ns. kansallista projektia. Monumentit toimivat paatoksellisine paljastusseremonioineen kansallisina manifestaatioina, joilla pyrittiin luomaan kansakunnalle historiallista ja ideologista oikeutusta ja symboleita, jotka vihjasivat kansakunnan erityisyyteen ja kansakunnan jakaman historian jatkuvuuteen menneisyydestä. Eric Hobsbawm näkeekin juuri monumenttien runsaan pystyttämisen ja julkisten seremonioiden järjestämisen tyypillisinä 1800-luvun jälkipuoliskon nationalismiin rakennuselementteinä.¹²⁷

1800-luvun loppupuolelta ensimmäiseen maailmansotaan kestäväenä ajanjaksona kaikkialla Euroopassa juhlistettiin suurmiesten muistoa mahtipontisten ja kansallishenkisten monumenttipatsaiden avulla. Erityisen runsaasti monumentteja pystytettiin 1880- ja 1890-

¹²⁵ Rietrikki Polén, *Henrik Gabriel Porthanin kuvapatsas*. Mehiläinen, huhtikuu 1860, nro 4.

¹²⁶ Ahtola-Moorhouse 1990b, 261-262.

luvuilla. Ranskan kolmannen tasavallan monumentteja tutkinut Maurice Agulhon onkin käyttänyt kyseisten vuosikymmenten monumenttivimmasta nimitystä *la statyomanie*, patsasmania. Tuolloin rivakkaan tahtiin pystytetyt hallitsijoiden ja erilaisten kansallisten vaikuttajien ja kulttuuripersoonien monumentit toteutettiin usein muodollisesti kaavamaisilla ratkaisuilla ja traditionaalisia allegorioita käyttäen.¹²⁸ Toisaalta konventionaalinen heroisoiva monumenttityyppi ja yleisölle tutut allegoriat palvelivat juuri hankkeen käynnistäjien nationalistisia tavoitteita. Viralliset ja arvokkaat paljastusseremoniat yhdistyivät erottamattomasti monumenttien propagandafunktioon.¹²⁹ Niin tasavalloissa kuin monarkioissakin hallitsijan glorifoinnilla muistopatsain tavoiteltiin kansan yhdistymistä. Hallitsija saattoi helposti esiintyä nationalismin symbolina.

Monumenttien kautta esiintuotua patrioottista ja nationalistista virettä on tulkittu valtaapitävien yrityksenä ylläpitää ideologioita ja arvoja, joihin on yhteiskunnassa kohdistumassa muutospainetta. 1800-luvun lopun patsasmanian aikoina vanhaan järjestelmään kohdistuvina uhkina ja muutospainena Euroopassa voidaan nähdä yhteiskunnallinen liberalisoituminen ja modernistuminen sekä uusien vanhaa järjestelmää kritisoivien poliittisten ryhmien (sosialistit) kannatuksen kasvaminen.¹³⁰ Myös Suomen presidenttimonumenttihankkeet sattuvat ajallisesti tilanteisiin, joissa yhteiskunnassa tai presidentin asemassa on ollut aavistettavissa muutoksia: 50-luvulla käynnistetty ja 60-luvun alkuun kestänyt ensimmäinen presidenttimonumenttihankkeiden sarja osuu ajanjaksoon, jolloin maamme sotia edeltänyt virallinen patrioottis-nationalistinen arvojärjestelmä purkaantui ja suomalaisuutta alettiin määritellä uudella tavalla. 90-luvun presidenttimonumenttihankkeet sijoittuvat ajankohtaan, jolloin Suomen presidentti-instituutio on kohdannut muutospainetta ja uudistumista, joka jatkuu myös tulevaisuudessa. Lienee kuitenkin hätköityä nähdä kyseisissä tilanteissa suoraviivaisia syy- ja seuraussuhteita presidenttimonumenttiemme pystyttämiseen. Sen sijaan monumenttien aiheuttamia polemiikkeja voi tulkita huolestumisena suomalaisen suurmiesinstituution ja sen perinteiden ja symbolien horjuttamisesta.

Nationalismiin liittyvän suurmieskultin Kerstin Smeds näkee Suomessa alkavan Aleksanteri II valtaannousun vuosikymmenellä (1850). Suurmieskultin ensimmäinen näkyvä ilma-

¹²⁷ Hobsbawm 1983b, 270-273.

¹²⁸ Boime 1987, 6-8.

¹²⁹ Ellenius 1971, 42-42, 84.

¹³⁰ Ibid, 85; Hobsbawm 1983a, 1-14.

us maassamme oli Porthanin muistomerkkihankkeen käynnistäminen.¹³¹ 1880- ja 1890-luvuilla muistomerkin saivatkin jo useat suurmieskategoriaan katsotut henkilöt; Franz Mikael Franzén (1881 Ouluun), Johan Ludvig Runeberg (1885 Helsinkiin), Johan Vilhelm Snellman (1886 Kuopioon), Pietari Brahe (1888 Turkuun), Aleksanteri II (1894 Helsinkiin), Fredrik Pacius (1895 Helsinkiin) ja Uno Cygnaeus (1899 Jyväskylään). Suurmiesten, niin henkinen kuin fyysinenkin, jalustallenosto teki heistä yhteistä kansallisomaisuutta, jonka muisto muotoutui kansan keskuudessa arvokkaaksi ja jopa pyhäksi asiaksi. Monumenttihankkeet legitimoitiin koko kansan yhteisenä asiana korostamalla kansan osuutta mm. maanlaajuisin rahoituskeräyksiin ja vetämällä kymmenet tuhannet ihmiset monumenttien paljastusseremonioihin.¹³² Viime vuosikymmenten presidenttimonumenttien saattaminen koko kansan yhteiseksi projekteiksi jatkaa tavallaan samaa rataa; nyt vain rahoitus on otettu suoraan verovaroista ja henkilökohtaisen osallistumisen paljastusseremonioihin korvaa joukkotiedotusvälineiden välittämä informaatio. Myös suurmieskulttiin kuuluneet suurmiehiä esittävät rintapystit, joita sijoitettiin 1800-luvun lopulla esim. koulujen juhlasaleihin, ovat saaneet 1900-luvulla eräiltä osin vastineita presidenttien rintapysteistä, joita on valmistettu niin virastojen ja laitosten kuin yksityisten ihmistenkin ostettavaksi.¹³³

Monumentteja ja yleisemmin taidetta koskevan julkisen keskustelun liittyminen kansallishenkisyyteen ja kansankuvan teemoihin ei Suomessa rajoittunut ainoastaan 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen kansallisromanttiseen ajanjaksoon. Saman suuntaista keskustelua käytiin myös maailmansotien välisenä aikana ja vielä toisen maailman sodan jälkeisinä vuosinakin.¹³⁴ Sisällissodan jälkeinen monumenttitaide lääkitsi sodan haavoja kansallisklassisessa hengessä (tosin aluksi vain sodan voittaneiden valkoisten puolelta), ja jatkosodan jälkeen tehtiin suru- ja jälleenrakennustyötä sankarihautamuistomerkkien saattelemana. Monumenttitaide onkin kollektiivisen muistofunktionensa johdosta ollut kiinteästi yhteyksissä kotiuskonto-isänmaa -kolminaisuuden kanssa. Vaikka suomalainen professionaalinen taiteilijakunta etäännytti toisen maailman sodan jälkeen kansallisuuspoliittisista tehtävistä, maallikkoyleisön mielipiteet taiteesta ja kulttuurista säilyivät usein perinteisillä linjoilla. Kansallinen kategoria on hallinnut pitkään niitä odotuksia, joita maallikkoyleisö on kohdistanut kotimaiseen taiteeseen. Modernismin yleistymisen ja institutionalisoitumisen johti aiempaa selvem-

¹³¹ Smeds 1989, 93.

¹³² Ibid, 99.

¹³³ *Kansalle tarjotaan ”kotipresidenttiä”*, US 8.11.1986.

¹³⁴ Sevänen 1998, 281.

min taide-elämän eriytymiseen asiantuntijatahon arvostamaan taiteeseen ja maallikkoyleisön suosimaan taiteeseen.¹³⁵

40-luvun lopulta 60-luvulle kestävässä ajanjaksona kansallispoliittisten lähtökohtien mureneminen ja vanhojen arvojärjestelmien uudelleen määrittäminen konkretisoitui lukuisissa kirja- ja kulttuurisodissa, joissa vastakkain olivat sekä oikeisto- ja vasemmistopuolueiden että vanhan ja nuoren sukupolven näkökannat. Kiistanalaisia aiheita olivat mm. uskonto, isänmaallisuus, lähihistorian tulkinnat ja moraalikysymykset.¹³⁶ Myös monet ajankohdat monumenttihankkeet polemisoiutuivat uskonnollisten kysymysten tai isänmaallisen suurmieskultin ja nonfiguratiivisen veistosilmaisun välisiin ristiriitoihin. Uskontoon liittyvistä monumenttikiistoista näkyvimmit olivat Kauko Räsänen Enkeli-veistoksesta ja Kain Tapperin Golgatan kallio -alttariveistoksesta 60-luvun alussa käydyt polemiikit. Suurmiehiin kohdistuvista monumenttihankkeista 60-luvulla kiistoja aiheuttivat mm. Eila Hiltusen Sibelius-monumentti ja Raimo Utraisen Ida Aalbergin muistomerkki.

50- ja 60-luvuilla pystytetyt figuratiiviset presidenttimonumentit eivät koskettaneet useiden ajankohdan muiden monumenttihankkeiden kaltaisesti uudenlaisen muotokielen ja suurmiehiin liittyvän arvomaailman kohtaamista. Arvojen törmäminen tuleekin sen sijaan esiin vasta viime vuosikymmenten nonfiguratiivisista presidenttimonumenteista käydyissä kiistoissa. Näissä kiistoissa käydyt keskustelut koskettivat usein kansallisia teemoja ja arvoja, ja näkökulmat liikkuivat usein tutulla koti-uskonto-isänmaa -akselilla. Törmäyksiä nonfiguratiivisen ilmaisun ja presidentteihin liittyvien kansallisten merkitysten ja arvojen välillä ovat edesauttaneet nonfiguratiivisen monumentin saaneiden presidenttien henkilöön, toimintaan ja tekoihin liittyneet kansallisesti herkät ja merkitykselliset tapahtumat. Eteenkin Rytiin ja Rytin presidenttikauden tapahtumiin liittyy vahvasti kansallisia ja isänmaallisia tunnelatauksia, jotka heijastuivat suoraan monumenttikeskustelun luonteeseen. Paasikiveen ja Kekkoeseen liittyvät ulkopoliittiset linjavedot kuin myös Kekkonen henkilöön liittyvät mielleyhtymät 'koko kansan presidenttinä' olivat omiaan vaikuttamaan monumenttikeskustelujen kansallishenkiin sävyyn. Sen sijaan Relanderin karjalaisuus ei juurikaan kiihottanut monumentista käytyä keskustelua.

Monumenttitaiteen tehtävät ns. kansallisen projektin ilmentäjänä ovat edelleen eräiltä osin läsnä viime vuosikymmenten presidenttimonumenttihankkeissa, mikä tulee esiin esim.

¹³⁵ Sevänen 1998, 339-341.

¹³⁶ Ibid, 334.

syistä, joilla perusteltiin presidenttipatsastoimikunnan perustamista vuonna 1989 (ks. s. 19). Monumenttihankkeiden kulkua ja niiden ympärillä käytyihin keskusteluihin osallistumista määrittävät kuitenkin Jarmo Malkavaaran mukaan ‘kansallisen projektin’ sijaan yhä useammin ns. hyvinvointivaltioprojektin luomat motiivit.¹³⁷ 1960- ja 1970-luvuilla Suomessa virinyt ‘hyvinvointivaltioprojekti’ ulotettiin koskemaan myös kulttuuri- ja taidepolitiikkaa, jolloin projektin ideologian valossa taiteen ‘tuotteet’ ja ‘palvelut’ nähtiin tuotteina, joiden olisi periaatteessa oltava kaikkien kansalaisten saavutettavissa. Kulttuurin demokratisoimisella pyrittiin taidepalvelujen parempaan saavutettavuuteen ja kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseen kulttuuriin liittyvissä kysymyksissä.¹³⁸ Malkavaaran mukaan ‘hyvinvointivaltioprojektin’ voimistama taideinstituution julkistuminen (julkisen tuen lisäys) edistää käsitystä, että taiteen arvottamisen kompetenssi on yhtä helposti saavutettavissa kuin minkä tahansa muun julkisen palvelun laadun arviointikyky. Instituution julkistuminen kytkeytyy myös helposti vaatimuksiin, että julkisten taideteosten on oltava kansan ymmärrettäviä ja sen maun mukaisia.¹³⁹ Tämän kaltaiset näkökulmat tulevat esiin myös viime vuosikymmenten presidenttimonumenttihankkeisiin liittyvistä keskusteluista.

6. DISKURSSIEN ANALYSOINTI

Paneudun seuraavaksi käsittelemään lähemmin niitä erilaisten diskurssien tyyppejä, joita Paasikiven, Rytin, Relanderin ja Kekkonen monumenttihankkeiden tiimoilta käydyistä keskusteluista on mahdollista hahmottaa. Diskurssien jäsentely ei ole yksioikoinen tehtävä, sillä erilaiset diskurssit eivät yksiselitteisesti lokeroitu omiksi kokonaisuuksikseen, vaan nivELYVÄT tiiviisti toisiinsa muodostaen päällekkäisinä rakenteina lopulta presidenttimonumenttidiskurssin kokonaisuuden. Olen kuitenkin asian tarkastelun kannalta pyrkinyt purkamaan tätä kokonaisuutta erillisiin diskurssihin, jotka jäsentyvät keskusteluissa harkitusti tai tahattomasti esille tuotavien teemojen ja päämäärien kautta. Tutkimuksen keskeisimmät diskurssit olen jäsentänyt viideksi eri kokonaisuudeksi: monumentin esittävyteen, funktioon, poliittisiin ulottu-

¹³⁷ Malkavaara 1989, 83.

¹³⁸ Ibid, 11-13; Karttunen 1990, 15, 81-82.

¹³⁹ Malkavaara 1989, 131-132.

vuuksiin, käytettyyn kilpailusysteemiin ja paikallispatriotismiin liittyviksi diskursseiksi. Kyseinen jaottelu hahmottui tutkimusaineiston tekstien tarkastelun pohjalta, ja monumenttikeskusteluissa esiin tulleet teemat ja näkökulmat oli mahdollista sujuvasti jäsentää edellä mainittujen kokonaisuuksien mukaan. On luonnollisestikin täysin mahdollista, jopa todennäköistä, että joku toinen tutkija olisi jäsentänyt monumenteista käytyjä keskusteluja toisella tavalla ja hahmottanut keskusteluista teemoja ja näkökulmia, joita tässä tutkimuksessa ei korosteta tai käsitellä. Vaikka erilaiset monumenttidiskurssit on tutkimuksessa jaoteltu omiksi kappaleikseen, on olennaista ymmärtää, että diskurssit eivät ole objektiivisesti olemassa olevia lineaarisia tarinoita, vaan eräänlaisia keskustelu- ja vuorovaikutustihentymiä, joissa esiin tuodut ajatukset on mahdollista tulkita useampaankin kuin yhteen diskurssiin liittyviksi.

6.1. ESITTÄVYYSDISKURSSI

Suurin häly monumenttikeskusteluissa käydään yleensä siitä, miten ja mitä monumentti esittää ja mikä on esittämisen ‘oikein’ ja paras tapa. Esittävyuden ympärillä käydyt keskustelut voi jakaa karkeasti kahtia: enemmistönä oleviin teksteihin, joissa äänekkäästi ja usein varsin suorapuheisestikin vaaditaan monumentilta figuratiivisuutta (näköisyyttä) tai ylipäänsä presidentin tunnistettavampaa esittämistä sekä teksteihin, joissa monumenttien nonfiguratiivisuutta ja symbolitasolla olevaa ‘esittävyttä’ puolustetaan ajoittain närkästyneellä ja ylimieliselläkin sävyllä. Ajatuksellisesti suurin osa teksteistä edustaa esittävyuden vastakkainasetelman jompaakumpaa osapuolta, joskin keskusteluun osallistuu myös esittävyteen neutraalimmin suhtautuvia kirjoittajia. Yleistäen voidaan todeta, että tunnistettavan esittävyuden ja näköisyyden vaade on tyypillinen maallikkomielipide ja nonfiguratiivisuuden ja symbolisen ilmaisun kannattaminen on ominaista asiantuntijanäkökannalle. Myös figuratiivisten tai nonfiguratiivisten symbolien avulla tapahtuvaa ilmaisua voidaan maallikkomielipiteissä toisinaan pitää hyväksyttävänä, mikäli symboleilla pystytään yksiselitteisen tunnistettavasti viittaamaan kohteeseensa. Esittävyysdiskurssia voidaan luontevasti jäsentää figuratiivisuutta peräänkuultavan näköisyyskeskustelun ja abstraktia ilmaisua ja siihen kytkeytyviä symbolisia merkityksiä arvioivan nonfiguratiivisuuskeskustelun kautta.

6.1.1. NÄKÖISYYSKESKUSTELU

Presidenttimonumenttien näköisyyteen liittyviä kysymyksiä voidaan lähestyä Pierre Bourdieun teksteissään hahmottelemien makuhierarkioiden ja populaariestetiikan määritelmien avulla. Makuhierarkioita Bourdieu määrittelee kolme; legitimoidun maun, joka kohdistuu taideinstituution legitimoiviin teoksiin ja jolla on taideinstituutiossa dominoiva asema, keskitason makuun, joka pyrkii myötäilemään legitiimin maun arvostuksia sekä populaariin makuun, joka huomioi populaarikulttuurin tuotteet.¹⁴⁰ Bourdieun makuhierarkioita määrittää koulutuksellisen ja kulttuurillisen pääoman omistaminen ja samalla myös sosiaaliluokka siten, että populaari maku on tavallisin koulutukseltaan ja kulttuurilliselta pääomaltaan vähäisen työväen keskuudessa. Populaariin makuun liittyviä taiteen ja kulttuurin arvostusnäkökulmia Bourdieu kutsuu populaariestetiikaksi, joka näyttäytyy täysin päinvastaisena kantilaiselle pyyteettömyyden estetiikalle. Populaariestetiikassa keskeiseksi kuvan (taiteen) arvottamisen lähtökohdaksi nousee kuvan funktio, joka sillä on katsojalleen. Teoksen arvoa mitataan sen sisällön informatiivisuudella ja selkeydellä ja lisäksi arvostusperusteissa voidaan vedota moraali- tai sopivaisuussääntöihin. Populaariestetiikassa esteettinen mielihyvä tarkoittaa aistien viehättymistä. Teos, jonka esittämää kohdetta ei koeta esittämisen arvoiseksi tai jolla ei nähdä olevan funktiota, koetaan tarkoituksettomaksi. Taiteen muodolliset kokeilut voidaan kokea jopa järkyttävinä katsojan tuntiessa olevansa kykenemätön ymmärtämään teosten merkitystä.¹⁴¹

Monumenttikeskusteluissa ns. maallikkomielipiteet ovat usein muodostuneet Bourdieun hahmottaman populaariestetiikan näkökulmasta. Maallikkonäkökulmassa vain figuratiivisella teoksella on mielekäs funktio; esittää kohdettaan. Figuratiivisuus tuo samalla funktion muistomerkkiin, joka kohteensa figuratiivisen esittämisen kautta täyttää tehtävänsä muiston vaalijana. Muistomerkin arvo muodostuu siitä, miten yksiselitteisesti ja selkeästi kohde on monumentista tunnistettavissa. Näköisveistosten arvoa lisää todentuntuisen esittämisen, taituruuden, aikaansaama hämmästyminen. Monumentteja ei arvosteta pelkästään niiden ulkoisten ominaisuuksien kautta, vaan myös niiden mielikuvien kautta, joita katsoja liittää monumentin kohteisiin, presidentteihin. Figuratiivisuus katsotaan taiteen muodoksi, joka on presidentin arvolle sopiva, minkä vuoksi presidenttiä kunnioittavien muistomerkkien tulisi olla figuratiivisia. Nonfiguratiivisuus koetaan ärsyttävänä ja loukkaavana (ks. s. 30-31).

¹⁴⁰ Bourdieu 1984, 16.

Sanomalehti Kalevan kriitikko Heikki Kastemaa on tarkastellut Kajaaniin vuonna 1990 pystytetyn Kekkosen nonfiguratiivisen muistomerkin aiheuttamaa mielipidekirjoittelua. Kastemaa hahmotti tutkimissaan teksteissä viisi eri tyyppikategoriaa; lyhyet deklamatiiviset huudahdukset, omat toivomuslistat, tavalliseen ihmiseen vetoamisen, taidekriitikkojen ja muiden asiantuntijoiden haukkumisen ja kriitikkojen omat kommentit.¹⁴² Kyseisistä kategori-
oista neljä ensimmäistä jäsentyy enemmän tai vähemmän toistensa kanssa päällekkäin siten, että samassa tekstissä voi hahmottaa useaan kategoriaan kuuluvia ominaisuuksia. Kastemaan hahmottamat kategoriat tulevat esiin myös oman tutkimusmateriaalini teksteistä. Neljä ensimmäistä kategoriaa on tyypillisiä näköispatsaan ja figuratiivisuuden kaipaajien käyttämiä kommentointityyppejä.

Huudahdustyyppiset tekstit asettuvat monumenttikiistelyissä tavallisesti julkisen keskustelun alkuvaiheeseen, jossa voitannut monumenttiehdotus on jo herättänyt ristiriitaisia tunteita, mutta jossa esiin tuodut mielipiteet ehdotuksen tiimoilta ovat vielä olleet varsin yksipuolisen negatiivisia ja tunteenomaisia. Lyhyet, yleensä nimimerkillä kirjoitetut huudahdustyyppiset tekstit ovat luonteeltaan perustelemattomia, suorapuheisia ja nonfiguratiivisen monumenttiehdotuksen yksiselitteisesti torjuvia.

*Paljas kivikö Paasikivelle? Ei saisi tulla kysymykseenkään, sillä olihan Paasikivi suurmiehiämme ja ansaitsee muotokuvapatsaan, kuten toisetkin suurmiehemme! Siis oikea muotokuvapatsas Paasikivellemme!*¹⁴³

Tarvan laatikot tulevat mieleen presidentti Relanderin patsaskilpailun voittaneesta teoksesta. Voi, voi nykytaiteilijoita!

*Luulen suurimman osan terveesti ajattelevaa Suomen kansaa olevan kanssani samaa mieltä.*¹⁴⁴

Toivomuslistat eli kirjoittajien mielipidepalstoille lähettämät omat monumenttiehdotukset ovat yksinkertaisimmillaan näköispatsaan toiveita, joissa pelkän närkästyksen esiin tuomisen sijaan samalla ehdotetaan, millainen kirjoittajan mielestä hyvän muistomerkin tulisi olla. Tällaiset yksityiskohdattomat ehdotukset ovat toivomustyyppisistä teksteistä kaikkein tavallisimpia. Ne kirjoittajat, jotka eivät asetu vaatimaan näköispatsasta, tarjoavat usein mo-

¹⁴¹ Bourdieu 1984, 41–44.

¹⁴² Heikki Kastemaa, *Miten taiteesta puhutaan?* Kaleva 19.2.1989.

¹⁴³ Nimim. Suomalainen, *Paljas kivi*. US 9.2.1977.

¹⁴⁴ Nimim. Keisarin uudet vaatteet, *Voi hyvät hyssykät!* IS 5.6.1993.

numenttiedotukseksi jotain oivaltamaansa helposti lähestyttävää presidenttiä symbolisoivaa merkkiä tai objektia. Vähemmistönä olevien puhtaasti abstraktia monumenttia ehdottavien kirjoitusten luonteeseen kuuluu, että ehdotusten symboliikka on selvitetty lukijoille yksityiskohtaisesti.

Presidentti Kekkonen patsaassa pitäisi näkyä hänen kiintymyksensä tavalliseen kansaan ja siis hänen oma taustansa. Urkki hiihtämässä tai kalastamassa. Tai lämmittelemässä valkean ääressä, tai tapaamassa kansanihmisiä. Sellainen patsas olisi poikaa, se virkistäisi eri tavalla.¹⁴⁵

Eikö olisi aika antaa palkinto sille suomalaiselle, joka löytää kauneimman paaden (=paasikiven) muistoksi J.K. Paasikivelle.

Käykää katsomassa Helsingin Kuusitien viimeisen talon männikössä kuinka komea ja muhkea rapakivikin saattaa olla.¹⁴⁶

Aikamme taidemuoti ei hyväksy näköispatsasta. Aikalaisemme eivät myöskään hyväksi muodinnukaista muistomerkkiä, jota ei maallikko edes muistomerkiksi tajua.

On olemassa kompromissi, se on moderni ready-made. Sen tekijät hakevat romuja ja tuovat ne museoon tai näyttelytiloihin jolloin esineen luonne muuttuu, se saa sielun.

Hankitaan vanha sodanaikainen tykki, katkaistaan sen piippu poikki. Nostetaan lavetti graniittijalustalle ja katkennut putki sopivan matkan päähän jolloin syntyy kaivattu jänite sotavarusteen (lavetti) ja sodanjohdon (piippu) välille.¹⁴⁷

Urho Kekkonen muistomerkkilpailun ehdotukset eivät häikäise omaperäisyydellään. Toivoisin, että oma ehdotukseni olisi vielä mahdollista valita jatsoon. Ainakin se voisi ohjata 20 000 markan kannustusrahan saaneita etenemään monumenttinsa hionnassa oikeaan suuntaan.

Kansan miehen, maan miehen muistomerkki voisi olla Finlandia-talon polkujen väliin sijoitettava "Kasa" epätasaista maa-ainesta hiekasta suurempiin kiviin. Materiaali saadaan viereisen Nykytaiteen museon rakennustyömaalta. Kuorma-auto yksinkertaisesti tyhjentää lavansa muistomerkille osoitettuun paikkaan.

Muistomerkkin paljastus herättää ansaitun huomion, kun lastin tyhjennys tehdään vasta paljastustilaisuudessa. Vanhempien kuunnellessa paljastuspuheita lapset voisivat hiegan leikkiä UKK:n hiekkalaatikolla, avajaispäivän kunniaksi. Kasan hajoamisen estämiseksi maa-aines on ympäröity noin 20 cm korkealla ja 10 cm leveällä kiveyksellä, maamme rajojen

¹⁴⁵ Erkki Lappalainen, *Patsaskilpailu uusittava*. HS 12.3.1997.

¹⁴⁶ Nimim. Naiseläjä, *Paasikivi*. US 11.12.1976.

¹⁴⁷ Paavo Leino, *Rytillä ready-made patsas*. HS 8.1.1992.

symboliksi. Muistomerkin säilymisen turvaamiseksi Kasan sydämeksi voitaisiin valaa pienempi sementti-Kasa, UKK:n vahvan sydämen symboli, eräänlainen sielu.

Kasaa peittävä irtohiekka on tuulen riepotehtavana, kuten jokainen meistä elämän ehtoolla. Ajan kuluessa meistäkin jää jäljelle pelkkä sielu. Talvisin koko Kasa on tietysti pakasen kovettama. UKK:kin oli ladulla pelkkää rautaa.¹⁴⁸

Kärjistäen voisi todeta, että suomalainen monumenttikeskustelu on tavallisen ihmisen ylistystä. Monumenttikilpailun voittanutta ehdotusta vastustavien maallikkomielipiteiden tavanomainen retorinen ele on vedota tarkemmin määrittelemättömään kansaan tai tavalliseen ihmiseen, mistä omille mielipiteille haetaan oikeutusta ja perusteita. Vetoamista käytetään ikään kuin kompensoimaan ns. asiantuntijakompetenssin ja siihen liittyvän asiantuntijaretorian puutetta. Niinpä maallikkonäkökulmat lausutaan usein me-muodossa vetoamalla näkökulman määränemmistöön ja yhtenäisyyteen yleisön joukossa.

... taidolla oivallettu näköispatsas synnyttää meissä maallikoissa nämä samat assosiaatiot. Sellaista me valtaenemmistö toivomme.¹⁴⁹

Kansaan ja tavalliseen ihmiseen vetoavaa retoriikkaa toistavat mm. ilmaisut: *tavallinen kuolevainen, tämän ajan kansalainen, tavallinen kansalainen, Suomen kansan suuri enemmistö tai kansanmies*, joiden ei nähdä maallikkomielipiteissä voivan ymmärtää ja hyväksyä monumenttikilpailuissa voittaneita muistomerkkiehdotuksia. Samoin myös Risto Rytin monumenttikilpailun uusimista vaatinut Ryti-ryhmä perusteli vetoomuskirjelmässään vaadettaan kilpailun uusimisesta sillä, että *tavallisen kansalaisen on mahdotonta löytää yhteenkuuluvuutta Risto Rytin elämäntyön ja teoksen symboliikan välillä.¹⁵⁰* Tavalliseen ihmiseen ja kansaan vetoamalla mielipidekirjoituksissa luodaan myytti yksimielisestä suuresta yleisöstä, joka edustaa ns. järjen ääntä taiteilijoiden ja kriitikoiden 'hullutuksia' vastaan:

Sanoisin vielä, että tämänkaltainen muistomerkki tehdään koko kansan ymmärrettäväksi eikä vain pienelle, nykytaidetta ymmärtävälle piirille. Ehkä kansa on yksinkertaista ja tyhmääkin (...), mutta ehkä kuitenkin rehellistä siinä mielessä, että sille ovat vierasta nykytaiteen "besservisserit" ja konstailijat.¹⁵¹

Tavalliseen ihmiseen ja kansaan vetoaminen luo monumenttikeskusteluihin ongelmalliset suuren yleisön ja yleisen mielipiteen käsitteet. Vaikka mielipideteksteissä suurella

¹⁴⁸ Outi Vuurret, *Muistomerkkiehdotukset onnistuneita?* HS 21.2.1997.

¹⁴⁹ Kalevi Alajoki, *Helppous vahingoksi taiteelle.* HS 3.1.1992.

¹⁵⁰ Matti Pitko & Kari Ikonen, *Risto Rytin patsaasta syntyi jatkosota.* AL 26.5.1992.

yleisöllä halutaan tarkoittaa kaikkia kansalaisia tai ainakin kansan enemmistöä, on kukin mielipideteksti kuitenkin kirjoittajansa henkilökohtainen mielipide. Se mielipiteiden joukko, joka esiintyy sanomalehtien mielipidepalstoilla, ei edusta tasapuolista otosta koko kansan mielipiteistä. Sanomalehtien julkiselle keskustelulle antavat leimansa ärhäkät ja aktiiviset mielipidekirjoittajat, jotka retoriikallaan luovat omista mielipiteistään suuren yleisön mielteiden katsoessaan itsensä ns. suuren yleisön äänitorviksi.

Maallikkojen tavanomainen motiivi nonfiguratiivisen monumenttiedotuksen torjumiin on nonfiguratiivisuuden aiheuttama loukkaus. Usein kriittisissä maallikkomielipiteissä tuodaan esiin myös häpeä, jonka suurmiehen nonfiguratiivinen monumentti kirjoittajassa suomalaisena herättää. Teksteistä välittyikin ajoittain perisuomalainen huoli siitä, mitä muut, ulkomaalaiset, meistä kansana ajattelevat, kun kansalliset esikuvat, suurmiehet, on kuvattu nonfiguratiivisin monumentein.

*Voi Jeesus! On kuin joku 5-6-vuotias olisi keräillyt nikkariverstaastaan nurkista jätepalikoita ja sitten rakennellut leikillään. On siinä sitten taas selittämistä ulkomaisille vieraille.*¹⁵²

*Onhan hän (Paasikivi) tehnyt presidenteistämme arvokkaimman työn vastuunkantajana vaikeina aikoina ja rakentajana. Kansa palkitsee hänet kahdella kivitolpalla. Kuka herra kehtaa näyttää ulkomaisille vieraille sellaista patsasta?*¹⁵³

*Viime kesänä arvovaltainen ulkomainen kirjailijaryhmä tutustui ravintola Eliten pimeässä puistikossa Mika Waltarin muistoksi pystytettyihin mustiin kivenmurikoihin. Eräs ryhmän jäsenen kysyi hämmästyneenä: "Onko tässä mennyt jotain rikki?" Rytin patsas tässä ehdotetussa muodossa enteilee samaa. Hän on enemmän arvoinen.*¹⁵⁴

Suomalaisten itsestään antamaan kuvaan vetoaminen on varmastikin varsin tehokas retorinen elementti, jolla voidaan kovistella suomalaista itsetuntoa. Samaan vetoavuuteen liittyy myös maallikkonäkemykset, joissa nonfiguratiivisuutta pidetään erityisesti suomalaista taidetta leimaavana heikkoutena.

*Pohjolan kansat ovat sivistykselliseltä tasoltaan suurin piirtein yhtäläiset. Missään Pohjoismaassa ei ole johtavasta kansalaisesta tehty kivilevyä kuvaamaan ihmistä.*¹⁵⁵

¹⁵¹ Pauli Ikonen, *Muistomerkkin oltava arvokas*. HS 9.1.1992.

¹⁵² *Mies ja linja kansan mieleen*, IS 8.12.1976.

¹⁵³ Nimim. Valmiit tienviitat, *Onko kaksi kivitolppaa patsas?* AL 27.11.1981. Sulkuteksti omani.

¹⁵⁴ Nimim. Kauneutta ja asiallisuutta, *Kiskokasa joutaa Huittisiin*. HS 21.12.1991.

¹⁵⁵ Eero A. Martikainen, *Paasikivi eikä kiviä*. IS 28.1.1977.

Ei missään muualla ole vallalla tämmöinen ”häkkyrä”-taide, mutta pitäähän Suomen poiketa muista epäedukseen.¹⁵⁶

Toisaalta monumenttien muotokielen kautta välittyvä Suomi-kuva on seikka, jonka perusteella myös asiantuntijataho puoltaa näkökantojaan. Figuratiivisuus koetaan tällöin vanhanaikaisen ja ei-länsimaisen mielikuvan herättäjänä (ks. s. 33-34 ja 99).

Maallikoiden figuratiivisuutta peräänkuuluttavien mielipidetekstien tavanomaisiin argumentointikeinoihin kuuluu ns. asiantuntijatahon eli kriitikoiden ja taiteilijoiden moittiminen ja haukkuminen. Asiantuntijataho näyttäytyy näissä teksteissä yleensä yhtenäisenä tarkemmin määrittelemättömänä anonyymina joukkona, joka monumenttikilpailujen palkintolautakunnissa toimimalla tai palkintolautakuntien toimintaan vaikuttamalla on ‘syylinen’ käsittelemättömien nonfiguratiivisten ehdotusten voittoihin ja toteuttamisiin.

Julkisin varoin toteutettavat patsashankinnat näyttävät jo ajat sitten luisuneen vitsilinjalle. Ilmeistä on, että kuvanveistokilpailujen rahanvartijoita vaivaa asiantuntemattomuus ja ns. asiantuntijajäseniä kaikkinaisen sivistyksen ja arvostelukyvyn puute.¹⁵⁷

Onkohan nyt niin, että Suomen taidekriitikot kompastuivat liian helppoihin Paasikivi-kilpailun ratkaisuihin. (...)

Onko suomalaisten taiteilijain aivoissa ollut noin yhtäaikaisesti tyhjäkäyntiä ja naiivia ajattelua?

Teille taiteilijat, teille kaikille sanoisin: modernisoikaa kaikkea muuta, mutta antakaa suurmiehille se mikä heille kuuluu. Ja Patsastoimikunnalle sanoisin, ettei pidä haudata asiaa näin kylmästi.¹⁵⁸

Kilpailun taso on ihmeen alhainen. Näyttää siltä, että nykytaiteilijat eivät pysty korkeatasoiseen ja arvokkaaseen työhön.

Aiheen käsittelevästä päätellen suurin osa kilpailun osaanottajista ei ole ymmärtänyt tehtävän luonnetta. Mutta ei sitä ole ymmärtänyt myöskään kilpailun palkintolautakunta arvovaltaisuudestaan huolimatta.¹⁵⁹

Maallikkomielipiteiden kriitikkojen ja taiteilijoiden jyrkkä tuomitseminen tuo selkeästi esiin maallikkojen epäuskon asiantuntijoiden professionalismiin ja taiteilijoiden ammat-

¹⁵⁶ Nimim. Läpinäkyvää, *Ryti-ideointi pantava uusille urille*. HS 20.1.1992.

¹⁵⁷ Hiikka Väänänen, *Traaginen historiako olisi pilan aihe?* HS 23.1.1992.

¹⁵⁸ Nimim. Koloristi, *Paasikivi*. US 11.12.1976.

¹⁵⁹ Matti Hiltunen, *Rytillä oikea patsas!* HS 6.12.1991.

titaitoon. Taiteilijoiden ammattitaidon kieltävää diskurssia leimaa ajattelu, että nonfiguratiivisia monumentteja tehdään siksi, ettei näköispatsaita enää osata veistää.

Missä on vika, kun suomalaiset kuvanveistäjät eivät osaa veistää ihmisen muotokuvaa nykyään? Ihmisen kasvopiirteitä on muovailtu satoja vuosia muualla maailmassa, ja niistä tuntee valettunakin sen ihmisen, jota ne kuvaavat. (...)

Ihmettelen presidentti Paasikiven patsasta, jossa on kaksi kivitolppaa pystyssä. Ei ole osattu veistää Paasikiven kasvon piirteitä.¹⁶⁰

Nonfiguratiivisen taiteen tekemisen ei katsota vaativan erityisiä lahjoja; *kyllä minäkin tuollaisen pystyisin luomaan¹⁶¹*, ja suomalaisten taiteilijoiden ammattitaidon puutteeseen haetaan eräissä teksteissä ratkaisua jopa ulkomailta.

Presidentti Urho Kekkoselle omistettu patsashanke on mielestäni lopullisesti paljastanut suomalaisen kuvataiteen tason koplaksi. Kannatan Rea Yrjö-Koskisen ehdotusta tilata patsas ulkolaiselta ammattilaiselta (HS. 1.3.).

Suuret sanat, joita Suomen kuvataiteilijoilta ei tunnu puuttuvan, eivät tee huonosta taiteesta suurta taidetta. Kierros maamme taidemuseoissa, katselmus paikkakunnillemme sijoitetuista veistoksista ja nyt käydyt kilpailut osoittavat kiistattomasti, että maa on tulvillaan itseään taiteilijoina pitäviä amatöörejä. Sen sijaan lahjakkuuksia, osaavia kykyjä eli todellisia kuvataiteilijoita ei maastamme taida löytyä ainoatakaan, taide kun on todellinen taitolaji!¹⁶²

Tilataan patsas Norjasta, sillä täällä on monta figuratiivisen kuvanveiston mestaria.

Ei olisi häpeäksi tilata patsasta toisesta Pohjoismaasta - häpeällistä olisi se, että presidentti Kekkosen patsas olisi jokin kummallinen häkkyrä tai pari kivenmöhkälettä vastakkain.¹⁶³

Vaikka monumenttikilpailujen voittotyöt ja nykytaiteilijat ylipäänsä saavat maallikoiden mielipideteksteissä runsaasti kritiikkiä, harvemmin epäonnistuneena pidetyn muistomerkkiesityksen tehnyttä taiteilijaa vastaan hyökätään suoraan. Nykytaiteilijat näyttäytyvät teksteissä tarkemmin määrittelemättömänä ryhmänä, jonka edustajana monumenttikilpailun voittaneen taiteilijan teoksen kohtaama kritiikki siirtyy samalla koko ammattikunnan osaamisen piikkiin. Nonfiguratiivisten presidenttimonumenttien tekijöistä Veikko Myller on ainoa, jonka kohdalla yleinen taiteilijoiden osaamisen ja pätevyyden kritiikki jossain määrin henki-

¹⁶⁰ Nimim. Valmiit tienviitat, *Onko kaksi kivitolppaa patsas?* AL 27.11.1981.

¹⁶¹ Hellä Sillanpää, *Helsinkiläiset kokevat patsaan loukkauskivenä.* US 2.2.1977.

¹⁶² Marja-Leena Vanttinen, *Kuvataiteilijoita harvassa.* HS 7.3.1997.

¹⁶³ Nimim. Kunnia Kekkosen muistolle, *Kekkosetakin eloisa näköispatsas!* HS 29.3.1990.

löityi. Rytin monumenttidebatti oli kokonaisuudessaankin presidenttimonumenteista kiivain ja siten myös taiteilijan kohtaama kritiikki runsasta. Myllerin monumenttiehdotuksen selittämistä ja helpommin lähestyttävää monumenttia kaipaavaa yleisöä tuntui ärsyttävän Myllerin vetäytyvä ja hiljainen suhtautuminen kiistaan. Monet olisivat halunneet taiteilijalta selityksiä työnsä tulkinnasta. Rytin monumenttidebatista Myllerille jäi pitkäksi aikaa jonkinlainen ‘Rytin-tekijän’ -leima; monumentti ja sen aiheuttama kiista muistettiin mainita useissa Myllerin veistosnäyttelyitä käsittelevissä lehtiarvosteluissa muistomerkin pystytyksen jälkeenkin, joskaan asiantuntijapiirien kannalta tällä tunnettuudella tuskin oli mitenkään negatiivinen sävy.

Vaikka maallikkomielipiteissä on tavanomaista arvostella taiteilijoiden ammattitaitoa nonfiguratiivisten monumenttien johdosta ja vaatia monumenteilta näköisyyttä, sitä mitä näköisyydellä itse asiassa tarkoitetaan pohditaan teksteissä harvemmin. Milloin teos on näköinen ja millainen on hyvä näköispatsas? Kiintoisaa onkin, että mm. Helsingin Rautatietorilla oleva Aleksis Kiven monumentti mainittiin muutamissa teksteissä hyvänä näköismonumenttina, vaikka Kivestä ei ole olemassa yhtään valokuvaa, joka kertoisi hänen ulkonäkönsä. Wäinö Aaltosen veistämä Aleksis Kiven monumentti pystytettiin 1939, 67 vuotta Kiven kuoleman jälkeen. Mielikuva näköisyydestä lienee näissä teksteissä perustunut yhtäläisyyksiin Kivestä kuoleman jälkeen esitettyjen piirroskuvin kanssa.

Eräiden muiden valtiomiestemme figuratiivisten patsaiden keräämä arvostelu lienee pelottanut sekä kuvanveistäjiä että palkintolautakuntaa pois henkilöahmolinjalta. Voidaan kuitenkin kysyä, mikä vika on esimerkiksi Rautatietorilla olevassa Aleksis Kiven patsaassa? Eikö Kivi esiinny siinä elävänä henkilönä, vaikkakaan ei ehkä Veijo Meren kuvaamana tyyppinä?¹⁶⁴

Pelkkä jonkinlainen figuratiivisuus tuntuukin riittävän monelle näköisyyden kaipajalle. Ihmishahmoksi tunnistettava veistos voidaan kohtuullisen helposti mieltää esittävän kohdettaan, presidenttiä, ja abstraktin taiteen valtavirrassa vähäininkin figuratiivisuus koetaan maallikkotaholla tyydyttäväksi. Yksinkertaisenkin figuratiivisuuden tyydyttävyydestä kertoo mm. se, että Rytin monumenttiluonnoksesta otetussa valokuvassa näkynyttä mittatikufiguuria erehdyttiin muutamissa teksteissä arvottamaan ehdotukseen kuuluvana elementtinä.

Pettymykseni oli suuri kun seuraavan päivän HS kertoi että kyseinen miesfiguuri ei kuulukaan veistokseen, vaan on mukana vain osoittamassa veistoksen mittakaavaa.

Totta on, että pelkät mutkittavat palkistot eivät Rytin muistomerkiksi riitä. Risto Rytihän oli persoonana selkeä. Siksi muistomerkissä käytetyn kuvakielenkin olisi oltava selkeämpää ja avauduttava konstailematta myös tavalliselle kadun talleajalle.

Mutta jos kuvanveistäjä pitää kyseisen ihmisfiguurin (kenties hiukan modifioituna) mukana teoksessaan niin hyväksyn välittömästi ja varauksitta teoksen Risto Rytin arvoiseksi abstraktis-realistiseksi muistomerkiksi.¹⁶⁵

Kyseinen tapaus osoittaa yleensäkin sen, että mielipiteet monumenttiehdotuksista luodaan tavallisesti sanomalehtien kuvista. Vain harvat mielipidekirjoittajat kertovat käyneensä katsomassa kilpailun satoa ja palkittuja ehdotuksia voiton ratkeamisen jälkeen järjestetyissä näyttelyissä.

Näköispatsaita ja figuratiivista ilmaisua peräänkuuluttavaan diskurssiin kuuluu tausta-ajatuksena taidekäsitys, jossa figuratiivisuus nähdään taiteen kriteerinä. Vaikkei teksteissä suoraan näköismonumenttia vaadittaisikaan, nonfiguratiivisuuden tuomitseminen mm. *hämäykseksi* tai halu *kunnon* ja *oikean* monumentin saamiseen ovat argumentointikeinoja, jotka vihjaavat kirjoittajien taidenäkemyksen luonteeseen.

Tuskin olisi tullut kalliimmaksi hommata oikea patsas Paasikivellekin.¹⁶⁶

Näköispatsaat ovat patsaita. Kaikki muut ovat rumiluksia.¹⁶⁷

Samaan taidekäsitykseen kuuluu myös taiteen näkeminen taitona, kädentaitojen taituruuden osoituksena.

Mestarteokselta - jollaista presidentille luonnollisesti vaaditaan! - kun on totuttu perinteisesti odottamaan kunnioitusta ja ihmetystäkin herättävää kädentaitoa ja ilahduttavaa henkistä antia.¹⁶⁸

Lähes poikkeuksetta näiden julkisten muistopatsaiden valinta on tapahtunut vastoin yleisesti ymmärrettyä arvostusperiaatetta, joka on havaittava merkkihenkilön kuvaamisen kyky ja perinteisen käsityön näkyvä leima.¹⁶⁹

Näköispatsaiden valttina tuntuukin olevan kyky luoda katsojassa ihmetystä herättävää todellisuuden tuntua. Pronssista tai kivistä hahmoa tarkastellessaan katsoja voi peilata todelli-

¹⁶⁴ Paasi ja kivi, US 3.2.1977.

¹⁶⁵ Nimim. Lopputulos on niin pienestä kiinni, *Ihmisfiguuri monumenttiin*. HS 5.3.1992.

¹⁶⁶ Nimim. H, *Paasikiven paadet*. KU 17.12.1980.

¹⁶⁷ Timo Kortström, *Näköispatsaat takaisin*. HS 15.12.1996.

¹⁶⁸ Olavi Stenman, *Häiriötaide tyylilajiksi?* HS 4.1.1992.

¹⁶⁹ Markku Kauppinen, *Osaaminen taas arvoonsa*. HS 7.2.1992.

suuskokemuksiaan elävän ja elottoman välillä. Tuntuuko siltä kuin patsas heräisi eloon? Näköisyydessä tuntuukin piilevän vanha maaginen elementti; henkilön hengen katsotaan ikään kuin asuvan patsaassaan, ja mahdollisimman lähelle aitoutta toteutettu veistos lähestyy toiminnassaan aidon kaltaista. Tällainen ajattelu on ollut leimaa antavaa mm. myöhäiskeskiaikaisille sakraaliveistoksille ja katolilaiselle votiivilahjaperinteelle.¹⁷⁰ Eräissä presidenttimonumentteja ruotivissa mielipideteksteissäkin ajatus hengen asuttamasta patsaasta tulee tahattomina tai leikkimielisinä vihjeinä esiin.

*Näköispatsaan sijoittaminen puiston laitaan helpottaisi lapsia tuntemaan lähihistorian presidentin ja tämä puolestaan näkisi nousevien sukupolvien kasvua leikkipuiston moderneilla telineillä.*¹⁷¹

Vaikka nonfiguratiivisuuden torjuminen on leimallisesti maallikkomieliopiteiden ominaisuus, myös muutamat asiantuntijat ovat mielipiteissään samoilla linjoilla suhtautuen näköispatsaisiin myönteisesti. Taiteilijoista suorasanaisimmin abstraktia monumenttitaidetta nälvi oululainen kuvanveistäjä Raimo Metsänheimo, joka osallistui sekä Rytin että Relanderin monumenttikeskusteluihin. Relanderin monumenttikilpailuun Metsänheimo osallistui itse presidenttiä esittävällä figuuriveistoksella, jonka palkintolautakunta sijoitti alimpaan arvosteluluokkaan. Kirjoittamissaan teksteissä ja antamassaan haastattelussa Metsänheimo puolusti figuratiivista ilmaisua katsoen abstraktin taiteen edustavan kivettynyttä valtavirtaa, jonka puitteissa ei ole mahdollista luoda kertovia ja aihettaan kuvaavia teoksia.¹⁷² Kekkosen monumenttikilpailun yhteydessä kuvanveistäjä, professori Laila Pullinen esiintyi kilpailussa jatkoon päässeenä figuratiivisen ehdotuksen kannattajana. Pullisen argumentteihin kuului Metsänheimon tapaan näkemys nykyisestä abstraktista kuvanveistosta paikalleen jämähtäneenä ja vanhanaikaisena taiteen muotona.¹⁷³ Kolmas sanomalehdessä figuratiivisuutta kannattanut asiantuntija oli tutkija Irmeli Hautamäki, joka Aamulehden haastattelemana totesi Kekkosen monumenttikeskustelun yhteydessä näköispatsaiden sopivan parhaiten muistomerkeiksi; ei-esittävän taiteen keinoin on Hautamäen mukaan vaikea kertoa mitään konkreettista henkilöi-

¹⁷⁰ Freedberg 1989, 157, 170-171, 227.

¹⁷¹ Timo Palmu, *Muistomerkkiehdotukset onnistuneita?* HS 21.2.1997.

¹⁷² Anja Manninen, *Raimo Metsänheimo haukkuu abstraktin monumenttitaiteen. On menty jo ääliömäisyyksiin.* Suomenmaa 24.6.1993; Metsänheimo 1993, 120-121; Raimo Metsänheimo, *Akateeminen tylsyyshikka.* HS 19.8.1992.

¹⁷³ Marja Kyllönen, *Laila Pullinen kaipaa uutta esittävää taidetta.* IS 10.3.1997.

den elämäntyöstä ja historiasta.¹⁷⁴ Myös Uuden Suomen kulttuuritoimittaja A.I. Routio kaipa-
si ensimmäisen Paasikiven monumenttihankkeen yhteydessä figuratiivista monumenttia.

Kyseisenkaltainen asiantuntijoiden taiteen kentän valtakurssista poikkeaminen ei todennäköisesti saavuta kentän sisällä erityisempää huomiota tai arvostusta, mutta vetoaa varmasti hyvin kentän ulkopuoliseen maallikkoyleisöön, joka sitä kautta saa omille vaatimuk-
silleen tukea asiantuntijataholta. Kentän valtakurssista poikkeaminen maallikkoja myötä-
levään suuntaan ja yritykset taiteen kentän toimintojen popularisointiin tuovat maallikkoylei-
söä lähemmäksi taidetta. Maallikoiden kiinnostuksen kasvaminen kasvattaa samalla taiteen
yhteiskunnallista näkyvyyttä ja merkitysasemaa, joka taiteen abstraktumisen ja sitä kautta eli-
tistymisen myötä on kaventunut taiteen kentän sisäpiiriätyessä. Niinpä asiantuntijoiden toi-
missa ja asenteissa saattaa esiintyä eräänlaista kaksoiskurssia, jossa toisaalta tunnetaan ja
tunnustetaan taiteen kentän valtakurssit, mutta toisaalta taiteen popularisoinnin kautta
saavutettu yleisön laajentuminen koetaan tärkeäksi ja tavoitteelliseksi, koska se takaa taiteelle
näkyvämmän ja merkityksellisemmän aseman yhteiskunnassa.¹⁷⁵ Toki taiteilijoiden valtakur-
ssista poikkeavuutta voidaan tulkita myös erottautumisen ja julkisen näkyvyyden tavoitte-
luna.

Myös kuvanveistäjä Matti Peltokangas osallistui Kekkosen monumentin kohdalla nä-
köiskeskusteluun varsin konkreettisella tavalla eli veistämällä näköispatsaan Kekkosen mo-
numenttikilpailuun. Taiteilija tosin osallistui kilpailuun myös muotokielellään tutulla abst-
raktilla veistoksella. Molemmat Peltokankaan ehdotukset sekä näköisveistos ”Urkki ja Sylvi”
että nonfiguratiivinen ”Neljännes vuosisata” valittiin kilpailussa toiseen vaiheeseen päässei-
den 15 työn joukkoon. Jatkoon päässeen figuratiivisen ehdotuksen (ks. kuva 13) Peltokangas
toivoi herättävän hedelmällistä keskustelua figuratiivisen taiteen olemuksesta. Lisäksi Pelto-
kangas näki figuratiivisen ehdotuksensa eräänlaisena kommenttina kuvanveistotaiteen nykyi-
seen opetukseen, jossa perinteisen osaamisen tärkeyttä ei taiteilijan mukaan saisi unohtaa.¹⁷⁶

Asiantuntijataholla Peltokankaan figuratiivinen ehdotus nähtiin pääsääntöisesti popu-
laarina vetona, jolla automaattisesti saavutettiin maallikkoyleisön suosio. Eräät asiantuntijat,
kuten taidekriitikko Erik Kruskopf ja kuvanveistäjä Eila Hiltunen, pitivät Peltokankaan figu-

¹⁷⁴ Marjaana Toiminen, *Kekkonen ei voi olla neliö!* AL 13.6.1997. Tosin mielekkäin merkkihenkilön muistamisen muoto olisi Hautamaen mielestä esim. kulttuurilaitoksen nimeäminen muistettavan mukaan (ks. kappale 6.2.3.).

¹⁷⁵ Ks. esim. Bourdieu 1984, 229.

¹⁷⁶ Marja-Terttu Kivirinta, *Voittaja valitaan viidestätoista ehdotuksesta.* HS 15.2.1997.

ratiivista ehdotusta lähinnä pilana.¹⁷⁷ Kekkosen muistomerkkikilpailun palkintolautakunta totesi Peltokankaan figuratiivisen ehdotuksen olevan omassa lajissaan ansiokas, joskin *teoksen perinteisyys saattaa kuitenkin olla myös ongelma*.¹⁷⁸ Taiteen valtakurssin vastaiseen taiteeseen suhtauduttiin asiantuntijataholla nuivasti, koska se kyseenalaisti valtakurssin vaalimat käsitykset hyvästä ja sopivasta taiteesta ja taiteen innovatiivisuudesta, johon ei kuulu taiteen palaaminen suoraan menneiden aikakausien ilmaisutapoihin. Myös asiantuntijakompetenssi kyseenalaistui figuratiivisen veistoksen myötä; figuratiivisen monumentin onnistuneisuutta (näköisyyttä) maallikotkin katsoivat kykenevänsä arvioimaan ja arvottamaan. Niinpä Peltokankaan toive ehdotuksensa johdosta syntyvästä hedelmällisestä keskustelusta ei toteutunut. Sen sijaan ”Urkki ja Sylvi” innosti odotetusti monia maallikkoyleisön joukossa, ja Peltokangas sai ehdotuksensa tiimoilta runsaasti huomiota Ilta-Sanomissa. Kekkosen monumentista käyty keskustelu muotoutuikin pääsääntöisesti vastakkainasettelusta; figuratiivinen ”Urkki ja Sylvi” vastaan kaikki muut neljätoista kilpailussa jatkoon pääsnyttä nonfiguratiivista ehdotusta.

6.1.2. NONFIGURATIIVISUUSKESKUSTELU

Nonfiguratiivisten monumenttien ja käytyjen monumenttikilpailujen voittoehdotusten puolustajat ovat yleensä asiantuntijoita, jotka edustavat legitimoitua makua tunteen taiteen kentän toimintakäytännöt ja valtakurssit. Heille on tärkeää, että monumentin ilmaisu toteuttaa legitiimiä muotokieltä, jolla osoitetaan monumentin kohteen yhteiskunnallinen legitiimiyksensä. Nonfiguratiivinen ilmaisu toimii statuskysymyksenä; figuratiivisen vaihtoehdon kannattaminen merkitsisi legitiimin valta-aseman ja valtakurssin kompetenssin kyseenalaistamista. Kilpailujen voittoehdotusten kannattaminen on samalla tuen osoittamista taiteilijoiden ammattitaidolle sekä palkintolautakunnan kompetenssille puolustaen siten itse asiassa taiteen kentän autonomiaa. Taiteen kenttä ei näyttäydy kuitenkaan ainoastaan seesteisenä ja yksimielisenä alueena, vaan myös eriäviä mielipiteitä esitetään asiantuntijoiden kesken. Eriävien

¹⁷⁷ Erik Kruskopf, *Monument eller konst?* Hbl 19.2.1997; Stefan Brunow, ”UKK-tävling en konstnärlig katastrof” Hbl 12.3.1997.

¹⁷⁸ Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 7.2.1997. Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.

mielipiteiden ja näkökantojen vaihtoa voidaan tulkita Pierre Bourdieun teorioiden mukaisena valtakamppailuna, jossa testataan kenen ääni on kentällä pätevin ja saa eniten painoarvoa.¹⁷⁹

Nonfiguratiivisten monumenttien puolustaminen ei jää kuitenkaan vain asiantuntijoiden tehtäväksi, vaan myös muutamissa maallikoiden mielipidepalstoille lähettämässä teksteissä nonfiguratiivisuutta puolustellaan. Yleisönosastokirjoituksista nonfiguratiivisuutta puoltavat tekstit jäävät kuitenkin selvästi vähemmistöön. Tutkimissani monumenttitapauksissa voittoehdotuksen ratkaisemisen jälkeen sanomalehdissä (HS, US, Hbl, IS, AL, TS) julkaisuista yleisönosastoteksteistä 14 % (21 kpl) puolsi voittanutta ehdotusta tai nonfiguratiivisuutta ylipäänsä. Näistä teksteistä vain vajaa kolmannes (6 kpl) oli asiantuntijoiden kirjoittamia. Asiantuntijanäkökulmat välittyvätkin etupäässä artikkeleissa, kolumneissa, haastatteluisissa ja arvosteluissa olevien kommenttien kautta.

Kajaanin Kekkosen monumenttikiistaa tarkastellut Heikki Kastemaa on arvellut muistomerkin puoltajien passiivisuuden johtuvan siitä, etteivät nämä halua tulla 'kivitettyiksi' puuttumalla aggressiivisena vellovaan muistomerkkikeskusteluun.¹⁸⁰ Puolustajien passiivisuuden voidaan ajatella johtuvan yleisemminkin siitä suhteesta, joka ihmisillä on suurmiehiin ja toisaalta taiteeseen. Aktiivisimpia monumenttikeskusteluun osallistujia ovat ne maallikot, jotka kokevat suurmiehet hyvin tärkeinä kansallisina asioina, mutta joille taide sinänsä ei merkitse yhteiskunnassa kovinkaan merkittävää asiaa. Vähemmistöksi jääville nonfiguratiivisten monumenttien puoltajille tuntuu taide sinänsä olevan merkittävämpi seikka kuin pelkkä mahtipontinen suurmieskultin ylläpitäminen. Harvalla nonfiguratiivisen taiteen kannattajalla, ainakaan maallikkotaholla, lienee kuitenkaan yhtä intohimoinen suhde abstraktiin taiteeseen kuin suurmieskulttia vaalivilla ihmisillä on suurmiehiin. Taiteen nostaminen suurmieskultin edelle on näkökulma, jonka voi arvata ärsyttävän äänekkäitä suurmieskultin kannattajia. Suurmieskultin puoltamista voidaan lisäksi helposti perustella vahvoilla kansallisilla ja isänmaallisilla argumenteilla.

Nonfiguratiivisia monumentteja puoltavien maallikoiden yleisönosastokirjoitukset ovat yleensä huomattavasti hillitympiä kuin niitä vastustavien kirjoitukset. Puoltavia näkökantoja perustellaan usein asiallisesti tuomalla esiin esim. viittauksia muihin taideteoksiin tai nonfiguratiivisten monumenttiehdotusten kirjoittajassa herättämiin mielikuviin.

Harry Kivijärven Paasikiviveistos edustaa hyvin perisuomalaista muotolinjaa, samaa mikä ilmenee kauneimmillaan Huittisten hirvenpäässä. Kivijärven veistos on perustaidetta. Ympä-

¹⁷⁹ Ks. esim. Bourdieu 1985, 105-110.

ristöön­sä sijoitettuna se muodostaa kauniin kokonaisuuden, johon tavallinen kansakin varmaan vähitellen mielistyy. Onneksi Kivijärvi ei ole lähtenyt eduskuntatalon patsaslinjalle.¹⁸¹

Vaikka pääosa puoltajista pysyikin hillityllä perustelulinjalla, mahtui nonfiguratiivisuutta ja käytyjä monumenttikilpailuja puoltaviin maallikoihin myös niitä, joita kirjoittelun tuomitseva yleissävy ärsytti ironisiin, jopa hieman ylimielisiin vastineisiin.

Kannanotot ovat olleet voittaneelle ehdotukselle varsin kielteisiä, mutta mitään asiallista kritiikkiä kirjoitukset eivät ole sisältäneet. Tämä on luonnollista, sillä lausunnoissa kumajaa vaikaumuksen syvä rintääni, johon pontta antaa vain täydellinen asiantuntemattomuus.¹⁸²

On surkukupaisaa, miten jyrkkiä reaktioita moderni kuvanveisto jaksaa edelleen herättää, kuten Risto Rytin muistomerkin yhteydessä on voitu havaita.

Mutta huomatkaa: Näköispatsaat ovat yleensä harmaata kiveä. Eihän ihminen ole kauttaaltaan harmaa! Vahakabinetit ne vasta tosi taidetta ovat!¹⁸³

Kiperimmät kysymykset nonfiguratiivisuuskeskustelussa kiteytyvät nonfiguratiivisen muistomerkin symbolisen sisällön tulkinnan ongelmaan. Presidenttien monumenttikilpailujen kilpailuohjelmien mukaan taiteilijoille asetettiin tehtäväksi muistomerkin tekeminen presidentin elämäntyön kunnioittamiseksi. Kilpailuohjelmissa ei mainittu, että muistomerkin tulisi millään tavalla kuvata tai esittää presidenttiä. Kuitenkin monumenttikeskustelujen yleisenä tausta-ajatuksena näyttäytyy käsitys siitä, että muistomerkin tulee kuvata ja että monumenttikilpailuihin osallistuneet ehdotukset jollain tavalla yrittävät kuvata muistomerkin saavaa presidenttiä. Niinpä nonfiguratiiviset monumenttiehdotukset mielletään usein symbolitasolla presidentin persoonaa ja elämäntyötä kuvaavaksi teoksiksi, joiden sisältö paljastuu katsojalleen symbolien tulkinnan avulla.

Maallikoiden nonfiguratiiviseen monumenttiehdotukseen kohdistama kritiikki perustuu usein hämmennykseen ja ärsyntyymiseen ehdotuksen symbolisuuden ymmärtämisen vaikeudesta. Jos nonfiguratiivisen ehdotuksen torjuvissa mielipideteksteissä ei suoraan kaivata näköispatsasta tai näköisreliefiä, toivotaan monumentille tavallisesti selkeämpää symboliikkaa, jonka voitaisiin helposti ja selkeästi perustella liittyvän presidenttiin tai hänen elämäntyöhönsä. Nonfiguratiivisen teoksen symbolikaan tulkintavaikeuksilla myös ns. Ryti-ryhmä

¹⁸⁰ *Kuvataide noudattelee kaavaa*, Kainuun Sanomat 19.2.1989.

¹⁸¹ René Rantanen, *Kivijärven veistos on perustaidetta*. IS 14.9.1981.

¹⁸² Kari Mauria, *Asiattomuus ilmi luonnoksen teilaamisesta*. HS 21.12.1991.

¹⁸³ V. Koistinen, *Rytin patsas palkintonsa ansainnut*. HS 22.12.1991.

perusteli vaadettaan Risto Rytin monumentin uusintakilpailusta (ks. s. 45). Se, että asiantuntijataho esittää omalla asiantuntijaretorikallaan nonfiguratiivisista monumenteista tulkintoja (jotka eivät tosin ole kovinkaan yksityiskohtaisen selittäviä), tuntuu ärsyttävän maallikoita, joille asiantuntijoiden tulkinnat vaikuttavat ylimalkaisilta ja suurpiirteisiltä. Maallikoiden huolena näyttäytykin monumentin symbolien avoimuus; käsittämättömästä teoksesta voitaisiin keksimällä keksiä mitä erilaisimpia presidenttiä kuvaavia tulkintoja (myös negatiivisia ja loukkaavia) ja toisaalta samaa teosta tulkitsemalla voitaisiin monumentin selittää symboloivan ketä tahansa henkilöä. Monumentin nimen vaihtaminen voisi tehdä monumentista jonkun toisen henkilön muistomerkin. Maallikot kokevatkin monitulkintaisuuden monumentin heikkoutena ja muistomerkin funktion mitätöijänä.

*Kansanmies antaisi Paasikiven hahmon tulla "ulos" siloitlemattomasta luonnonkivestä. Ei tarvitsisi pitkiä selityksiä, taideluentoja, mitä tämä pitkä kivi ilmentää, mitä tämä nappula tässä vieressä yrittää sanoa, mitä tämä nöyristelyä mieleen tuova jähmettynyt kaari...*¹⁸⁴

*Valittu teos kävisi tavallisella talonpoikaisjärjellä arvioiden yhtä hyvin (tai huonosti) Mannerheimin ratsastajapatsaasta kuin Risto Rytin taikka jonkun muun mittavamman henkilön muistomerkistä.*¹⁸⁵

*Kirjoittajien mieltä ehkä myös askarruttaa, kuinka monen muun henkilön muistomerkiksi tuo sinänsä nykytaiteen vaatimukset erinomaisesti täyttävä veistosrakennelma sopii, kun siihen vaihdetaan nimi; kymmenen vai peräti miljoonan?*¹⁸⁶

Monumenttien monitulkintaisuuden hyväksymisen vaikeuteen liittyy maallikoilla näkemys siitä, että muistomerkin sisällön tulisi olla yksiselitteistä ja kaikkien tavoitettavaa ja siten nonfiguratiivisen ilmaisun tulkinta pitäisi olla muodostettavissa jotenkin kollektiivisella tasolla. Subjektiiivisuuden ohjaamaa tulkintaa tuntuu olevan vaikea hyväksyä. Vaikka maallikko pystyisikin nonfiguratiivista teosta tulkitsemaan, tulkintaa ei usein katsota tarpeeksi päteväksi, jos se on muodostettu puhtaasti henkilökohtaisten mielleyhtymien ja subjektiiivisten tulkintojen kautta.

"Suljettu veräjä" on eräs tämän teoksen luoma mielle. Myös tämä assosiaatio johtaa Risto Rytiiin. Hän hankki Ribbentrop-sopimuksella Suomen armeijalle aseet, jotka sulkiivat veräjän

¹⁸⁴ Nimim. Kivikin voi elää, *Kuin hylätty kivilouhos...* US 1.12.1976.

¹⁸⁵ Sakari Virkkunen, *Muistomerkki - kenelle?* HS 8.6.1992.

¹⁸⁶ Olavi Stenman, *Häiriötaide tyylilajiksi?* HS 4.1.1992.

puna-armeijan tiellä Helsinkiin kesälle 1944. Mutta kokeakseen tämän assosiaation, täytyy tuntea lähihistoriaamme melko yksityiskohtaisesti.

Tällaista veräjää parempi on muun muassa Edvard Iston taulu "Hyökkäys". Se on selkeä "näköisteos", vaikka se on pelkkää symboliikkaa. Jos veräjän tilalle tulee ihmishahmo, "taiteen vapaus" ei siitä kärsi.¹⁸⁷

*Jälleen saa Suomen kansa hämmästellä patsasmonumenttia - presidentti Relanderin patsasta. Palkintolautakunta on toiminut pontevasti ja ensimmäiseksi on valittu neljän kivikuution ka-
sauma. Ovatko ne kivet arpakuutioita, jotka kuvaavat Relanderin yllättävää valintaa mustana
hevosena? Mitä ne uurteet kivien pinnalla kuvaavat? Ovatko ne jälkiä paljon matkanneen
reissumiehen matkalaukusta? Relanderia ei noista neljästä samankokoisesta kivilohkareesta
juurikaan tunne. Paasikiven monumentissa sensijaan on aistittavissa, että suurempi lohkar
on Juho ja pienempi on Alli.¹⁸⁸*

Maallikoiden usein peräänkuuluttaman yhden 'oikean' tulkinnan ja asiantuntijatahon kiittämän monumentin monitulkintaisuuden välistä vastakkainasettelua käytetään eräissä maallikkomielipiteissä ironisoivalla tavalla hyväksi pyrittäessä kiinnittämään huomiota maalikko-osapuolen monitulkintaisuudessa näkemiin ongelmiin. Tällöin nonfiguratiiivista teosta tulkitaan lennokkaasti, ironisoiden subjektiivisen tulkinnan suomia mahdollisuuksia. Ironisoiva tulkinnan ylilyönti toimii maalikkojen näpäytyksenä nonfiguratiiivista taidetta ja sitä puolustavaa asiantuntijaosapuolta vastaan. Mielekkään tulkinnan löytämisen vaikeudella ironisoiminen on myös tyypillinen pakinoitsijoiden ja pilanpiirtäjien keskusteluun osallistumisen strategia (ks. kuvat 14, 15 ja 16).

Vaikka suomalaiset ovat tyhmiä, eivätkä ymmärrä taidetta (...), monet meistä kuitenkin ymmärtävät mitä merkitsee kun riitakumppani näyttää nyrkkiä toiselle osapuolelle keskisormi ojentettuna. Tämä tulee helposti mieleen kun katselee presidentti Risto Rytille suunniteltua muistomerkin luonnosta.

Se sopii varmasti monelle poliitikollemme symboliksi, mutta ei presidentti Risto Rytille, joka uskalsi ottaa vastuun, Suomi sai lisäaikaa ja säilytti itsenäisyytensä.¹⁸⁹

Risto Rytin patsaskilpailun voittanut teos on ilmiselvästi luotu eroottisen mielikuvan pohjalta:

¹⁸⁷ Kalevi Alajoki, *Helppous vahingoksi taiteelle*. HS 3.1.1992.

¹⁸⁸ Nimim. Tarkkailija Pispalasta, *Relanderin arpakuutiot*. AL 11.6.1993.

¹⁸⁹ Harry Yletyinen, *Helppous vahingoksi taiteelle*. HS 3.1.1992.

Mies polvistuu naisen taakse, penis erektiössä, nainen makaa peräpäätä koholla, aktia janoavana. Eroottinen lataus on mahtava, seksuaalinen jännite vahvasti aistittavissa.

Erotiikka on luonnollinen ja myönteinen asia, mutta mitä tekemistä sillä on Risto Rytin valtiomiestoiminnan kanssa?¹⁹⁰

Vaikka maallikkomielipiteissä kaivataan monumentilta usein selvempää ja ymmärrettävämpää symboliikkaa, konkreettisia presidenttiä tai presidentin elämäntyötä kuvaavia symboliehdotuksia teksteissä tuodaan esiin harvemmin. Sen sijaan tavanomaisempaa on viitata sellaisiin nonfiguratiivisiin muistomerkkeihin, joiden symboliikka on koettu hyväksi. Ylivoimaisesti eniten yleisönosastoteksteissä viitattu monumentti oli Sibelius-monumentti, jota yli puolet (12 kpl) kaikista esimerkillisiä monumentteja (figuratiivisia tai nonfiguratiivisia) maininneista yleisönosastokirjoittajista (HS, US, Hbl, IS, AL, TS) piti hyvänä ja onnistuneena. Muista nonfiguratiivisista monumenteista Paasikiven muistomerkki mainittiin 90-luvun presidenttimonumenttikeskusteluissa pariin kertaan esimerkkinä hyvästä nonfiguratiivisesta monumentista. Tosin huomattavasti useammin Paasikiven monumentti mainittiin 90-luvulla esimerkkinä epäonnistuneesta monumentista, kun taas Sibelius-monumenttia ei yksikään kirjoittaja pitänyt huonona. Myös esimerkiksi ns. Ryti-ryhmä vertasi vetoomuskirjelmässään Rytin monumentin luonnosta Sibelius-monumenttiin ja Ida Aalbergin muistomerkkiin, joita ryhmä piti esimerkillisinä näköisteoksen ja abstraktin teoksen risteyminä.¹⁹¹ Sen sijaan Eduskuntatalon edessä olevista Ståhlbergin ja Svinhufvudin muistomerkeistä monetkaan maallikkokirjoittajat eivät asiantuntijoiden tapaan pitäneet.

On kiintoisaa, miten Sibelius-monumentti on noussut suomalaisessa suurmiesmonumenttikategoriassa niin arvostetuksi ja hyväksytyksi muistomerkiksi. Aikoinaanhan Sibelius-monumentti herätti suurielisen polemiikin, eikä suinkaan saanut osakseen yleisönsä tunnustusta, kuten ei Ida Aalberginkaan muistomerkki. Molemmista järjestettiin kaksi kilpailua, joiden tuloksia puitiin ankarasti lehdistössä.¹⁹² Sibelius-monumentin nonfiguratiivisuus ei kuitenkaan näyttäydä yleisölle enää kovinkaan hämäränä tai moniselitteisenä, sillä monumentin alunperin haukkumisena esitetty 'urkupilli'-tulkinta on sittemmin vakiintunut ja saanut positiivisen leiman, ja maallikon on helppo pitää sitä juuri sinä 'oikeana' tulkintana. Urkupillien voi helposti ymmärtää symbolisoivan musiikkia. Samoin myös Ida Aalbergin muistomerkin

¹⁹⁰ Nimim. Taiteen ystävä, *Luulin hökötystä mainokseksi*. HS 14.12.1991.

¹⁹¹ Koskinen 1993, 16.

¹⁹² Kokkonen 1977, 24-34, 68-85. JYTHL. Sibelius-monumentin on tehnyt Eila Hiltunen ja se paljastettiin 1967. Vuonna 1972 paljastetun Ida Aalbergin muistomerkin on tehnyt Raimo Utriainen.

‘esiripun helma’ -tulkinta (teoksen nimi on ”Esirippu”) on vakiintunut varsin yksiselitteiseksi ja tulkinnan mukainen esirippu-symboli on helposti yhdistettävissä näyttelijättären. ‘Selkeiden’ symbolien löytäminen suurmiesmonumentteihin onkin ehkä helpompaa kulttuuripersoonien kohdalla, joiden henkisen elämäntyön voinee katsoa jollain tavalla vastaavan abstraktiin taiteeseen liitettyä henkisyden mielikuvaa. Sibeliuksen monumentin kohdalla on myös mielenkiintoista pohtia, kuinka paljon monumentin muotokielen hyväksyntään maallikkoyhteisön keskuudessa on vaikuttanut se, että monumentista on muotoutunut ulkomaalaisten arvostama turistinähtävyys.

Vaikka useimmissa maallikkojen mielipideteksteissä valitettiin nonfiguratiivisten monumenttien symbolisuuden vaikeutta, muutamat suhtautuivat nonfiguratiivisuuteen kuitenkin myönteisesti ja toivat esiin teksteissään omia tulkintojaan monumenttien sisällöstä. Asiantuntijataholla tällainen monumentin subjektiivinen lähestyminen oli se teoksen vastaanottotapa, jota pidettiin ‘oikeana’ ja asiaankuuluvana. Myös monumentin tehneet taiteilijat painottivat tulkinnan tekemisen henkilökohtaisuutta ja vapautta. Vaikka asiantuntijat puolsivatkin nonfiguratiivisuuden monitulkintaisuutta ja tulkinnan vapautta ja monumenttia kritisovia maallikoita kannustettiin omien tulkintojen tekemiseen, kimpaantui osa asiantuntijatahosta helposti, jos maallikot muodostivat lennokkaita tulkintoja ja antoivat assosiaatioiden rehottaa.

Kokonainen lestadiolainen kansanliike saattaa meillä nousta tuomitsemaan esimerkiksi Rytin muistomerkkin jo ennakolta sillä perusteella, että sen luonnos lehtikuvassa muistuttaa vaikkapa rakennustelinettä tms. eikä missään tapauksessa tuo mieleen presidentti Rytin elämäntyötä hänen ulkonäöstänsä puhumattakaan.(...)

Rakennusteline! Eikö todella yhtään tämän henkisempää - tai edes haus Kempaa - mielikuvaa synny ko. monumentin näkemisestä? No, useimmat arviot on tehty lehtikuvan tai television perusteella tai uutisten, jotka huolellisesti luetteloivat vain kaikki ”kiistelyt” monumenteista, ei juuri muuta. Toivottavasti mediat eivät ”uudisoinnillaan” ole niin täysin sementtoineet tämän sukupolven asenteita, että mahdollisuuksia omakohtaiseen ajatteluun ja elämykseen oman näköaistin välityksellä on vielä olemassa.¹⁹³

Maallikoiden esittämät suoraviivaiset assosiaatiot monumenteista lienevät tuntuneen asiantuntijoista ironisoivien tulkintojen tavoin nonfiguratiivista taidetta ja siihen nojaavaa taiteen kenttää panettelevina. Vaikka asiantuntijadiskurssin mukaan teoksen tulkinta voidaan muodostaa vapaasti ja subjektiivisesti, on se kuitenkin muodostettava tietyllä tavalla ‘oikein’ eli taiteen kentän suosimien tulkintatapojen ohjaamana ollakseen pätevä ja oikeutettu. Ilman

¹⁹³ Olli Valkonen, *Muistomerkki paikallaan*. HS 8.10.1994.

tällaista pätevyysvaadetta asiantuntijakompetenssi kyseenalaistuisi ja samalla koko taiteen kentän rakenteelta katoaisi pohja.

Asiantuntijoiden kirjoittamissa monumenttia käsittelevissä arvosteluissa ja artikkeleissa teoksen presidenttiin liittävää symboliikkaa ei ainakaan kovin seikkaperäisesti lähdetty selventämään. Sen sijaan tekstit painottuivat monumenttien visuaalisiin tehoihin taideteoksena. Yksiselitteisten tulkintojen antaminen saatettaisiinkin asiantuntijataholta nähdä taidetta yksinkertaistavana ja naiviuttavana, jota ajatus abstraktiuden monitulkintaisuudesta nimenomaan vastustaa.

Eräs tapa luoda veistokseen myönteistä symbolista latausta on kiistää ilmiselvä tulkinta kokonaan. Täysi abstraktio vie pois naiviuden vivahteetkin.¹⁹⁴

Niinpä taidekriitikot liittivätkin monumenttiarvosteluissa tulkintansa varsin löyhästi presidenttiin tai jättivät presidenttiviitteet jopa kokonaan huomioitta. Helsingin Sanomien taidekriitikko Marja-Terttu Kivirinta arvioi esimerkiksi Relanderin monumentin presidenttiin viittaavuutta seuraavasti:

Minusta lopullinen, neljästä geometrisesta kappaleesta koostuva veistos on muotokieleltään moderni, kohteensa hengessä tehty monumentti.

Suomen toinen presidentti Lauri Kristian Relander vaikutta nyt omasta ajastaan erottuvana modernina uudistajana, joka pyrki avaamaan Suomea Eurooppaan. Hän pyrki myös vakiinnuttamaan perustuslakia ja demokratiaa. Siksi hänelle sopii väkevä suomalainen graniitti.

Ei ehkä ole yhdentekevää, että kivi tulee idästä Pyhtään Heinlahden louhokselta, Kotkan läheltä. Entisenä Viipurilaisen osakunnan jäsenenä Relanderkin tuli idästä, hän oli Laatokan rannoilta syntyisin.¹⁹⁵

Subjektiiivisten ja varsin pitkien lukkoonlyömättömien assosiaatioketjujen kautta tehdyt presidenttiin viittaavat tulkinnat eivät tyydytä maallikko-osapuolta, joka kaipaisi kriitikoilta selkeitä monumenttien sisältöjen määrittelyjä ja symbolien yksiselitteisiä tulkintoja. Koska symbolien hakeminen, selittäminen ja sopivuuden arvioiminen vaikuttaa kovin ongelmalliselta, ovatkin eräät asiantuntijat katsoneet, ettei monumenteista itse asiassa tarvitse millään tavalla etsiäkään presidentteihin viittaavaa symboliikkaa; monumentit ovat 'tavallisia' taideteoksia, jotka on omistettu kohteensa muistolle.

¹⁹⁴ Reijo Saarelainen, *Pronssiherrat viesti historiasta*. HS 26.2.1992.

¹⁹⁵ Marja-Terttu Kivirinta, *Koripalloilijan mittaiset kuutiot*. HS 30.11.1996.

Halutessaan osoittaa kunnioitusta henkilölle, joka on tehnyt maalleen suuren palveluksen tai muuten merkittävän elämäntyön, voidaan hänelle nimetä joko katu, julkinen rakennus, puisto, aukio tai taideteos. Suuri kunnianosoitus on henkilölle omistettu sävellys.

Kuvataiteen keinoin toteutettu muistomerkki on näistä ainoa, jolta odotetaan jonkinlaista näköisyyttä tai kuvaavia symboleja. Miksi? Eikö riitä, että teos on omistettu tietylle henkilölle.¹⁹⁶

Den nonfigurativa konsten har ingenting med symbolism att skaffa. Symbolismen är en konstruktion som existerade hos oss i slutet på förra seklet.

Ett nonfigurativt monument är ett minnesmärke, rätt och slätt. Och ett sådant monument kan resas som minnesmärke över en händelse eller en person men är a priori inte avsett att i sina formella lösningar symbolisera det ena eller det andra.¹⁹⁷

Nonfiguraatiivisen ilmaisun symbolisisältöön liittyvänä kuriositeettina voidaan presidenttimonumenttikeskustelujen yhteydessä pitää Paasikiven monumenttikilpailussa esiin noussutta ‘kivipaasi’-keskustelua, jossa huomioitiin presidentin nimen merkityksen ja monumenttikilpailuissa palkittujen ehdotusten ulkonäön välinen yhtäläisyys. Helsingin Sanomat järjesti lukijoilleen ensimmäisen Paasikiven monumenttikilpailun tulosten ratkettua palkituista ehdotuksista yleisöäänestyksen, johon osallistui yli 10 000 mielipidettä. Lähes puolet osallistuneista kannatti Kain Tapperin ehdotusta ”Paasikiven linja”. Perusteluina mainittiin mm. monumentin tuovan mieleen paaden ja kiven, lisäksi monumentissa katsottiin olevan sellaista linjaa, jota tavallisen kansalaisen on helppo ymmärtää Paasikiven politiikkaa kuvaavaksi. Monet katsoivat kivisen paasin toimivan sopivana symboliikkana Paasikivelle.¹⁹⁸ Kuitenkin useissa niin asiantuntijoiden kuin maallikoidenkin kilpailua kommentoivissa teksteissä Paasikiven nimellä leikkimiseen liittyvää nokkeluutta karsastettiin ja pidettiin taiteilijoiden taholta helppona ratkaisuna. Taiteilijoita syytettiin ideoinnin puutteesta kompastuttuaan yksinkertaiseen nimellä kikkailuun. Syytökset saatettiin kohdistaa koko taiteilijakunnalle, koska ainakin useimmista palkituista ehdotuksista oli helppo halutessaan löytää paasimaisia muotoja. Kaikkiaan vuoden 1970 Paasikiven monumenttikilpailuun osallistuneesta 48 ehdotuksesta viiden nimessä oli presidentin nimeen liittyvää sanaleikkiä. Seitsemän ehdotuksen ni-

¹⁹⁶ Harry Kivijärvi, *Vaihdetaan vain nimeä!* HS 9.2.1992.

¹⁹⁷ Dan Sundell, *Helsingfors trampar in igen!* Hbl 27.5.1992.

¹⁹⁸ *Kain Tapperille eniten ääniä*, HS 20.12.1970. Tapperin luonnos oli määrä toteuttaa pronssiin.

messä viitattiin linja-teemaan.¹⁹⁹ Kenties sanaleikkien saaman kritiikin johdosta vuoden 1976 uusintakilpailun ehdotuksista yhtään ei oltu nimetty presidentin nimeen liittyvällä kikkailulla. 44 luonnoksesta linjan mukaan nimettyjä ehdotuksia oli uusintakilpailussa mukana viisi.²⁰⁰

6.2. MUISTAMISTA VAI TAIDETTA -DISKURSSI

Esittävyysdiskurssi liittyy kiinteästi monumenttien funktiota pohtivaan diskurssiin. Yleistäen voisi todeta, että näköispatsaan tai symboleiltaan selväpiirteisen ja yksiselitteisen monumentin vaatijat kokevat monumentin tehtäväksi etupäässä muiston vaalimisen, kun taas ne, joille monumentti on pääasiassa taidetta, vaativat ajan taiteelliset vaatimukset täyttävää nonfiguraatiivista monumenttia tai puoltavat kilpailun voittanutta monumenttiehdotusta. Monumenttien funkioon liittyvän vastakkainasettelun voi hahmottaa luonnollisestikin presidentin muistonvaalijoiden tuottamasta muistokeskustelusta ja asiantuntijatahon ylläpitämästä esteettisestä keskustelusta, mutta myös muistamisen muotoa ja tarvetta ruotivasta keskustelusta ja monumenttien sijaintia koskevasta keskustelusta.

6.2.1. MUISTOKESKUSTELU

Muistokeskustelun lähtökohdat noudattavat Pierre Bourdieun populaariestetikassaan hahmottamia näkökulmia (ks s. 42), jossa kuvan (tässä tapauksessa monumentin) arvottamisen pohjana on kuvan (monumentin) funktio, joka sillä on katsojalleen. Muistokeskusteluun osallistujat kokevat monumentin tehtäväksi ennen kaikkea muiston vaalimisen, eikä niinkään esim. taiteena olemisen tai miljöön visuaalisuuden lisäämisen. Koska muistonvaalijoille (jotka näkemysillään edustavat monumenttidiskurssien ns. maallikko-osapuolta) monumentit eivät ole ensisijaisesti taidetta, näkevätkin he ehkä juuri tämän vuoksi oikeudekseen ottaa

¹⁹⁹ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan työvaliokunnan ptkrj. 23.10.1970. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 C-F 1, VNA, VNKA; Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan työvaliokunnan ptkrj. 26.10.1970. Paasikivi-toimikunta 1969-1970 C-F 1, VNA, VNKA.

²⁰⁰ Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan ptkrj. 14.10.1976. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta, VNA, VNKA.

osaa monumenteista käytyihin keskusteluihin. Näköispatsas tai esim. reliefillä varustettu nonfiguratiivinen muistomerkki on muistonvaalijoille lähinnä keino tuottaa kuva muiston kohteesta. Koska nonfiguratiivisuus näyttäytyy tästä näkökulmasta 'ainoastaan' taiteena, sitä ei pidetä muistomerkkiin soveltuvana; muistomerkkejähän ei koettu ensisijaisesti taiteeksi. Niinpä taiteen ja muiston vaalimisen arvokkaaksi katsotun tehtävän yhteen sotkeminen koetaan helposti ärsyttävänä ja sopimattomana.

Olen täysin saamaa mieltä lukuisien mielipidesivun kirjoittajien kanssa presidentti Risto Rytin muistoksi pystytettävästä patsaasta: Patsaan tulee olla selkeästi näköinen.

Miksi henkilöiden muistopatsaiden pitäisi ylipäänsä olla taiteilijoiden kuvitteellisia näkemyksiä historian henkilöistä.²⁰¹

Monumentin informaatioarvon tavoittaminen ja muistonviettämisfunktio asettaa eteenkin nonfiguratiivisen muistomerkin kohdalla vaatimuksia vastaanottajille ja heidän taiteen arviointia ja arvottamista koskeville kompetensseille. Vaatimukset merkitsevät kykyä 'lukea' monumentista merkityssisältöjä, joita siinä ei 'kirjaimellisesti' ole. Henkilömonumentin kohdalla tämä informaatioarvon tavoittaminen viittaa monumentin henkilön, hänen ajatusmaailman ja toiminnan mieleen palauttamiseen. Näköispatsaan kohdalla teoksen merkitysten 'lukeminen', tulkinta, on yksinkertaisemmin tavoitettavissa, kuin nonfiguratiivisissa monumenteissa, joiden tulkintaan vaadittu kompetenssi on eriytyneempää ja vaikeammin saavutettavissa. Kun presidentin muistoa vaalivien maallikoiden kompetenssi ei riitä nonfiguratiivisen monumentin vastaanottoon ja kaipaamiensa viitteiden löytämiseen muiston kohteena olevaan henkilöön, nähdään muistomerkki funktiottomana ja merkityksettömänä. Muistokeskusteluun osallistujat ovatkin kiihkeimpiä näköispatsaiden vaatijoita, joskin kaikista monumenttidiskursseihin osallistuneista maallikoista ehdottomimmat ja suorasanaisimmat näköispatsaiden vaatijat ovat vähemmistönä. Monien maallikoiden mielipidetekstien takana tuntuu kuitenkin vaikuttavan enemmän tai vähemmän voimakkaasti edellä mainitut monumentin funktiodiskurssiin liittyvät näkökulmat.

Muistokeskusteluun osallistuneista mielipideteksteistä välittyy usein jonkinlainen pelko tai pelottelu siitä, että presidentin elämäntyö ja ulkonäkö unohtuu vähitellen historian lehdistä, jos presidentin muistomerkki ei näitä tallenna. Tekstit rakentavat mielikuvaa, jossa suomalaisten nähdään käyvän ahkerasti muistomerkkien luona muistelemassa suurmiehiä. Jos

²⁰¹ Kaarina Koivistoinen, *Kiskokasa joutaa Huittisiin*. HS 21.12.1991.

muistomerkit eivät tarjoa sopivia paikkaa muistelulle, koetaan suurmiesten muiston katoavan suomalaisten mielistä. Jokaisen oletetaan tuntevan presidentin tämän ulkonäöstä ja näköispatsaan johdattavan edelleen katsojan ajatukset presidentin elämäntyöhön. Erityisen huolissaan muistonvaalijat ovat jälkipolvesta, jonka halutaan näköispatsaiden kautta muistavan minkä näköisiä presidentit olivat. Muistonvaalijoiden näköispatsasvaateissa näyttäytyykin vahvana suurmieskultin ja henkilöpalvonnan ajatusmaailma.

*Pystytettäköön siis myös Rytille näköispatsas. Se kertoo parhaiten ja konkreettisesti jälkipolvillekin minkä näköinen oli Suomen tähänastisen itsenäisyyden ajan vaarallisimman kauden presidentti. Presidentin taitavat ja rohkeat valtiomiesteot ovat itsenäisyshistoriamme uljaimpia sivuja. Siksi hän ansaitsee arvoisensa muistomerkin!*²⁰²

*Hyvät taiteilijat, olkaa ystävällisiä ja suunnitelkaa Kekkonen patsas sellaiseksi, josta hänet jokainen tunnistaa. Näin jälkipolvikin tietää minkänäköisestä presidentistä on kyse.*²⁰³

Näköispatsaan lisäksi muistokeskustelussa otetaan silloin tällöin esille toive näköisreliefin liittämisestä nonfiguratiivisiin monumentteihin. Näköisreliefin kautta nonfiguratiivisen muistomerkin nähdään voivan täyttää muistofunktiona. Reliefi toimii tällöin jonkinlaisena ‘tuoteselosteena’, eikä nonfiguratiivinen ilmaisu saa tällöin osakseen niin kovia tulkintapaineita.

*Paasikiven patsaaksi on toivottu häntä esittävää figurua. Eiköhän patsaan jalustaan voitaisi sijoittaa Paasikiveä esittävä reliefi, joka ilmentäisi katsojalle, minkänäköisen miehen patsaasta on kysymys. Onhan Sibelius-monumentinkin lisänä kalliolle asetettu säveltäjämestarin suurikokoinen päätä esittävä veistos.*²⁰⁴

Suoraa näköisreliefiä vaativien mielipidekirjoittajien määrä ei kuitenkaan ole kovin suuri. Kaikista presidenttimonumenttikeskusteluihin osallistuneista mielipidekirjoittajista (HS, US, Hbl, IS, AL, TS) näköisreliefin toteuttamista ehdotti tai vaati vain vajaa kymmenesosa (11 kpl). Asiantuntijataholla näköisreliefiajatus ei saanut kannatusta. Reliefi olisi voitu kokea myönnytyksenä maallikko-osapuolelle ja oman kompetenssin erityispätevyydelle ja auktoriteetille. Reliefi olisi lisäksi asetunut vastaan modernistista taidekäsitystä, jossa teoksen ei katsota kaipaavan ‘tuoteselostetta’.

²⁰² Anselm Mikkola, *Ryti ansaitsee näköispatsaan*. AL 12.11.1991.

²⁰³ Mirja Hildén, *Kekkosesta oikea patsas!* HS 21.1.1997.

²⁰⁴ Nimim. Parempi katsoa kuin katua, *Malli kansan nähtäväksi*. US 9.2.1977.

Muistokeskustelulle on tavanomaista, että kommentoinnin painopiste on presidentin henkilön ja historian käsittelyssä. Monumenttia ei lähestytä siten, että sen muotokielestä tehtäisiin havaintoja, joita tulkittaisiin presidentin henkilön ja historian kautta, vaan lähestymisen tapahtuu yleensä toisinpäin; kirjoittaja tuo esiin presidenttiin liittämäänsä arvottamisia ja merkityksiä, joiden sitten halutaan tulevan ilmi monumentista. Eteenkin Rytin ja Paasikiven kohdalla muistonvaalijat usein kertosivat teksteissään presidenttien valtiomiesansioita, millä samalla tavoiteltiin kommentin vetoavuutta lukijoihin ja muistutettiin monumenttiasian tärkeydestä ja kansallisesta ulottuvuudesta. Paasikiven monumenttikeskustelussa moni muistonvaalija halusi tekstissään muistuttaa Paasikiven ulkopoliittisen linjan merkityksestä suomalaisille; linjan toivottiin löytyvän monumentin symboliikasta. Rytin monumenttikeskustelun kohdalla muistonvaalijoiden tekstit olivat paikoin hyvin isänmaallisia ja paatoksellisia. Rytin henkilöstä, valtiomiesteistä ja yleensäkin jatkosodan tapahtumista tuotiin esiin runsaasti näkemyksiä ja tulkintoja, jopa hieman opettavaan sävyyn. Kekkonen monumentista käydyssä keskustelussa muistonvaalijat toivat usein esiin presidentin ‘kansanmiehisyyden’, jonka haluttiin tulevan myös monumentista ilmi. Kekkonen valtiomiesansioita ei sen sijaa lähdetty teksteissä listaamaan; niihin viitattiin kuin kaikille tuttuun tai itsestään selvään tietoon. Relanderiin liittyvässä monumenttikeskustelussa, joka kokonaisuudessaankin oli muihin presidenttimonumenttikeskusteluihin verrattuna huomattavasti hiljaisempi, juuri kukaan ei ryhtynyt Relanderin valtiomiesansioita kertaamaan. Relanderiin ei tuntunut liittyvän presidenttinä erityisempiä intohimoja.

Muistokeskustelussa usein esille nouseva vaade on muistomerkin sopiminen presidentin arvolle. Arvonmukaisella muistomerkillä tarkoitetaan tavanomaisesti näköispatsasta tai muuta symboliikaltaan yksiselitteistä nonfiguratiivista monumenttia (jonka muotoa ei yleensä sen täsmällisemmin tarkenneta). Presidentteihin kohdistuva arvokkuuden tuntu huipentui erityisesti Rytin monumenttikeskustelussa, jossa muistomerkkihanke näyttäytyi muistonvaalijoille lähes pyhänä asiana, ja asiaan suhtauduttiin sen mukaisella vakavuudella ja hartaudella.

Yleisesti ottaen kansan keskuudessa kannetaan ilmiselvästi huolta siitä, että tällaisissa tapauksissa mahdollisen kuvanveistokokeilun ehkä sittenkin toisarvoiseksi jääviä tuloksia käytetään pyhiin tarkoituksiin.²⁰⁵

²⁰⁵ Olavi Stenman, *Häiriötaide tyylilajiksi?* HS 4.1.1992.

Mutta yleisesti ottaen Kansallispyhymykset eivät saisi olla alttiina sellaiselle sattumavalimoille kuin Rytin kohdalla kävi sekä teoksen että paikankin puolesta.²⁰⁶

Kilpailutöiden näyttely oli HKL:n vanhassa korjaamohallissa. Sekään ei ole kysymyksessä olevan asian arvon mukainen, mutta sopii kyllä töiden laatutasoon.

Presidentti Ryti joutui ohjaamaan maatamme aikana, jolloin Suomen kansa taisteli elämästään. Hän joutui sodan loppuvaiheessa allekirjoittamaan Ribbentrop-sopimuksen, josta hänelle koitui myöhemmin paljon kärsimyksiä. Todellisuudessa tuo sopimus oli häneltä rohkea valtiomiesteko, joka ansaitsee mitä suurimman kunnioituksen.

Sen nojalla saadulla avulla onnistuttiin pysäyttämään puna-armeijan vyöry Suomeen. Se aiheutti suurelta osalta marxilais-leniniläisten ja heidän myötäjuoksijoidensa vihan Rytiiä kohtaan sekä Suomessa että Neuvostoliitossa.

Presidentti Rytin muistomerkkiasia on niin tärkeä ja arvokas, että toteutettavaksi ei pidä hyväksyä muuta kuin asian arvon mukainen ehdotus.²⁰⁷

Rytin kohdalla nonfiguratiiviseen monumenttiehdotukseen kohdistettiin muistonvaalijoiden mielipideteksteissä erityisen kovaa kritiikkiä, koska Myllerin ehdotus koettiin eräällä tavalla Rytin kaksoishäpäisynä. Mielipidekirjoittajat toivoivat valtion kustantaman 'kunnollisen' monumentin toimivan osoituksena Rytin kansallisen arvostuksen ja kunnian palauttamisesta, jota sotasyllisyystuomiolla oli aikoinaan loukattu. Monumentilla haluttiin paikata jo kerran Rytin kohtaamaa häpäisyä, kuritushuonerangaistusta, ja nostaa Ryti muiden kansallisten suurmiesten joukkoon. Kun Rytin kunnian ja maineen palauttamista vaativat kirjoittajat pitivät monumenttikilpailun voittoehdotusta epäonnistuneena ja muistomerkiksi soveltumattomana, katsoivat he Rytiiä häpäistyn jo toistamiseen.

6.2.2. TAITEELLISUUSKESKUSTELU

Monumentin näkeminen ensisijaisesti taideteoksena on asiantuntijatahon ylläpitämälle monumenttikeskustelulle leimaa antavaa. Monumenttien muotokielen halutaan kestävän aikaa ja olevan tuoretta, ajankohtaista, eikä taaksepäin katsovaa ja menneisyyttä matkivaa. Tyypillistä

²⁰⁶ Jussi Arvola, *Vanhan miehen vierailu*. Lauttakylä 29.7.1994.

²⁰⁷ Matti Hiltunen, *Rytille oikea patsas!* HS 6.12.1991.

asiantuntijakommentoinnissa on muistomerkkien kokeminen oman aikansa peileiksi, minkä vuoksi niiden halutaan antavan oman aikansa kuvataiteen ilmeestä rehellisen kuvan. Niinpä esimerkiksi Kekkonen, Rytin, Relanderin ja Paasikiven monumentin uusintakilpailun palkintolautakunnassa istunut Bengt von Bonsdorff totesi Suomen Kuvalehden haastattelussa, että vuosikymmenten ja vuosisatojen kuluessa veistokset jäävät ensisijaisesti kuvaamaan oman aikansa henkeä ja kuvataiteen tasoa, minkä vuoksi taiteellisten kysymysten nousu monumenttikilpailuissa päällimmäiseksi on oikea järjestys.²⁰⁸ Asiantuntijatahon näkökulmat seuraavat Pierre Bourdieun teksteissään hahmottaman legitimoidun maun mukaista ajatusmaailmaa, jossa taideteoksia ei arvioida niiden kuvaamien kohteiden, sisällön, perusteella, vaan jossa teoksen muoto huomioidaan erotettuna mielenkiinnosta representointikohteeseen.²⁰⁹ Monelle asiantuntijalle monumentin esteettisyys ja taiteellisuus on piirre, jonka kautta muistomerkin arvottamisen halutaan tapahtuvan.

Däremot finns det många som först imponeras av monumentet som konstverk, och först därefter börjar bena sig genom bokstäverna på sockeln.

*Så skall ju ett monument också fungera, eller hur? Fascinera genom sin konstnärliga kraft, och den vägen hylla den till vars minne det är rest.*²¹⁰

Visuaalisten seikkojen korostaminen on retorinen strategia, jolla asiantuntijat pyrkivät kytkeään erilaisten yhteiskunnassa olevien kenttien leikkauskohdassa olevan ilmiön, monumentin, omaan kenttäänsä tiiviimmin kuuluvaksi. Toisaalta monumentin visuaaliset piirteet ovat juuri se alue, jonka arviointiin taiteen kentällä toimijat ovat erikoistuneet, mutta samalla taiteen kentän toimijat tuntuvat olevan ‘mustasukkaisia’ siitä, että myös kenttään kuulumattomat tahot haluaisivat toisenlaisilta intressipohjilta vaikuttaa monumenttihankkeiden kulkuun ja myös monumenttien muotokieleen.

Monumenttidiskursseissa taiteellisuuskeskustelua ylläpitävät asiantuntijat kuuluvat taiteen arvoja luoviin ns. portin vartijoihin, jotka alansa taidenäkömyksiä ja makua julkituovina ja informaatiota jakavina tahoina ohjaavat samalla koko taiteen kentän toiminnan suuntaa.²¹¹ ‘Portin vartijoiden’ legitiimi puhuja-asema taiteen kentällä on seurausta taiteen kompetenssista ja samalla koko kentän rakenteesta, jonka muodostumista näiden asemien tavoittelu ohjaa (ks. s. 10-11). Legitiimissä puhuja-asemassa olevien vaikuttamisstrategioihin kuuluu mm. asiantuntijuuteen vetoaminen, puheen itsevarmuus ja ‘itsestään selvyiden’ -

²⁰⁸ Jäämeri 1997, 21.

²⁰⁹ Bourdieu 1984, 44.

²¹⁰ Erik Kruskopf, *På konstlinjen*. Hbl 3.1.1992.

diskurssin hyväksikäyttäminen eli legitiimin ajattelutavan asettaminen siitä poikkeavien näkökulmien yläpuolelle. Taiteen kentällä käytettyä kieltä säätelevät Bourdieun käsitteistön mukaan kielen markkinat (ks. s. 8-9), joilla on osaltaan myös kielenkäyttöä sensuroiva vaikutus; kentällä pyritään puhumaan vain tavalla, joka tiedetään legitiimiksi ja päteväksi, sillä muunlaista puhetta ei noteerata.²¹² Vaikka taiteen kentällä toimijoita yhdistäisi samat legitiimin kielenkäytön tavat, eivät kaikki kentällä toimijat noudata kuitenkaan kentän legitiimien taidekäsitysten puoltamista. Bourdieu kutsuukin legitiimejä käsityksiä hyljeksyviä ja populaareja näkökulmia esittäviä asiantuntijoita kulttuurisiksi takinkääntäjiksi.²¹³ Presidenttimonumenttikeskusteluissa tällaisia kentän legitiimeistä käsityksistä poikkeavia näkökantoja esittivät mm. kuvanveistäjä Raimo Metsänheimo, kuvanveistäjä, professori Laila Pullinen, tutkija Irmeli Hautamäki, kulttuuritoimittaja A.I. Routio ja osaltaan myös kuvanveistäjä Matti Pelto-kangas (ks. s. 51-53). 'Takinkääntäjien' motiiveina voi olla mm. halu laajentaa taiteen yleisöä tai tavoitella legitiimistä poikkeavilla näkökulmilla huomiota.

Koska institutionalistuneessa taidejärjestelmässä taideteosten arvottaminen edellyttää erityistä kompetenssia, jota ei ole kaikilla ihmisillä, toimii kompetenssi tehokkaana erottautumisen välineenä kompetenssittomaan enemmistöön nähden. Erottautumisen hyöty on tietyn puhuja-aseman saavuttamisessa, jonka kautta tavoitetaan kentällä sekä valtaa että arvostusta ja myös ylemmysaseman tuntua kompetenssittomiin nähden. Bourdieun sosiologisten teorioiden päähuomiokohteena voikin pitää juuri yhteiskunnan eri kentillä erottautumiseen tähtäviä ihmisten toimintastrategioita. Mitä harvinaisempi kompetenssi on, sitä suurempi mahdollisuus kompetenssia hyödyntämällä on erottautua muista. Taiteen kohdalla mitä 'modernimmasta' teoksesta on kysymys, sitä harvinaisempi on sen arvottamisen vaatima kompetenssi.²¹⁴ Koska kompetenssin omistaminen tuottaa henkilölle tiettyä statusta ja arvostusta, Bourdieun mukaan monet kompetenssittomat ihmiset pyrkivät luomaan itsestään tarkoituksellisesti kulttuurisesti pätevemmän kuvan kuin mitä he todellisuudessa ovat.²¹⁵ Koska Bourdieun teoriassa kyseinen 'kultturellina esiintymisen' retoriikka näyttäytyy tiiviisti yhteydessä puhujan sosiaaliseen asemaan ja yhteiskuntaluokkaan (pikkuporvaristoon), on näkökulman soveltaminen presidenttimonumenttikeskusteluihin mahdotonta maallikkokirjoittajien taustatietojen puutteen takia.

²¹¹ Lepistö 1991, 26.

²¹² Bourdieu 1985, 119.

²¹³ Bourdieu 1984, 229.

²¹⁴ Ibid, 228-229, 577.

Taiteen kentän asiantuntijoiden ja 'portinvartijoiden' erottautumisessaan käyttämistä strategioista näkyvimpiä on kompetenssiin liittyvä esteettinen retoriikka, jolla taideteoksia arvioidaan ja kuvaillaan. Kyseinen retoriikka ei useinkaan avaudu ns. maallikoille, mistä todistavat mm. presidenttikeskusteluiden lukuisat taidekriitikoita, keskusteluun osallistuvia taiteilijoita ja palkintolautakuntien arvioita haukkuvat maallikoiden mielipidekirjoitukset (ks. s. 47). Asiantuntijoiden teksteissä (kuten myös muistomerkkitoimikuntien palkintolautakuntien kilpailuarvioissa) monumenttia lähestytään sen esteettisten ominaisuuksien kautta presidentin henkilön ja historian jäädessä toisarvoiseksi seikoiksi. Kirjoittajien kompetenssi tulee esille taiteen terminologian ja käsitteistön esiin nostamisesta ja viittauksista taidehistorian kaanoniin.

Vastuun vuodet liittyy taidehistoriallisesti 1960-luvun minimalismiin ja konstruktivismiin uuteen aaltoon. Myllerin teos ei kuitenkaan tähdennä kulmikkaiden muotojen autonomiaa, vaan orgaanista kasvua maapohjasta. Taiteilija on suunnitellut lopullisen teoksen valamista pronssiin, vaikka ehdotuksen tyylisuus kuuluu selvästi teräsveistosten perinteeseen.

Teoksen nimi antaa vähän tulkinnan vihjeitä, mutta kaksi nopeaa miellelyhtymää voidaan esittää. Palkin liikerata kuvastaa sodan päätösten mutkallisuutta. Syntyy ajatus tapahtumista, jotka syöksyvät välillä maan sisään Demeterin valtakuntaan, noustakseen jälleen ylös. Myllerin teoksesta voi hahmottaa myös kaatuvan soturin, jos välittäjäksi ottaa esimerkiksi Henry Mooren näkemyksen tästä antiikin kuvanveiston sankariaiheesta.²¹⁶

Asiantuntijoiden teksteistä tulee usein esiin ihmettely ja närkästys siitä, että maallikotaho suhtautuu nonfiguratiivisiin monumenttiehdotuksiin kriittisesti ja suureleisesti. Maallikoiden kriittisyys koetaan koko taiteen kenttää ja siten myös asiantuntijoiden kompetenssia ja asemaa kritisoivaksi ja yritykseksi puuttua kentän toimintaan. Vastakritiikkinä asiantuntijataho leimaakin usein monumenttikiistelyt suomalaisiksi sivistymättömyydeksi (ks. s. 33-34). Asenne maallikoiden näkökulmiin on jopa hieman piruileva ja kyyninen; kansa haluaa sellaista taidetta, jota se ansaitsee.

Mutta miksi kummassa tämä on yhä niin tulenpalava kysymys? Miksi näköisukkojen lisäksi ei voisi olla nonfiguratiivista monumenttia? Kuvittelemmehan asuvamme moniarvoisessa valtakunnassa. Miksi monumentit pitäisi yksiarvoistaa?

²¹⁵ Bourdieu 1984, 253.

²¹⁶ Markku Valkonen, *Vaikeiden päätösten symboliikkaa*. HS 5.11.1991.

Suomalainen monumenttikiihko näyttää politiikan korviketoiminnalta. Kansalaiset ovat ajat sitten menettäneet tunteen siitä, että he todella voisivat vaikuttaa Suomi-laivan kulkuun.(...)

Ainoaksi mahdollisuudeksi jää yritys vaikuttaa symbolikerrostuman asioihin. Niissä voidaan purkaa pettymys siitä, että maailma on niin keljumaisen monimutkainen paikka ja yksilö niin kiusallisen heikko.²¹⁷

On totta että abstraktio saa niskaansa vihamielisiä tulkintoja ja tunteita jo pelkästään siksi, että se väittää maailmansa olevan jotakin, jota minä en voi heti käsittää. Jo teoksen abstraktisuus edellyttää katsojalta kykyä luottaa johonkin ei-kosketeltavaan. Suomi taitaa kuitenkin yhä olla eräänlainen nälkäkulttuuri. Järkevyyttä hallita myös sitä elämän osaa, joka kykenisi leikin ja taiteen avulla hetkeksi irtoamaan välttämättömyyden puristuksesta ja siksi luomaan olemiseen lisää tasoja. Järkevyysvaatimus tuntuu vastakarvana kaikkea sitä kohtaan, joka ei ole ruokaa tai lämmintä - tai näköispatsaita.²¹⁸

Asiantuntijataho leimaa helposti kaikki maallikot konservatiivisiksi näköispatsaiden vaatijoiksi, vaikka itse asiassa presidenttimonumenttikeskusteluihin osallistuneista yleisönosastoteksteistä vain vajaassa neljäsosassa (38 kpl) (HS, US, Hbl, IS, AL, TS) suoraan vaadittiin tai ehdotettiin näköispatsaan tai näköisreliefin hankkimista. Monissa yleisönosastoteksteissä esitetyt 'oikeiden' tai 'kunnon' patsaiden hankkimisvaateet ja ymmärrettävämmän ilmaisun kaipuu voidaan tosin tulkita tarkoittavan juuri näköispatsasvaateita. Useat maallikko-kirjoittajat peräänkuuluttivat monumentilta kuitenkin vain yksiselitteisempää symboliikkaa, jollaista myös muu kuin näköispatsas voisi tarjota.

Närkästyminen ja kyynisyys eivät kuitenkaan olleet ainoita asiantuntijoiden maallikonäkökulmaan kohdistamia suhtautumistapoja, vaan eräissä tapauksissa asiantuntijoiden maallikkomielipiteille osoittama vastakritiikki oli luonteeltaan varsin opettavaista. Abstraktin taiteen luonnetta selvittämällä ja 'oikeita' taiteen lähestymistapoja valottamalla maallikoita yritettiin saada ymmärtämään nonfiguraatiivisten monumenttien ansiot, jotta asiantuntijoiden kiusallisiksi kokemat monumenttikiihistat olisi saatu hiljentymään. Opettavaisilla kommentteilla tavoiteltiin maallikoiden ymmärrystä ja hyväksyntää samalla yleisemminkin koko taiteen kentälle ja sen toiminnoille.

²¹⁷ Markku Valkonen, *Nautitaan korviketta*. HS 5.11.1992.

²¹⁸ Reijo Saarelainen, *Pronssiherrat viesti historiasta*. HS 26.2.1992.

Kaikki elävä on muuttuvaa. Samoin on myös taide, mikä on elämän ilmaisua. Taiteilija työskentelee omana aikakautenaan, vaikka suuri yleisö mahdollisesti käsittääkin hänen teoksensa vasta vuosikymmenien jälkeen. Niin on ollut melkein aina. (...)

Muutamaa poikkeusta lukuunottamatta abstrakti taide on meillä kehittynyt 40-luvun lopulla, vaikka sitä jo ennen ensimmäistä maailmansotaa esiintyi Venäjällä, Hollannissa, Ranskassa jne. Lyhyesti sanottuna sen tarkoitus ei ole esittää vaan ilmaista jotakin. Kuvanveistossa massojen suhde, niiden sijainti ja näistä syntyvä jännitystila, on abstraktisen taiteen ilmaisumuoto.

Harry Kivijärvi on tässä muistomerkissä ilmentänyt J.K. Paasikiven valtiomiehen työtä abstraktein muodoin. Kahden paaden väli ilmaisee sitä jännitystilaa, mikä vallitsi silloin ja vallitsee vieläkin idän ja lännen välillä. Kivijärvi ei kuvaa Paasikiveä henkilöihahmona, kuten esimerkiksi Wäinö Aaltonen presidenttejä Eduskuntatalon edessä olevissa veistoksissaan.²¹⁹

Modernistiseen taiteilijamyttiin kuuluu käsitys taiteilijasta spontaanina luovana yksilönä, jonka tehtäväksi ei katsota omien tekemisten ja pyrkimysten erittelemine ja selittely. Vasta viime vuosikymmeninä postmodernismin myötä tapahtuneet näkökulmamutokset ovat Vappu Lepistön mukaan merkinneet taiteilijoiden keskuudessa tiettyä verbalisoitumisen tendenssiä.²²⁰ Presidenttimonumenttikeskusteluissa toteutuu kuitenkin edelleen perinteinen taiteesta puhumisen roolijako eli monumentin tehneet taiteilijat itse eivät osallistu omakohtaisilla kirjoituksilla työstään käytäviin keskusteluihin. Heidän puoliaan (ja samalla koko taiteen kentän puolta) keskusteluissa pitävät taidekriitikot, taidehistorioitsijat ja toiset taiteilijakollegat. Sanomalehtien haastatteluissa presidenttimonumenttien tehneet taiteilijat antoivat jonkin verran omia tulkintoja ja arvioita teoksistaan, mutta yksityiskohtaisiin symbolien selvityksiin kukaan heistä ei ryhtynyt.

Erityisen pidättyväinen omien tulkintojen antamisessa oli Veikko Myller, joka haastatteluissaan rohkaisi yleisöä muodostamaan Ryti-monumentin tulkinnat itse. Muutamissa haastatteluissa Myller luonnehti varsin laveasti työnsä kuvaavan aikaa ja siinä tapahtuvia muutoksia, joiden ideat olivat heränneet hänen mielessään tutustuessaan Rytin elämäntyötä käsittelevään kirjallisuuteen. Monumentin jaluksettomuus toimi Myllerin mukaan allegoriana

²¹⁹ Kauko Räsänen & Arvo Siikamäki & Sam Vanni, *Abstrakti taide ei esitä vaan ilmaisee*. IS 18.9.1981.

²²⁰ Lepistö 1991, 39-41.

isänmaallisuudelle.²²¹ Maallikko-osapuoli olisi kuitenkin kaivannut taiteilijalta teoksen tarkkaa tulkintaa ja Ryti-yhteyksien selvittämistä, eteenkin kun teos koettiin taiteilijan tulkintana Rytin elämästä ja tämän tulkinnan monet maallikot katsoivat teoksen 'oikeaksi' tulkintata- vaksi. Kyseisen näkökulman taustana on ajatus, jonka mukaan yleisön olisi teosta tarkastel- lessaan tavoitettava taiteilijan intentio, jonka pohjalta hän on teoksen luonut. Niinpä Myllerin varovaisuus tulkintojen esittämisessä kimpaannutti eräitä maallikoita, jotka katsoivat, ettei Myller itsekään osaa teostaan tulkita.

Paasikiven monumenttikilpailun yhteydessä Harry Kivijärven kommentit teoksensa tulkinnoista ja merkityksistä eivät näkyneet sanomalehtien artikkeleissa. Kivijärven omia kommentteja monumentin tekemisen vaiheista tuli esiin vain parissa lehtihaastattelussa mo- numentin paljastamisen jälkeen. Kaikkiaan Paasikiven monumenttikeskustelussa kilpailujen voittoehdotuksista esitettiin tulkintoja varsin niukasti, eikä teosten symboliikka lähdetty kummemmin ruotimaan. Tämä voi osaltaan johtua siitä, että sekä Paasikiven ensimmäisen kilpailun voittotyöt Tapperin ”Paasikiven linja” ja Kivijärven ”Rinnakkaiselo” että Kivijär- ven uusintakilpailun voittotyö ”Itä ja länsi” antoivat jo nimissään jonkin verran vihjeitä tul- kintojen muodostamiselle.

Myllerin tavoin Matti Peltokankaan Relanderin monumentista antamat tulkinnat olivat varsin viitteellisiä. Peltokangas selvitti haastatteluissa halunneensa muistomerkin uurretulla pintakäsittelyllä kuvata valtion kohtaamia nousu- ja laskukausia ja valtion avautumista ulos- päin, johon myös viittasi monumentin neljän kiven väljä sijoittelu toisiinsa nähden. Teoksen nimellä ”Alhaalta ylös, sisältä ulos” Peltokangas kertoi halunneensa viitata Relanderin valin- taan presidentiksi 'mustana hevosena' ja presidentin toimintaan Suomen suhteiden avaami- sessa ulospäin.²²² Niin ikään Kekkonen muistomerkkilpailun voittanut Pekka Jylhä totesi lehtihaastattelussa, ettei halua monumentilla antaa presidentistä yksiselitteistä muotoa, vaan tilaa ajatuksille.²²³ Teoksensa Jylhä kertoi haastatteluissa symboloivan Kekkonen rakkautta luontoon. Pisaran tai kyynelien muotoinen vesiallas viittaa lisäksi suureen emotionaaliseen

²²¹ Timo Kilpi, ”Kunnioitan ja arvostan Rytin elämäntyötä”. IS 28.12.1991; Katriina Laine, *Maahan sidottu Rytin elämäntyön vertauskuva*. Satakunnan Kansa 12.1.1992.

²²² Kristiina Kuisma, *Matti Peltokangas voitti Relanderin muistomerkkilpailun*. AL 1.6.1993; Matti Rinne, *Pressut pois presidentin muistomerkiltä huomenna*. IS 28.11.1996; *Relanderin muistomerkki paljastettiin*. TS 30.11.1996.

²²³ Antti Manninen, *Urho Kekkonen muistomerkistä tehtiin sopimus taiteilijan kanssa*. HS 7.11.1997.

tunteeseen; itkuun tai nauruun. Vesielementin vierellä olevat käsipylväät muistuttavat Jylhän mukaan siitä, että Kekkonen kirjoitti kaiken käsin.²²⁴

Vaikka nonfiguraatiivisista presidenttimonumenteista nousseet kiistat tuntuvat useimmista asiantuntijoista kiusallisilta, taiteen herättämä keskustelu voidaan kuitenkin sinänsä kokea positiiviseksi asiaksi. Se, että taide²²⁵ ylipäänsä nousee keskustelun aiheeksi sanomalehtien mielipidepalstoilla, oli usean asiantuntijan mielestä positiivista, vaikkakin keskustelun suunta nähtiin epätydyttävänä. Myös Veikko Myller ja Matti Peltokangas mainitsivat lehtihaastatteluisa kokeneensa teostensa ympärillä käydyt keskustelut viime kädessä positiivisina.

*Kauheinta tietenkin olisi, jos muistomerkki ei herättäisi minkäänlaisia tuntemuksia.*²²⁶

*Minä nautin siitä keskustelusta. Kun on parikymmentä vuotta tehnyt näitä taiteilijan hommia, niin jo on aikakin tehdä teos, joka aiheuttaa polemiikkaa.*²²⁷

Myller lisäksi arveli, että voimakas keskustelu toimisi ennakkoon hyvänä ilmaisena mainoksena teokselle.²²⁸ Vaikka keskusteluista saatu 'mainos' ja huomio olisikin monumentille negatiivista, voi se kuitenkin palvella taiteilijan tunnettuutta lisäävästi niin taiteen kentällä kuin sen ulkopuolellakin. Rungas negatiivinen huomio voi olla taiteilijalle jopa hyväksi taiteen kentän sisäisissä arvottamiskäytännöissä, joissa yhä modernistisella käsityksellä hyvän ja innovatiivisen taiteen shokeeraavuudesta on vahva sija.

6.2.3. PERINTEISTEN MONUMENTTIEN KYSEENALAISTAMINEN

Maallikko- ja asiantuntijaosapuolten näkemysten välinen dikotomia jatkuu monumenttien pystyttämisen tarpeellisuutta pohdiskelevassa keskustelussa. Perinteisten monumenttien tarpeellisuuden kyseenalaistajia on niin maallikoissa kuin asiantuntijoissakin, mutta asiantuntijanäkökulmissa monumenttitarpeen, ja siten suurmieskultin, kyseenalaistaminen tai monumenttikäsityksen laajemman ymmärtämisen kannattaminen ovat varsin usein esiin nousevia

²²⁴ Anu Uimonen, 'Lähde' voitti UKK-muistomerkkikisan. HS 13.6.1997; Dan Sundell, *Källa med strömmande vatten blir monument över Kekkonen*. Hbl 13.6.1997.

²²⁵ Tosin kuten edellä on todettu, monumentit eivät ole maallikoille niinkään taidetta kuin muiston vaalimista.

²²⁶ Matti Rinne, *Pressut pois presidentin muistomerkiltä huomenna*. IS 28.11.1996. Matti Peltokankaan kommentti haastattelussa.

²²⁷ Hannu Jarva, *Yli neljä tuhatta kiloa Risto Rytin elämäkarta*. Karjalainen 25.9.1994. Veikko Myllerin kommentti haastattelussa.

²²⁸ Keijo Lehto, "Kilpailuista katoaa mieli". Demari 4.6.1992.

näkökulmia. Maallikkojen teksteissä kyseiset näkökulmat jäävät lähinnä muutamiksi muistokeskustelun vasta-argumenteiksi, joissa ilmaistaan huoli patsaiden pystyttämisen aiheuttamasta monumenttikierteestä. Jo Paasikiven muistomerkkihankkeesta lähtien on presidentti-monumenttikeskusteluiden yhteydessä otettu esille näkökulmia monumentin korvaavista muistamisen muodoista. Korvaava vaihtoehto voisi asiantuntijatahon mielestä olla jokin kulttuurilaitos, instituutti tai muu ihmisille hyödyllinen kohde, joka presidentille nimeämällä ja omistamalla toimisi kunnianosoituksena ja muiston vaalijana.

En annan och mycket bättre lösning vore kanske att inte alls göra något konstverk utan skapa ett monument av något annat slag, t.ex. ett institut, en skola, en fond eller något liknande.

Skall det nödvändigt vara något konkret kunde man ju göra ett museirum någonstans, gärna i anknytning till någon offentlig byggnad. Här kunde kanske, inomhus, en porträttskulptur av Paasikivi försvara sin plats.²²⁹

Kuinka monta kertaa onkaan todettu, ettei muistomerkin tarvitse välttämättä olla veistos. Taideteireissä on jo vuosikymmeniä puhuttu "kuvanveiston laajentuneesta kentästä".

Taiteen käsite on muuttunut 1960-luvulta hyvin vahvasti. Mutta Suomessa ajatellaan yhä, että julkisen taideteoksen täytyy olla veistos, mieluummin pronssia tai graniittia.

Jossain muualla olisi voitu ajatella, että muistomerkin voi tehdä myös elokuvan keinoin. Sitä paitsi, presidenttien muistoksi on nimetty myös lentokenttiä (John F. Kennedy, New York tai Charles de Gaulle, Pariisi). Yhtä hyvin kyseessä voi olla henkilölle nimetty kirjasto tai suuri taidemuseo (ranskalaiset esimerkit ovat tosin vahvojen presidenttien oma-aloitteisuuden seurausta).²³⁰

Muistamisen tavasta keskustelun taustalla näyttäytyy useilla asiantuntijoilla 'tieto' siitä, että muissa länsimaissa ei valtion päämiehille ole viime vuosikymmeninä ollut tapana pystyttää monumenttia, vaan heidän muistoaan on kunnioitettu muilla tavoin, esimerkiksi juuri laitoksia tai instituutioita perustamalla ja nimeämällä.²³¹ Tosin myös Suomessa presidentit

²²⁹ Erik Kruskopf, *Vårt behov av monument*. Hbl 31.10.1976.

²³⁰ Marja-Terttu Kivirinta, *Lopettakaa jo presidenttipystiit*. HS 12.6.1997. Huomio 'kuvanveiston laajentuneesta kentästä' viittaa Rosalind Kraussin näkemyksiin kuvanveistosta. Krauss tarkastelee saman nimisessä artikkelissaan nykykuvanveiston ulottuvuuksia mm. maiseman ja arkkitehtuurin käsitteitä problematisoimalla. (Ks. Krauss 1989.) Kivirinta tarkoittaa mainitsemillaan kirjastolla ja taidemuseolla Pompidou-keskusta ja François Mitterrandin kansalliskirjastoa Pariisissa.

²³¹ Viime vuosikymmeninä länsimaaisista valtion päämiehistä monumentin ovat saaneet ainakin Konrad Adenauer 1982 Bonniin (suurikokoisen näköispään on tehnyt Hubertus von Pilgrim), Olav V 1984 Osloon (näköispatsaan on tehnyt Anasif Döhlen), Winston Churchill 1970-luvun alkupuolella Lontooseen (kyseessä on näköispatsas) ja Franklin Roosevelt 1997 Washingtoniin (Neil Esternin veistämä näköispatsas sijaitseen Rooseveltin muistoksi rakennetulla laajalla muistoalueella). Tarkempia tietoja kyseisistä monumenteista, kuten esim. monumenttien ra-

ovat saaneet kunnianosoitusta muutoinkin kuin vain monumenttien muodossa; esimerkiksi Helsingissä kaikilla presidenteillä on oma nimikkokatu (paitsi Relanderilla, jolle on kuitenkin nimetty aukio Kulosaaressa). Myös muut kaupungit ovat muistaneet seudullaan asuneita presidenttejä katuja nimeämällä. Runsaimmin muistettu lienee presidentti Kekkonen, joka on saanut jo eläessään nimeään kantavan instituutin Tampereelle ja kansallispuiston Saariselälle. Kekkonen asunto Tamminiemi museoitin 1987. Lisäksi Kuhmoon on 1990 pystytetty Matti Hynysen veistämä Kekkosteiden muistomerkki. Kaikista muista kunnianosoituksista huolimatta maallikkotaho kaipaa silti henkilömonumenttia, koska sen pystyttäminen koetaan arvokkaaksi, perinteikkääksi ja viralliseksi muistamisen tavaksi. Suurmiesten muistamisen traditio pohjautuu juuri monumenttien pystyttämiseen, jonka maallikot kokevat tradition seurauksena edelleen merkittävimpänä tapana vaalia suurmiesten muistoa (ks. s. 27-28).

Presidenttimonumenttidiskurssien asiantuntijakeskustelua on kaikissa tarkastelemisani monumenttihankkeissa leimannut perinteisen monumenttikäsityksen torjuminen ja toiveet uudenlaisten, uusimpia kuvanveiston virtauksia toteuttavien monumenttien aikaansaamisesta. 1970-luvuilla käydyissä monumenttikeskusteluissa asiantuntijataho kiinnitti erityistä huomiota monumenttien ympäristötaiteellisiin ja kaupunkitilallisiin seikkoihin. 90-luvun monumenttihankkeista käydyissä asiantuntijakeskusteluissa tuotiin usein esiin näkemyksiä monumenttitaiteen uusista haasteista, kuten tilapäisyyden ulottamisesta monumentin ominaisuuksiin, ja toivottiin koko monumenttikäsityksen laajempaa ymmärtämistä. Kekkonen monumenttihankkeen yhteydessä useat asiantuntijat totesivat muistomerkkien edustavan ylipäänsä nykyajalle vierasta käytäntöä.

Muistomerkkijattelussa on ilmennyt viime aikoina jonkinlaista pientä liikeyhdystä. Yksittäisten taideteosten rinnalle on kehitelty laajempia miljööratkaisuja Helsingin Ruokolahden ympäristökilpailun tapaan. Tässä on ajatuksena, että taideteokset muodostuvat ympäristöä jäsentäväksi maamerkeiksi alueen kokonaissuunnittelun elimellisinä osina. (...)

Pohjois- ja Itä-Suomessa, jossa valtion metsät pääosin ovat, järeät vanhat metsät ovat lähes loppuun hakatut ja Suomen viimeiset erämaan rippeet ovat häviämässä ja käytännössä jo suurimmaksi osaksi hävinneet. Tässä tilanteessa olisi eettisesti ja esteettisesti mitä luonteovinta monumenttijaattelua rauhoittaa viimeisiä erämaitamme joittenkin suurmiesten/naisten nimikkomonumenteiksi.²³²

hoituskanavia, ei tämän tutkimuksen puitteissa ollut mahdollista selvittää. Tietoja muista valtion päämiehille länsimaissa viime vuosikymmeninä pystytetyistä monumenteista ei löytynyt, joskin siitä huolimatta on mahdollista, että myös muita monumentteja on pystytetty.

²³² Lintinen 1993, 5.

Onko merkkihenkilöiden jättämän henkisen perinnön suuruus monumenteista riippuvaista, vai voisiko kansakuntaa muistuttaa heistä muillakin keinoin? Entä tämän hetken vaikuttajanaiset, haluavatko hekin tulla kohotetuiksi monumentaaliseen potenssiin? Kestääkö länsimainen turhamaisuus luopumisen kuolemattomuuden ideasta kuolevaisuuden ja jälleensyntymisen hyväksi, joita esimerkiksi maataiteessa voidaan ilmaista.²³³

Hela idén med monument bygger ju på den för vår tid något bisarra tanken att nationens historia skall kunna skrivas i form av runt om landet uppresta stoder av brons eller sten.²³⁴

Monumenttitaiteelle esitettyjen uusien haasteiden johdosta erityisesti Kekkonen monumenttihanke kohtasi asiantuntijoiden taholta odotuksia täysin uudentalaisesta muistomerkestä. Monumenttikilpailun ensimmäisen vaiheen ratkettua niin palkintolautakunta kuin taidekriitikotkin pitivät jatkoon selvinneitä ehdotuksia varsin perinteisinä sekä muoto- että materiaaliratkaisuiltaan. Sen sijaan toisen vaiheen voittanutta Pekka Jylhän ehdotusta kiiteltiin uudentalaisen monumentin luomisesta, tosin myös muutamia kriittisiä kommentteja muistomerkin teknisestä toimivuudesta esitettiin.

6.2.4. SIJAINTIKESKUSTELU

Monumentin sijoituspaikalla on olennainen merkitys monumentin kokonaiskuvan luomisessa. Jylhä, Peltokangas ja Myller kertoivatkin lehtihaastatteluisissa pohtineensa kovasti muistomerkkikilpailuissa määrätyn monumentin sijoituspaikan luonnetta ja ympäröivän maaston ja miljööön ilmettä ryhtyessään luonnostelutyöhön. Monumenttiehdotukset luotiin juuri sijoituspaikan visuaalisia ominaisuuksia silmällä pitäen. Jylhä kertoi lisäksi pyrkineensä ottamaan teoksen ympäristön mukaan monumentin osaksi.²³⁵ (Kivijärven kohdalla monumentin sijoituspaikasta ei tuotu esiin taiteilijan omia kommentteja.) Sijoitusympäristön huomioiminen on itse asiassa monumenttikilpailujen sääntöjenkin mukaan hyvin keskeinen elementti; tullakseen kilpailuun hyväksytyksi monumenttiehdotukseen on liitettävä kilpailuohjelmassa mää-

²³³ Koskinen 1993, 17.

²³⁴ Erik Kruskopf, *Monument eller konst*. Hbl 19.2.1997.

²³⁵ Anu Uimonen, 'Lähde' voitti UKK-muistomerkkikisan. HS 13.6.1997.

rätyssä mittakaavassa tehty asemapiirros, josta käy ilmi ehdotuksen sijoittuminen kilpailussa määrätylle alueelle. Myös palkintolautakunta arvioi ratkaisua tehdessään ehdotusten sopivuutta sijoituspaikkaan. Kaikkien tarkastelemieni presidenttimonumenttien kohdalla palkintolautakunta totesi arvostelupöytäkirjassaan monumenttiehdotuksen sopivan hyvin annettuun ympäristöön (ks. s. 17, 20, 23, 25).

Visuaalisen ulottuvuuden lisäksi sijoituspaikan ominaisuuksiin kuuluu olennaisesti paikan kaupunkirakenteellinen status. Koska presidenttimonumentteihin liittyy erityisiä arvotuksia ja kunnioitusta, kiinnitetään presidenttimonumenttien sijoituspaikan arvokkuuteenkin myös erityistä huomiota. Sijoituspaikkoihin liittyvät statuskysymykset tulivat esiin mm. Rytille, Relanderille ja Kekkoselle sopivia monumenttipaikkoja etsineen presidenttipatsastoimikunnan päätöksistä. Vaikka toimikunnan arviointiperusteisiin kuului mm. kaupunkikuvallisen sijainnin ja väljyyden huomioiminen, paikkojen valinnassa pidettiin myös tärkeänä sitä, että monumentit sijoitetaan aiempien presidenttipatsaiden läheisyyteen. Useat kaupungin keskusta-alueen ulkopuolella olleet paikkavaihtoehdot toimikunta torjui liian syrjäisinä. Eräät muut vaihtoehdot, kuten Kasarmintori ja Töölöntori, eivät statuksensa puolesta sopineet monumenttien sijoituspaikaksi. Esimerkiksi Töölöntorin vaihtoehdon toimikunta torjui toteamalla: *Ei ole luonteeltaan sellainen toriympäristö, johon sopisi presidentin muistomerkki. Alue on arkisen toiminnan ja liikenteen käytössä.*²³⁶

Suomen presidenttimonumenttien sijoittamisen aloittaminen Eduskuntatalon edustalta 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa on omalta osaltaan asettanut myöhempien presidenttimonumenttien sijoittelulle tiettyjä odotuksia ja paineita. Eduskuntatalon läheisyys on koettu arvotekijäksi, joka on samalla sekä tuonut monumentille arvokkuutta että ollut riittävän arvokas paikka presidentin monumentin sijoittamiselle. Ongelmana tällaisessa Eduskuntatalon läheisyyden vaikuttamassa sijoituspaikkojen arvottamisessa on kuitenkin se, ettei Eduskuntatalon ympäristöä voida monumenteilla määrättömästi miehittää. Jotkut monumentit on sijoitettava Arkadianmäen kupeesta etäämmälle. Vaarana onkin, että monumentin sijoittaminen kanta-kaupungin ulkopuolelle tai hallinnollisista rakennuksista kauemmaksi tulkitaan presidentin painoarvon ja merkittävyyden mittarina; mitättömällä sijoituspaikalla vähätellään presidenttiä.

²³⁶ Presidenttipatsastoimikunnan mietintö 18.12.1989. Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996), VNA, VNKA.

Tällainen sijoituspaikkaa koskeva ongelmallisuus ei samalla tavalla näyttäydä esim. taiteilijoiden monumenteissa, joita on voitu ilman statusongelmia sijoittaa mm. kantakaupungin ulkopuolisiin puistoihin (esim. Sibelius-monumentti); taiteilijamonumentit eivät kilpaile keskenään sijoituspaikkojensa statuksesta. Arvolatautuneimmillaan valtiomiesten monumenttien sijoituspaikka saattaa saada jopa jonkinlaisen poliittisen semiotiikan piirteitä, mistä esimerkkinä voidaan pitää Mannerheimin ratsastajapatsaan ja nykytaiteen museo Kiasman rinnakkain asettumisesta käytyä polemiikkaa. Ratsastajapatsaan ja Kiasman kohtaamisessa törmäsivät erilaiset arvomaailmat; ratsastajapatsaan edustamaa arvomaailmaa puoltavat tahot kokivat renaavana sen, että nykytaide ja siihen liittyvä arvomaailma työntyi ikään kuin hengittämään Mannerheimin niskaan, ja ehdotukset ratsastajapatsaan siirtämisestä muualle Kiasman tieltä nähtiin symbolisen eleensä puolesta vastanmielisinä toteuttaa. Vastaavasti nykytaiteen museon rakentamista kannattaneet eivät halunneet myöntyä ratsastajapatsaan koskemattomuutta puoltaneen tahon edustaman arvomaailman ohjailemiksi.

Myös monumenttien sijaintia koskevassa keskustelussa voidaan erottaa maallikkomieli- ja asiantuntijanäkökulmien välinen vastakkainasettelu, joka pohjautuu taide/muisto -dikotomiaan. Yleistäen voidaan todeta, että asiantuntijadiskurssissa monumentin sijainti ja sijoituspaikka huomioidaan lähinnä siinä yhteydessä, miten pystytetty monumentti istuu miljööseensä visuaalisesti. Visuaalista sopivuutta ympäristöönsä pidetään julkisen veistoksen olennaisena ominaisuutena.

*Ympäristöteoksena Hesperian puistoon sijoitetun Risto Rytin muistomerkin pelkistetty geometrisen kielen synnyttää yhdessä puuston orgaanisten muotojen kanssa toimivan kontrastin ja vuoropuhelun.*²³⁷

Maallikkonäkökulmissa, joissa monumentin muistofunktio on korostuneesti esillä, sijainti- ja sijoituspaikkakeskustelu koskettaa etupäässä paikan kaupunkirakenteellista arvoa. Monumentin sijoituspaikkaa arvotetaan ja arvostetaan paikan statuksen kautta, joka paikalla on esim. hallinnollisten tai muiden arvokkaiden ja perinteikkäiden rakennusten läheisyyden johdosta. Tärkeäksi koetaan, että monumentin sijoituspaikalla on jokin yhteys presidenttiin, esim. juuri presidentin elämään liittyvien rakennusten läheisyyden kautta.

Risto Rytille pystytettäköön patsas Säätytalon eteen. Hänen edessään olisi hänen toinen suuri elämäntyönsä: Suomen pankki ja selän takana syyttömänä annettu tuomio.

*Katsellessaan Snellmanin patsaan jalustan pommitusvaurioita, hän muistuttaisi nykyisille vallassaolijoille, miten asioita voi hoitaa vaikeina aikoina.*²³⁸

Muutamissa maallikkomielipiteissäkin puututaan monumentin sijoituspaikan visuaaliseen ilmeeseen, joskin nämä mielipiteet liittyvät ennen kaikkea yleiseen nonfiguraatiivisuutta vastustavaan diskurssiin. Näissä mielipiteissä kilpailun voittaneen nonfiguraatiivisen monumenttiedotuksen sijoittaminen aiottuun paikkaan nähdään kaupunkikuvaa turmelevana ja maise-
maa pilaavana.

Tarkastelemistani presidenttimonumenteista Rytin monumentin kohdalla käytiin kii-
vain sijoituspaikkaa koskeva keskustelu. Useissa maallikkomielipideteksteissä monumentin
sijoituspaikaksi ehdotettiin Säätytalon tienoota. Perusteluissa todettiin Hesperian puiston syr-
jäisyys ja kiinnikkeettömyys presidentin elämään, kun sen sijaan Säätytalon (jossa sotasylli-
syystuomioistuin kokoontui) ja sitä vastapäätä olevan Suomen pankin (jonka johtajana Ryti
toimi vuosina 1923-1940 ja 1944-1945) tienoo nähtiin arvokkaana presidentin elämään liitty-
vänä paikkana. Myös ns. Ryti-ryhmä piti monumentin sijoittamista Säätytalon tai Eduskunta-
talon läheisyyteen Hesperian puistoa arvokkaampana ratkaisuna (ks. s. 21). Lisäksi Hesperian
puiston sijoituspaikkaan tyytymättömät tahot keräsivät vielä erillistä valtioneuvostolle luovu-
tettavaa adressia, jossa vaadittiin monumentin sijoituspaikan muuttamista Säätytalon kupee-
seen (ks. s. 21). Asiantuntijataho ei puuttunut millään tavalla Rytin monumentin sijoituspai-
kan siirtämistä ehdottaviin kommentteihin. Muiden presidenttimonumenttien kohdalla ei
laajamittaisempaa keskustelua (yksittäisiä kommentteja lukuunottamatta) sijoituspaikkojen
muuttamisesta käyty, esimerkiksi Finlandia-talon läheisyyteen pystytettävän Kekkonen mo-
numentin sijoituspaikasta oltiin kirjoituksissa yksipuolisen tyytyväisiä. Maallikkoteksteissä
paikan sopivuutta perusteltiin Finlandia-talon liittymisellä keskeisellä tavalla Kekkonen pre-
sidenttikauteen ja presidentin ulkopolitiikan huipennukseen; Finlandia-talossa 1975 allekir-
joitettuun Etykin päätösasiakirjaan.

Paasikiven monumenttikeskusteluissa asiantuntijataho kiinnitti erityistä huomiota
monumentin kaupunkikuvalliseen vaikutukseen, ja voittoehdotukset niin ensimmäisessä kuin
toisessakin monumenttikilpailussa saivat useilta asiantuntijoilta kritiikkiä juuri sijoituspaik-
kaansa sopimattomuudesta ja tilataiteellisuuden puutteesta.

*Ainoa merkitsevä asiahan on, miten saada aikaan Paasikivelle monumentti, joka lopullisessa
muodossaan on kaunis, kaupunkiympäristöön sovelias ja myönteisesti tehokas taideteos.*

*(...)Helsingin keskus rauhattomine rakennuskuvioineen ei sovellu vapaamuotoisen
suurveistoksen sijoitukseen. Harry Kivijärven suunnitelma, jonka muoto palautuu Stonehen-*

²³⁷ Kimmo Sarje, *Nykytaidetta vai ei?* HS 1.10.1994.

²³⁸ Nimim. Rintamaveteraani, *Risto Rytin maine on palautettava.* HS 11.4.1991.

gen esihistoriallisiin kivipaasiin Englannissa ja eräisiin muihin vanhoihin järkäletoeksiin, vaatisi ympärilleen hehtaari kaupalla vihreätä ketoa ja ylleen avaran taivaan. Hesperiankadun kvasiurbaanissa puristuksessa se ansioistaan huolimatta vaikuttaisi masentavalta tai naurettavalta tai molemmilta. Kain Tapperin mustalaisen linja taas toteutettuna olisi kuin suurennettu hautakivi, joka turhaan kilpailisi neonvalojen ja arkiharmaiden kivitalojen kanssa.²³⁹

6.3. POLIITTINEN MONUMENTTIDISKURSSI

Julkinen kuvanveisto ja eteenkin muistomerkkien pystyttäminen saavuttaa aina jonkin asteisen poliittisen luonteen, koska julkisen tilan käytön määrittelemine ja julkisin varoin tapahtuva taiteen rahoittaminen ovat yhteiskunnallisia asioita, joita koskevaan päätöksentekoon poliitikot osallistuvat. Muistomerkeissä politiikka on usein selväpiirteisesti läsnä, sillä muistomerkit todentavat näkyvinä symboleina sitä arvomaailmaa, jota niiden pystyttäjät ja rahoittajat kannattavat. Se, kenen ja minkä muistoa yhteiskunnassa halutaan vaalia, riippuu siitä, millaisen arvomaailman taakse vallanpitäjät haluavat asettua. Niinpä monumentin pystyttämisen päätöksentekoprosessi voi olla luonteeltaan täysin poliittinen ratkaisu, jolla halutaan puoltaa vallanpitäjien kannattamaa ideologiaa. Poliitikot ovat lisäksi varsin konkreettisesti mukana monumenttihankkeiden eri vaiheissa; monumenttitoimikuntien ja palkintolautakuntien jäseninä ja monumenttien paljastustilaisuuksien puhujina. Monumenttien poliittisen luonteen johdosta poliitikot ottavat osaa myös muistomerkeistä käytäviin keskusteluihin.

6.3.1. POLIITIKOT MONUMENTTIKESKUSTELUSSA

Poliitikkojen motiivit osallistua monumenttikeskusteluihin voivat olla moninaisia. Syynä voi olla esim. jonkin ryhmän painostus tai odotus tiettytyyppisten mielipiteiden esittämiseen (esim. taiteilijoiden odotukset siitä, että poliitikot hyväksyisivät käytyjen kilpailujen ratkaisut tai esim. Rytin monumentin kohdalla useiden yleisönosastokirjoitteluun osallistuneiden sota-

²³⁹ Jaakko Puokka, *Paasikiven patsas vielä*. HS 24.12.1970. Tapperin luonnoksen nimenä oli ”Paasikiven linja”, mutta eräät asiantuntijat syyttivät sen olevan sama teos kuin Tapperin aiemmin tekemä ”Mustalaisen puukko”, mistä ilmeisesti johtuen Puokka käyttää Tapperin monumenttiluonnoksesta nimitystä mustalaisen linja.

veteraanien odotukset uuden monumentin aikaansaamisesta) tai halu herättää huomiota ja kalastaa suosiota tietyiltä ihmisryhmiltä tietynlaisilla kommentteilla. Keskusteluun osallistumisen kautta poliitikoille tarjoutuu mahdollisuus esiintyä humaaneina taiteellisten arvojen ymmärtäjinä, mutta huomattavasti tavallisempaa kuitenkin on, että poliitikot esittävät populistisia näkökantoja vastustaen nonfiguratiivisia monumentteja ja vaatien monumenteilta ymmärrettävämpää ilmaisua. Kyseiset näkökannat vastaavat lehtien mielipidepalstoilla ja erilaisissa monumenteista tehdyissä mielipidegalluopeissa enemmistönä olevan ns. suuren yleisön näkökantoja, ja kyseiset näkökannat takaavat tällöin keskusteluun osallistuneelle poliitikolle mahdollisuuden nauttia asiassa 'laajojen kansanjoukkojen' suosiota.

Tietty media-aikakauden näkyvyystarve vaikuttanee poliitikkojen osallistumisherkyyteen myös monumenttikeskusteluissa. Anu Vehviläinen onkin pro gradu -tutkimuksessaan todennut, että nykyinen tiedotusvälineiden kiinnostus yksittäisiin poliitikkoihin ja toisaalta poliitikkojen mieltymys esiintyä julkisuudessa on osaltaan vaikuttanut siihen, että poliitikkojen näkemykset taidekysymyksissä tulevat useammin esille tiedotusvälineissä kuin eduskunnassa.²⁴⁰ Poliitikkojen monumenteista esittämiä kommentteja ei pidä tulkita kuitenkaan vain poliittisen tavoitteellisuuden ja näkyvyyden kautta, vaan poliitikkojen julkisuudessa esiintuomiin näkökulmiin voidaan katsoa vaikuttavan samat taiteen arvottamiseen liittyvät kompetenssikysymykset ja taide/muisto -dikotomia kuin monumenttikeskustelujen kohdalla yleisemminkin. Taiteen kentällä tarvittavan kompetenssin puutteesta johtuen monumenttikeskusteluihin osallistuneet poliitikot voidaan henkilöinä tavallisesti jäsentää ns. maallikkosapuoleen.

Tutkimissani monumenttikeskusteluissa sanomalehtien yleisönosastokirjoitteluun osallistui vain muutama poliitikko. Sen sijaan poliitikkojen kommentit tulivat esiin sanomalehtien muissa artikkeleissa ja haastatteluissa, ja eteenkin Ilta-Sanomien sivuilla poliitikkojen mielipiteet saivat runsaasti huomiota tuoden heille samalla mahdollisesti kaipaamaansa näkyvyyttä julkisuudessa. Keskusteluun osallistuneet poliitikot olivat useimmiten ns. rivikansanedustajia, Helsingin kaupunginvaltuutettuja tai jo eduskunnan jättäneitä poliitikkoja, tosin myös kaksi ministeriä toi monumenttikommenttinsa julki (työministeri Liisa Jaakonsaari Kekkosen monumentista Ilta-Sanomien artikkelissa ja opetusministeri Riitta Uosukainen Ryti-ryhmän jäsenenä). Sen sijaan johtavat poliitikot, kuten hallituksen keskeisimmät ministerit tai puoluejohtajat eivät kommentoineet monumenttikiistoja.

²⁴⁰ Vehviläinen 1993, 28. JYKTL.

Samanlaisiin havaintoihin päätyi myös Anu Vehviläinen tutkiessaan poliitikkojen keskusteluun osallistumista ja ohjaavuutta eräissä suomalaisissa kulttuurikonflikteissa. Vehviläinen arveli johtavien poliitikkojen keskusteluun osallistumishaluttomuuden johtuvan esim. siitä, että osallistuminen nähdään populistisena ja taideasiat koetaan toisenluokan kysymyksinä tai että taideskandaalin ei katsota sopivan johtavan poliitikon imagoon.²⁴¹ Sen sijaan ns. rivikansanedustajalle tai kaupunginvaltuutetulle sanomalehdissä ‘suuren yleisön’ tuomion saanut monumenttietehdotus on poliittisesti turvallinen ja helppo kohde ottaa kantaa ja saada julkisuutta. Kuten edellä todettiin, pelkkä poliittinen näkyvyys tuskin on useimmilla poliitikoilla ainoa tai edes päällimmäisin motiivi monumenttikeskusteluun osallistumisessa, vaan osallistumisen syinä voi olla mm. velvollisuudentunto poliitikkona vaikuttaa kiistaa herättäneessä monumenttiasiassa, joka niin rahoituksensa kuin muistamisen kohteensakin puolesta on varsin yhteiskunnallinen ja poliittinen. Toisaalta nykyiselle media-aikakaudelle on tyypillistä, että asioiden merkittävyys määräytyy yhteiskunnassa julkisuuden ja näkyvyyden kautta ja julkisuuden ja näkyvyyden saaminen on samalla keino vaikuttaa asioihin. Omalta osaltaan nykyisen media-aikakauden kehityksestä ja samalla maamme poliittisen- ja sanomalehtikulttuurin muutoksesta kertoo se, että 1970-luvulla Paasikiven monumenttihankeeseen yhteydessä muistomerkkitoimikuntaan kuulumattomien poliitikkojen kommentit eivät näkyneet lainkaan sanomalehdissä, vaikka muuten monumenttihanke sai paljon huomiota.

Poliitikot voivat perustella monumenttikeskusteluun osallistumistaan mm. sillä, että he ajavat ‘kansan’ asiaa; kansa ilmaisee julkisessa keskustelussa, mitä se monumentilta haluaa ja poliitikkojen oikeutus puuttua hankkeen kulkuun tulee siten kansalta. Sanomalehtien yleisönosastopalstojen ja mielipidegallupien luoma käsitys suuresta yleisöstä ja monumenttietehdotuksesta närkästyneestä kansasta on pohjimmiltaan teksteistä syntyvä mielikuva ja tulkinta. Tietyt aktiiviset mielipidekirjoittajat ja muutamat hyvin jyrkkäsanaiset kommentit luovat myytin suuresta yleisöstä ja yhtenäisestä yleisestä mielipiteestä yksilöiden mielipiteiden additiivisena summana. Pierre Bourdieu kirjoittaa tuotetusta konsensusvaikutuksesta; käsitys yleisestä mielipiteestä legitimoit tietyntaista poliittista toimintaa ja samalla tekee sen mahdolliseksi.²⁴²

Esimerkiksi Rytin monumenttihankeeseen yhteydessä monet poliitikot perustelivat keskusteluun osallistumistaan ja vaadettaan uuden monumenttikilpailun järjestämisestä vetoa-

²⁴¹ Vehviläinen 1993, 66. JYKTL.

²⁴² Bourdieu 1985, 190-191.

malla yleiseen mielipiteeseen ja kansan tahtoon. Mm. Helsingin kaupunginvaltuuston 23 valtuutetun joulukuussa 1991 allekirjoittamassa valtuustokysymyksessä uuden muistomerkkilipailun vaadetta perusteltiin vetoamalla yleiseen mielipiteeseen ja toteamalla, että monumenttietiedotusta oli kansan keskuudessa jo verrattu rakennustelineeseen.²⁴³ Kyseinen vertaus esiintyi kahdessa Helsingin Sanomissa 16.12 julkaistussa mielipidetekstissä. Yleisen mielipiteen mielikuvaan vedoten allekirjoittaneet valtuutetut kuitenkin ryhtyivät vastatoimiin monumenttihankeissa.

Ryti-ryhmään kuulunut opetusministeri Riitta Uosukainen perusteli ryhmän vetooskirkjelmään osallistumistaan kansan vaatimuksilla.

*Allekirjoitukseeni vaikuttaa myös se, että minuun on hyvin paljon otettu yhteyttä. Olen tässä kansan edustajana ja kansalaisten soittojen takia.*²⁴⁴

Uosukainen ei ollut vastustanut muutamaa kuukautta aiemmin valtioneuvostossa tehtyä päätöstä, jossa määrättiin kustannusrahoja monumentin hankkimiseen ja jossa sovittiin, että valtioneuvoston kanslia saa tehdä muistomerkin hankkimisesta sopimuksen Myllerin kanssa.²⁴⁵ Myös Ryti-ryhmään kuulunut kansanedustaja, Helsingin kaupunginhallituksen puheenjohtaja Ritva Laurila perusteli monumenttikeskusteluun osallistumistaan ja Helsingin kaupunginhallituksen monumenttihankeeseen puuttumista kommentoimalla taiteen kuuluvan kansalle ja kyseenalaistamalla taiteen arvottamisessa vaadittavan asiantuntijuuden. Laurilan monumenttietiedotuksen torjumisen perusteluissa sekoittuivat lisäksi henkilökohtaiset ns. maallikkotalolle tavanomaiset näkökulmat; hän ei löytänyt monumenttiluonnoksesta Rytin marttyyriuden henkeä ja vaikeita vuosia kuvaavaa symboliikkaa, joita siinä hänen mukaansa olisi täytynyt olla.²⁴⁶ (Konkreettisemmin näitä symboleita ei määritelty.) Samoin tuntenut Helsingin kaupunginhallituksen enemmistö päätyi äänestyksessään 25.5.1992 torjumaan Myllerin voitto-työn toteuttamisen (ks. s. 21).

Anu Vehviläisen syksyllä 1992 kansanedustajille tekemä kysely (jonka tuloksia hän analysoi pro gradu -tutkimuksessaan) valottaa kiintoisasti poliitikkojen näkökulmia taidekiistoista ja omasta asemastaan niissä. Vaikka kyselyn tuloksia ei voinekaan suoraan yleistää muita eduskuntia ja kaikkia poliitikkoja yleispätevästi koskevaksi, hahmottuu niistä kuitenkin

²⁴³ 23 valtuutettua vastustaa Rytin ”rakennustelinettä”, HS 19.12.1991.

²⁴⁴ Opetusministeri heräsi nyt, koska kansa halusi, IS 6.5.1992. Kyseessä Uosukaisen haastattelu.

²⁴⁵ Id; Seppo Roth, Rytin patsaskohu on turhaa touhua. AL 12.5.1991.

²⁴⁶ Marja-Liisa Lappalainen, Kohta riidellään. IS 24.3.1993; Ulla Janhonen, Onko Helsingin kaupunginhallituksella taiteellista asiantuntemusta? HS 28.5.1992; Antti Manninen, Helsinki hylkäsi Rytin patsassuunnitelman. HS 26.5.1992.

esim. juuri Rytin monumenttikiistan aikana eduskunnassa istuneiden kansanedustajien näkökulmia. Kun kansanedustajilta kysyttiin, kenen tehtävä on määritellä, mikä on hyvää taidetta, 68 % kyselyyn vastanneista 127 kansanedustajasta rasti kyselyssä annetuista vaihtoehtoista kohdan 'suuri yleisö'. Kysymykseen, kenen tehtävänä on toimia taiteen portinvartijana, rastiin annetuista vaihtoehtoista useimmiten eli 46%:ssa kohta 'suuren yleisön'.²⁴⁷ Vastauksista voi päätellä kansanedustajien pitäneen tärkeänä ns. suuren yleisön näkemysten huomiointia taidekysymyksissä. Toisaalta on muistettava, että ns. maallikko-osapuolen (eli myös useimpien kansanedustajien) näkökannoissa monumentteja ei välttämättä koeta ensisijaisesti taiteena. Tällä Vehviläinen perusteleekin hieman ristiriitaista tulosta kysymyksestä, mitä kriiteerejä suurmiespatsaan tulee täyttää. Kansanedustajista vain 11% rasti vaihtoehdon 'on miellyttävä suuren yleisön silmää'. Suurin osa kansanedustajista katsoi, että suurmiespatsaan tulisi kuvastaa henkilön elämäntyötä.²⁴⁸ Vastaava argumentti oli hyvin tyypillinen tutkimieni sanomalehtien yleisönosastopalstoilla julkaistuissa maallikkokommenteissa. Vehviläisen kyselyyn vastanneista kansanedustajista 87% oli sitä mieltä, että poliitikot voivat ottaa kantaa taiteen sisältökysymyksiin, vaikkei heillä olisikaan siihen asiantuntemusta. Vastanneista 61% pitikin omaa asiantuntemustaan taiteen sisältökysymyksissä liian vähäisenä.²⁴⁹

Poliitikkojen aktiivinen osallistuminen presidenttimonumenttikeskusteluihin ja pyrkimykset vaikuttaa monumenttihankkeiden kulkuun saivat sanomalehtikirjoituksissa asiantuntijataholta varsin tuomitsevan vastaanoton. Poliitikkojen tehtäväksi asiantuntijataho näki lähinnä monumentin toteuttamisen taloudellisen mahdollistamisen eikä vastalauseiden esittämisen tai tuomaroinnin jo ratkaistun monumenttikilpailun tuloksista. Eteenkin Rytin monumenttiehdotuksen torjumiseen osallistuneet Helsingin kaupunginhallituksen jäsenet saivat asiantuntijataholta jyrkkää arvostelua. Huomauttelua herätti myös poliitikkojen ja virkamiesten osuus monumenttikilpailujen palkintolautakunnissa.

On arveluttavaa, että kuvataidekilpailujen palkintolautakuntiin valitaan jäseniä yhteiskunnallisen arvovaltansa eikä taiteenharrastuksensa ja -ymmärtämyksensä perusteella. Luottamus- ja virkamiestason tehtävänä on päättää tarvitaanko ja toteutetaanko julkisia taideteoksia, mutta ei päättää millaisia taideteosten tulisi olla, ellei heillä ole omakohtaista suhdetta

²⁴⁷ Vehviläinen 1993, 33-36. JYKTL. Kyselyssä vastaajille oli annettu useita vastausvaihtoehtoja, joista sai rasti useammankin kuin yhden.

²⁴⁸ Vehviläinen 1993, 116-118. JYKTL.

²⁴⁹ Ibid, 36-37. JYKTL.

taiteeseen. Muussa tapauksessa kilpailujärjestelmältä puuttuu taiteilijan ammatin kunnioitus ja luotettavuus.²⁵⁰

Suomen yhteiskunnalliset vaikuttajat taas olivat vahvasti edustettuina Rytin muistomerkkil-pailun palkintolautakunnassa. Helsingin kaupunginhallituksen niukkaakin niukempi enemistö ei ole palkintolautakuntaa asiantuntevampi pyörtämään jo tehtyä valintaa.

Poliitikkojen tehtävänä on antaa taiteilijoille mahdollisuus tehdä työtään eikä olla makutuomareina määräämässä julkisten tilojemme kaunistamisesta.²⁵¹

Man kan fråga sig vilka kvalifikationer då det gäller bedömning av modern konst stadsstyrelsens medlemmar anser sig besitta. Den konstnärliga gallringen har ju redan skett på statsmaktens försorg. En facklig expertis har redan valt ut Myllers skulptur som den bästa bland flera hundra anmälda förslag.

Nu menar stadsstyrelsen att detta är en dålig skulptur! På vilka grunder?

Det finns färska och sorliga exempel (det sovjetiska "fredsmonumentet" på Hagnäs torg) på hur det går då stadsstyrelsen fattar beslut i frågor som rör konst.²⁵²

Poliitikkojen puutumisesta hankkeiden kulkuun koettiin asiantuntijataholla mahdollisesti uhkana taiteen kentän autonomisuudelle ja samalla asiantuntijakompetenssille. Asiassa voikin tulkita olevan keskusteluun osallistuneiden poliitikkojen enemmistön ja asiantuntijoiden välisen näkemyseron siitä, mitkä ovat kummankin osapuolen toimintavaltuudet ja vastuualue presidenttimonumenttihankkeissa. Asiantuntijat halusivat nähdä monumentit taiteen kenttää kuuluviksi asioiksi, kun taas useimmat keskusteluun osallistuneet poliitikot kokivat velvollisuudekseen ja omaan toimialueeseensa kuuluvaksi tehtäväksi vaikuttaa monumenttihankkeiden kulkuun omalta poliittiselta arvopohjaltaan. Seikkaa voitaisiin analysoida lisäksi Bourdieun pääoman käsittein (ks. s. 11). Poliitikossa ja taiteen kentällä tarvittavat pääomat ovat erilaisia eikä siirtyminen kentältä toiselle siirrä automaattisesti pääomaa ja sen mukanaan tuomaa arvo- ja vaikutusvaltaa toiselle kentälle sopivaksi. Presidenttimonumentteihin, jotka ilmiönä ovat erilaisten kenttien leikkauspinnassa, eri kenttien toimijat suhtautuvat

²⁵⁰ Pallasmaa 1977, 19.

²⁵¹ Eeva Järvenpää, *Poliitikot makutuomareina*. HS 27.5.1992.

²⁵² Dan Sundell, *Helsingfors trampar in igen!* Hbl 27.5.1992. Sundellin mainitsema Helsingin Hakaniemen torilla oleva sosialistista realismia edustava Maailman rauha -veistos on Moskovan kaupungin lahja Helsingin kaupungille pääkaupunkien yhteistyön kunniaksi toteutetussa patsaanvaihtohankkeessa. Oleg Kirjuhin tekemä veistos paljastettiin tammikuussa 1990. Runsaasti kritiikkiä saaneen veistoksen poistamista on vaadittu 90-luvulla sanomalehtien yleisönosastopalstoilla useaan otteeseen.

omalla kentällään vaaditun pääoman lähtökohdista aliarvioiden toisella kentällä tarvittua ja hankittua pääomaa.

6.3.2. PUOLUEPOLIITTISET NÄKÖKULMAT MONUMENTTIKESKUSTELUSSA

Kulttuuri- ja taidekysymyksissä eri puolueille on muotoutunut tietynlainen leima. Kulttuuri- kysymyksissä vasemmistoa on pidetty perinteisesti suvaitsevana. Myös liberaalit ja RKP ovat kantaneet tietyissä määrin vapaamielisen puolueen leimaa. Sen sijaan kokoomus ja keskusta on mielletty kulttuuri- ja taidekysymyksissä viime vuosikymmeniin asti suhteellisen konservatiivisiksi. Kristillinen liitto kantanee tietyissä määrin tätä leimaa edelleen.²⁵³ Tosin viime vuosikymmeninä tapahtuneen puolueiden välisten arvopohjaisten erojen kaventumisen myötä kyseisten jakojen määrittäminen on yhä epäselvempää. Lisäksi puolueiden sisällä on aina fraktioita, jotka eivät kaikissa arvokysymyksissä yhdy puolueensa valtalinjaan.

Tietyn oikeisto/vasemmisto -asenteiden vastakkainasettelun voi kuitenkin hahmottaa poliitikkojen osallistumisista monumenttikeskusteluihin ja monumenttihankeiden kulkuun. Kiinteästi näihin asenteisiin liittyvänä seikkana on huomioitava se, minkä puolueen presidentille monumenttia pystytetään. Monumentin saavan presidentin puolueesta näkyy useissa tapauksissa kyseisen puolueen poliitikkojen aktiivisuudessa osallistua monumenttikeskusteluun sekä myös ajoittain kyseisen puolueen puoluelehden artikkeleiden tyyliä kommentoida tai olla kommentoimatta monumenttihankeiden etenemisen tiettyjä vaiheita. Eteenkin Rytin (edistys) tuki kokoomuksen parissa ja Kekkonen (maalaisl.) arvostus keskustapuolueen ja samalla myös vasemmiston taholta tulivat monumenttikeskusteluiden yhteydessä esiin.

Rytin monumenttihankeesta käydystä debatissa puolueustaan liittyvät näkökulmat tulivat esille heti hankkeen suunnittelusta lähtien. Jo 1979 Helsingin kaupungin valtuustossa tuotiin esiin ajatus muistomerkin hankkimisesta Rytille perustuslaillisten neljän valtuutetun valtuustoryhmän jättäessä kaupunginhallitukselle asiasta kirjelmän.²⁵⁴ Kirjelmä ei kuitenkaan johtanut toimenpiteisiin. 1980-luvulla Rytin muistomerkin aikaansaamisesta tehtiin eduskunnassa kaksi kirjallista kysymystä, joissa kummassakin kokoomuslainen kansanedustaja yritti hoppuuttaa hallitusta toimiin Rytin muistomerkin hankkimiseksi. Vuonna 1986 tehdyn Tauno

²⁵³ Vehviläinen 1993, 25-26. JYKTL. Ks. myös Sevänen 1998, 334.

Valon (kok) puuhaaman kysymyksen allekirjoitti yli viisikymmentä kokoomuksen, keskustan, maaseudun puolueen, ruotsalaisen kansanpuolueen ja kristillisen liiton kansanedustajaa.²⁵⁵ Vuonna 1988 Maunu Kohijoen (kok) allekirjoittamassa kysymyksessä penättiin uudelleen Rytin muistomerkin aikaansaamista.²⁵⁶ Tällöin Rytin monumenttihanke yhdessä Relanderin ja Kekkonen monumenttihankeiden kanssa oli jo vireillä.

Rytin muistomerkkihankkeen lopulta käynnistyttyä vasemmistopuolueiden taholta ilmeni useita vastalauseita hankkeelle. Muistomerkkihanketta vastustivat julkisesti Helsingin Demokraattinen Vaihtoehto (Deva) ja SKP:n Pakilan osasto, joka lähetti vastustavan kannanottonsa ensin Helsingin kaupunginhallitukselle ja valtioneuvostolle ja myöhemmin uudelleen Helsingin kaupunginhallitukselle.²⁵⁷ Kun Rytin monumenttiin varattiin eduskunnassa lisäbudjetilla varoja vuoden 1990 lopulla, halusi vasemmistoliitto poistaa muistomerkkiin varatut rahat lisäbudjetista.²⁵⁸

Oikeistopoliitikkojen kiinnostus Rytin muistomerkkiä kohtaan näkyi erityisesti niissä kiistoissa, joita käytiin monumenttikilpailun ratkettua. Näissä kannanotoissa Myllerin monumenttiluonnokseen oltiin tyytymättömiä, koska sen ei katsottu olevan kyllin arvokas ja presidenttiä halutulla tavalla kuvaava ja kunnioittava. Vasemmistopoliitikot eivät enää monumenttikilpailun ratkettua esittäneet asiasta kommentointia muutamaa voittoehdotusta tukevaa mielipidettä lukuunottamatta.

Ensimmäisinä Myllerin voittoluonnosta vastustamaan ja arvokkaampaa monumenttia toivomaan asettui Helsingin kaupunginvaltuuston 23 valtuutettua joulukuussa 1991 tekemässä valtuustokyselyssä. Kyselyn allekirjoittaneet sitoutuneet valtuutetut edustivat oikeistopuolueita suurimpana ryhmänään kokoomuksen valtuutetut (12 kpl).²⁵⁹ Myös Ryti-ryhmän vetoomuksen allekirjoittajissa oli useita tunnettuja kokoomuslaisia ja keskustalaisia poliitikkoja, kuten opetusministeri Riitta Uosukainen (kok.), kansanedustaja, Helsingin kaupunginhallituksen puheenjohtaja Ritva Laurila (kok.), kansanedustaja Maunu Kohijoki (kok.) ja valtioneuvos Johannes Virolainen (kesk.).²⁶⁰ Helsingin kaupunginhallituksen suorittamissa äänestyksissä Myllerin monumenttiluonnoksen hylkäämisestä ja hyväksymisestä puoluetusta näyt-

²⁵⁴ POP ensimmäisenä Rytin patsashankkeen puolesta, Express maaliskuu 1986, nro 2.

²⁵⁵ Valo puuhaa patsasta Risto Rytille, HS 1.3.1986; Aktion för staty åt Ryti, Hbl 1.3.1986.

²⁵⁶ Pääministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 11.1.1989. Patsaat ja veistokset, Leikekokoelma 1985-1994, VNA, VNKA.

²⁵⁷ Helsingin Deva: Seis Rytin Patsashankkeelle, Tiedonantaja 12.1.1989; Teuvo Junka & Väinö Arffman, Ei muistomerkkiä Rytille. KU 10.10.1990; Pakilan SKP: Ei muistomerkkiä sotasylliselle, Tiedonantaja 9.10.1990.

²⁵⁸ Vuoden viimeinen lisäbudjetti hyväksyttiin, AL 28.11.1990.

²⁵⁹ 23 valtuutetun vaatimus: Rytin patsaasta uusi kilpailu, IS 19.12.1991.

täytyi niin ikään merkittävänä tekijänä. Myllerin luonnoksen hylkäämiseen johtavassa äänestyskannassa (25.5.1992) enemmistön muodostivat kokoomuksen, keskustan ja RKP:n edustajat sosialidemokraattien, vasemmistoliiton ja vihreiden jäädessä vähemmistöön äänin 8-7.²⁶¹ Kun Myllerin luonnoksesta äänestettiin uudelleen 2.11.1992 äänestyskannat pysyivät muuten entisellään, mutta nyt kaupunginhallitukseen varamiehensä paikalle takaisin tullut RKP:n valtuutettu äänesti varamiehensä äänestyskannasta poiketen Myllerin monumenttiluonnoksen puolesta.²⁶² Näin Myllerin luonnos hyväksyttiin äänin 8-7.

Myös Kekkosen monumenttihankeesta tehtiin eduskunnassa 1980-luvulla kirjallinen kysymys. Kansanedustaja Heikki Alarannan (kesk.) johdolla 1987 tehdyssä kysymyksessä tiedusteltiin hallituksen aikeita Kekkosen patsaan pystyttämiseksi Helsinkiin. Kysymyksen oli allekirjoittanut 56 kansanedustajaa pääasiassa keskustan, SDP:n, Skdl:n ja Devan ryhmistä.²⁶³ Kekkosen monumenttikilpailun ensimmäisen vaiheen ratkettua ainoana poliittisena ryhmänä monumentin valintaan otti julkisesti kantaa keskustan Kanta-Helsingin paikallisosasto, joka asettui kannattamaan Matti Peltokankaan figuratiivista ehdotusta 'Urkki ja Sylvi'.²⁶⁴

Paasikiven (kok) monumenttihankeeseen puuhaaminen oli aloitettu jo 1950-luvun lopulla asian ollessa esillä kokoomuksen puoluevaltuuston kevätkokouksessa. Kokouksen johdosta kokoomuksen hallituksen edustajat jättivät pääministerille hanketta koskevan kirjelmän 1959. Hanketta ei kuitenkaan tuolloin lähdetty aktiivisesti viemään eteenpäin, vaikka asia oli julkisesti esillä ajoittain 1960-luvun alkupuolellakin.²⁶⁵ Vuonna 1968 kokoomuksen eduskuntaryhmä aktivoitui hankkeen eteenpäinviemisessä ja monumenttihanke otettiin yhdeksi Paasikiven syntymän 100-vuotisjuhlallisuuksien osatekijäksi. Monumenttikilpailun jälkeen hanke ei kuitenkaan millään tavoin profiloitunut kokoomuksen ajamaksi. Kilpailuista nousseet polemiikit herättivät huomiota myös eduskunnassa, jossa asiasta tehtiin kaksi kirjallista kysymystäkin. Eino Loikkanen (SDP) penäsi 1976 hallitukselta toimia tyydyttävän muisto-

²⁶⁰ Juha-Pekka Tikka, *Tunnetut suomalaiset vaativat Risto Rytin patsaskilpaa uusiksi*. HS 4.5.1992.

²⁶¹ Antti Manninen, *Helsinki hylkäsi Rytin patsassuunnitelman*. HS 26.5.1992.

²⁶² *Helsinki hyväksyy Veikko Myllerin ehdotuksen Rytin muistomeriksi*, HS 3.11.1992.

²⁶³ Pääministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 14.1.1988. Patsaat ja veistokset, Leikekokoelma 1985-1994, VNA, VNKA; Jukka Tennilä, *Ylipormestari Ilaskivi: Terrassitori tulee tarjoamaan paikkoja Kekkosen patsaalle*. IS 14.12.1987.

²⁶⁴ *Keskustan paikallisosasto tykkää Urkista ja Sylvistä*. HS 6.3.1997.

²⁶⁵ *Patsas ja toimikunta*, Satakunnan Kansa 19.12.1964.

merkin aikaansaamisesta ja Maunu Kohijoki (kok) tiedusteli 1981 Paasikiven monumenttikilpailussa mahdollisesti esiintyneistä vilpillisyyksistä.²⁶⁶

Puoluelehtien monumentteja käsittelevissä teksteissä voi paikoin huomata poliittisen näkökulman värittämää argumentointia. Kovin yksityiskohtaiseen analyysiin puoluelehtien tekstien osalta ei kuitenkaan ainakaan kvantitatiivisessa mielessä voi ryhtyä, sillä eri puolueiden puoluelehtien ilmestymistiheys on erilainen ja on lisäksi eräiden lehtien osalta vaihdellut viime vuosikymmenten aikana. Tutkimuksessani olleista puoluelehdistä Nykypäivässä (Kok.) ja Tiedonantajassa (SKP) kirjoitettiin ylipäänsäkin kaikista monumenttihankkeista vähemmän tekstejä kuin Demarissa/Suomen Sosialidemokraatissa (SDP), Suomenmaassa (Kepu) ja Kansan Uutisissa ja Viikkolehdessä (Vas.), mikä suhteutuukin pitkälti lehtien ilmestymistiheyteen. Eri puoluelehtien monumentteja koskevien tekstien kvantitatiiviset erot vaikuttavat myös tekstien kvalitatiiviseen analysoimiseen; useammin ilmestyvässä lehdessä monumenttia koskevien tekstien kirjo on laajempi kuin harvemmin ilmestyvässä lehdessä, joissa monumentteja koskevat tekstit ovat usein luonteeltaan lähinnä uutisoivia. Lehtien kiinnostus kulttuuritapahtumista ylipäänsäkin on erilainen. Jos lehdessä kulttuuritapahtumista kirjoittaa erityinen kulttuuritoimittaja, ei lehden puoluetusta voi tekstistä juurikaan erottaa. Monumentteja koskevia mielipidekirjoituksia puoluelehdissä oli kauttaaltaan varsin vähän.

Paasikiven monumenttihankkeesta kirjoitettiin 1970-luvulla kaikissa puoluelehdissä lähinnä informoivasti, eteenkin vuonna 1970 monumenttihankkeesta kirjoittaminen hukkuu paikoin muun Paasikiven syntymän 100-vuotisjuhlallisuuksien värittämään kirjoitteluun. Kaikkiaan kirjoittelua Paasikiven monumentista leimasi yleinen närkästys kilpailun voittaneiden monumenttiluonnosten nonfiguratiivisuutta kohtaan ja ensimmäisen monumenttikilpailun Suomen Kuvanveistäjäliiton kilpailusääntöjen rikkomisesta syntynyt debatti. Kun Paasikiven monumentti saatiin lopulta pystytettyä 27.11.1980 ei sitä enää teksteissä juurikaan kritisoitu. Suomen Sosialidemokraatin artikkelissa monumentin muotokieli käännettiin jopa kuvastamaan Paasikiven henkilön ja politiikan erinomaisuutta verrattuna Paasikiven monumentin lähetyvillä olevaan Mannerheimin ratsastajapatsaaseen ja Mannerheimin edustamaan ideologiaan.

²⁶⁶ Eino Loikkasen kirjallinen kysymys (jäljennös) 10.12.1976. Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta VNA, VNKA; Lea Järvisalo, *Mikä arvo nykyisillä veistokilpailuilla?* Keski-Uusimaa 17.4.1981; Vehviläinen 1993, 85. JYKTL.

Mikä olisi paadelle ja kivelle parempi kuin paasi ja kivi, mikä kivi vakavampi kuin musta, mikä hienompi kuin hiottu? Näistä on saatu sangen mielteliäs monumentti, kahdesta kappaleesta.

Takaa ratsastaa kohti Mannerheim, pienempänä, pienenevänä; aikalaisena, erilaisena. Sen tien varteen hänet on sijoitettu, jota pitkin hän Helsinkiin saapui, valloittajana, ranskaisijana, ei ensimmäiseen tasavaltaan, vaan kuvitteelliseen kuningaskuntaan. Toinen tasavalta, ulkopolitiikaltaan ja ulkoasuajatuksiltaan uudistuneena, katsoo tien toiselta puolen.

Myöhemmän presidenttiytensä oikeutuksella valkoinen kenraali on päässyt presidenttien piiriin. Paremmiin sopisi Snellman, pankkinsa edestä...²⁶⁷

Rytin monumentin kohdalla puoluelehtien monumenttikeskustelussa tuli erityisen hyvin esiin erilaiset puoluepoliittiset näkökulmat. Tiedonantajassa uutisoitiin (puoluelehdistä ainoana) Rytin monumenttihanketta vastustaneiden ryhmien kannanotot. Myös Kansan Uutisten yleisönosastopalstalla julkaistussa SKP:n Pakilan osaston kannanotossa todettiin mm:

Vastustamme patsashanketta, koska Ryti vei Suomen liittoon Hitlerin kanssa ja Neuvostoliiton vastaiseen hyökkäyssotaan, jonka tarkoituksena oli Neuvosto-Karjalan liittäminen Suomeen ja Leningradin tuhoaminen. Pidämme myös karkeana loukkauksena Urho Kekkosen suurta elämäntyötä kohtaan, että hallitus kytki Rytin ja Kekkosen muistomerkkihankkeet toisiinsa.²⁶⁸

Myös Kansan Uutisissa julkaistun pilakuvan voi tulkita Rytin monumenttihanketta piikittävänä (ks. kuva 17).

Rytin monumenttikilpailun ratkettua Rytin muistamista ylipäänsä vastustavia tekstejä ei puoluelehdissä esiintynyt. Sen sijaan Helsingin kaupunginhallituksen porvarienemmistön päättämää Myllerin nonfiguratiivisen monumenttiluonnoksen torjumista ja uuden, Rytin marttyyriuden henkeä paremmin kuvaavan monumentin vaatimusta piikiteltiin useissa Demarin ja Kansan Uutisten ja Viikkolehden artikkeleissa (ks. myös kuva 18).²⁶⁹ Kaupunginhallituksen porvarienemmistön näkökannat tuomittiin vähintäänkin konservatiivisina.

Ei olisi ikinä rakennettu Pompidou keskusta keskelle Pariisia, jos Helsingin porvarit ja herasväen tätiyhdistykset sen olisivat saaneet ratkaista. On se niin villinnäköinen hökötyks.

Kun hurjassa nuoruudessani satuin kerran laajoilla matkoillani Pompidou-keskukseen, näin siellä seinällä häränvuodan, jota oli viillelty partaterällä. Sen reunassa luki

²⁶⁷ Arvo Salo, *Itsestään selvä Suomi. Itsestään tietoinen työväenliike*. Suomen Sosialidemokraatti 6.12.1980.

²⁶⁸ Teuvo Junka & Väinö Arffman, *Ei muistomerkkiä Rytille*. KU 10.10.1990.

²⁶⁹ Pilakuvassa vasemmalta, ryhmän keskeltä voi tunnistaa Helsingin kaupunginhallituksen puheenjohtajan Ritva Laurilan karikatyyrin.

Picasso. Olen melko varma, että siinä oli saappaan pohjapultti hinnoissaan, vaikka ei se nahka minusta kenenkään - eikä varsinkaan kenenkään hengen - näköinen ollut.

Toisella kerralla samassa paikassa oli Marc Chagallin näyttely. Siellä oli kuvia, joissa rakastavainen pari leijaili taivaalla juutalaiskylän yllä, vaikka jokainen kunnan pikkuporvari Helsingin kunnanhallituksessa tietää, etteivät rakastavaiset taivaalla lennä, eivät varsinkaan juutalaiskyläen taivaalla.²⁷⁰

Viikkolehden pääkirjoituksessa Helsingin kaupunginhallituksen Myllerin luonnoksen torjuva päätös rinnastettiin yleisemminkin hallituksen porvaripuolueiden johtaman politiikan suuntaan Suomessa.

Puhtaasti poliittisin perustein nimitetty elin teki itsensä maan johtavaksi taideasiantuntijaksi. Entisessä Neuvostoliitossa autuaasti edesmennyt kulttuuristalinismi koki pikaisen uudelleen syntymisen - Helsingin johtavien kunnallisporvareiden sameassa sielussa.

On aivan eri asia, että jokaisella on oikeus olla taiteesta mitä mieltä tahansa. Kokoomuksen Ritva Laurilallakin, joka sanoo, ettei kaupunginhallituksen enemmistö löytänyt Myllerin ehdotuksesta Rytin toimintaa symboloivaa sisältöä. Monet ovat vakaasti sitä mieltä, ettei kiistelty presidentti Ryti ansaitsisi lainkaan muistomerkkiä. (...)

Ehkä matalamielinen, mutta silti perusteltu on tulkinta, että porvarit tuskin olisivat panneet patsashanketta uusiksi, ellei sattuisi olemaan kunnallisvaalivuosi. Kun on kirjoiteltu yleisönosastoissa ja adressejakin kerätty...

Ei tämä skandaali ole ajastaan irrallaan oleva ilmiö. Tällaista tämä nyt on, kun porvari hallitsee, henkinen lama vallitsee ja asekatkijöistä tehdään suurimpia sankareita. Tämä aika kuuluu pönäköille näköispatsaille, jotka paljastetaan rumpujen päristessä.²⁷¹

Runsaasti (kokoomukselle kiusallistakin) huomiota ja vastalauseita herättänyttä Helsingin kaupunginhallituksen Rytin monumenttihankeeseen sekaantumista ei Nykypäivässä kommentoitu millään tavalla.

Kekkosen monumentista kirjoiteltiin puoluelehdissä Kansan Uutisissa, Suomenmaassa ja Demarissa. Kirjoittelu oli pääasiassa varsin puolue neutraalia, tosin esim. SKP:n entisen puheenjohtajan Aarne Saarisen Kansan Uutisissa kirjoittamassa kolumnissa monumenttikeskustelu yhdistyi poliittisiin näkökulmiin.

Pääministeri Holkeri on esittänyt, että Urho Kekkosen muistopatsas pystytettäisiin Kajaaniin. Tehtäköön sekä, mutta hänen patsaansa on ehdottomasti pystytettävä myös Helsinkiin, komeampana kuin Kajaaniin. Kyllä Urho Kekkonen ansaitsee ainakin kaksi patsasta.

²⁷⁰ Aimo Kairamo, *Pultti hinnoissaan*. Demari 27.5.1992.

²⁷¹ *Kulttuuristalinismia*, Viikkolehti 27.5.1992.

Olisi syytä harkita Mannerheimin patsaan siirtämistä jonnekin muualle, esimerkiksi Vaasaan siellä olevan suojeluskuntapatsaan yhteyteen, sillä siellähän toimi valkoisten hallitus ja sieltä valkoiset Mannerheimin johdolla aloittivat lahtaustyönsä.

Urho Kekkosen patsas voitaisiin sijoittaa tuon ratsastajapatsaan paikalle, joka on lähellä J.K. Paasikiven patsasta. Tämä vastaisi historiallista totuutta ja oikeudenmukaisuutta.²⁷²

Suomenmaassa muut tutkimani presidenttimonumenttihankeet eivät näkyneet yleisönosaston kommentoissa, mutta Kekkosen monumentista lehteen oli kirjoitettu muutama monumenttihankeesta varsin positiivisesti kommentoiva yleisönosastoteksti.

Kekkosmuistomerkki valittiin *Finlandia-talon yhteyteen.*

Katson, että muutkin Kekkosmonumentit - kuten Kekkospatsas ja Vuosisatani - ovat niin upeita teoksia, että ne voisi kohdistaa jonnekin muualle pääkaupunkiin tai ne voi kohdentaa "paikallistahoille", missä presidentti on myös vaikuttanut. Koko maamme "kupeet ja kummut" ovat mahdollisia esim. Kekkospatsaalle (tai Kekkosen-patsaalle, sillä onhan presidentin puolisoikin kuvassa mukana). Kekkonen on kultti-hahmojamme, jota arvostetaan kansallisesti kuin kansainvälisesti - samoin kuin esim. Sibeliusta, kun taas Finlandia-talo, kansallispukumme ja esim. joutsenet kuuluvat osana kulttuurirakennuksiamme, kulttiesineitämme ja kansallisia eläinfiguureitamme.²⁷³

Muita tutkimiani presidenttimonumenttihankeita hiljaisemmin edennyt Relanderin (maalaisl.) monumenttihanke ei kirjoittanut puoluelehdissä poliittisesti virittäytyneitä kirjoituksia.

6.3.3. POLIITTISEN ILMAPIIRIN VAIKUTUS MONUMENTTIKESKUSTELUIHIN

Presidenttimonumenttien ympärillä käydyistä keskusteluista voidaan hahmottaa ajan poliittisen ilmapiirin vaikutus käydyn keskustelun sävyyn. 1970-luvulla käytyjä Paasikiven monumenttikeskusteluja leimasi 1990-luvun presidenttimonumenttikeskusteluista poiketen laaja yksimielisyys siitä, että presidentin elämäntyötä tulisi kunnioittaa muistomerkkin tai vastaavan muistokohteen keinoin. Vuonna 1970 Paasikiven syntymän 100-vuotisjuhlallisuuksiin kuului-kin muistomerkkihankkeen lisäksi lukuisia muitakin Paasikiven muistolle omistettuja tilai-

²⁷² Aarne Saarinen, *Patsaita ja perestroikaa*. Viikkolehti 19.12.1987.

²⁷³ Nimim. Kansalainen, *Kekkospatsaista*. Suomenmaa 17.6.1997.

suuksia ja muistohankkeita (ks. s. 15). Tuona juhlavuonna Paasikiven elämästä ja valtiomiesansioista kirjoiteltiin runsaasti lehdissä. Tekstien sävy oli kauttaaltaan varsin ylistävää, jopa paatoksellista. Paasikiven valtiomiestaitojen ylistämiseen oli sekä poliittisen vasemmiston että oikeiston helppo yhtyä; edustihan Paasikivi itse kokoomusta ja samalla Paasikiven harjoittama ulkopoliitiikan linja toimi 1970-luvun vasemmistohenkisen poliittisen ilmapiirin erityisarvostuksen kohteena. Niinpä Paasikiven muiston vaalimisen tärkeydestä oltiin lehdissä varsin yksimielisiä. Toisaalta voidaan myös pohtia, olisiko Paasikiven muiston vaalimisen kyseenalaistaminen ja hänen joihinkin valtiomiestoimiinsa ja presidenttikauteen mahdollisesti kriittisesti suhtautuneiden henkilöiden tai ryhmien mielipiteiden ollut edes mahdollista tulla julkisesti ilmi sanomalehdissä, joita tuolloin mahdollisesti vaivasi tietty suomettumisen itse-sensuuri.²⁷⁴ Paasikiven muiston vaalimisen tarpeellisuuden kyseenalaistaminen kun oltaisiin voitu ymmärtää Paasikiven linjan ja edelleen Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kyseenalaistamisena.

1970-luvun vasemmistohenkisessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ajatus valtion kustantamasta Risto Rytin muistomerkistä lienee ollut mahdoton. Tosin 70-luvun loppupuolella sanomalehtien yleisönosastopalstoilla esiintyi muutamia varovaisia toiveita Rytin arvonalauttamisesta muistomerkien keinoin. Konkreettinen kunnianosoitus Rytille saatiin aikaan jo 1979, kun Huittisissa paljastettiin Rytin figuuriveistos. Veistos kustannettiin yksityisin lahjoitusvaroin, joiden olemassaoloa kuitenkin salailtiin kymmenisen vuotta ennen kuin hanke saatiin käyntiin. Monumenttihanke kohtasi käynnistyttyään kiivasta vastustusta mm. kansandemokraattien tehdessä lääninoikeuteen asian johdosta kaksi valitusta. Valmiin patsaan paljastamisen jälkeen hankkeen vetäjät pelkäsivät patsaaseen kohdistuvaa sabotaasia ja poliisi-partiot pitivätkin patsaan tienoota silmällä tavallista ahkerammin.²⁷⁵

Vasemmistohenkisen ilmapiirin laimentuminen 1980-luvulle tultaessa näkyy monumenttikeskustelussa siinä, että Rytin muistomerkistä alettiin puhua yhä laajemmin ja sanomalehtien yleisönosastopalstoilla julkaistiin useita mielipidetekstejä, joissa Rytin elämäntyön vaiheita ja merkitystä viime sodissa tulkittiin hyvin myönteiseen sävyyn. Myös eduskunnassa asia oli esillä edellä mainittujen kirjallisten kysymysten kautta. Lisäksi vuonna 1989 valtioneuvostolle luovutettiin yksityisestä aloitteesta liikkeelle lähtenyt 400 kansalaisen allekirjoittama Ryti-adressi, jossa vaadittiin hallitukselta toimia Rytin maineen palauttamiseksi ja nä-

²⁷⁴ Ks. esim. Sevänen 1998, 331.

²⁷⁵ Lasse Kylänpää, *Huittisissa on jo Rytin patsas*. AL 14.3.1986.

köispatsaan aikaansaamiseksi.²⁷⁶ Rytin monumenttikeskustelun heräämisen takana olevan poliittisen ilmapiirin vaihtumisen konkreettisenä osoituksena oli maan hallituksen kokoonpanossa tapahtunut muutos kokoomuksen päästyä parikymmentä vuotta kestäneestä oppositio-
asemastaan vuonna 1987.

Keskustelu Rytin monumenttihankeeseen käynnistämistä ajoittuu samaan ajankohtaan kuin Itä-Eurooppaa ja Neuvostoliittoa koetelleet poliittiset muutokset kommunismin luhistumisen myötä. Voidaankin olettaa, että näiden muutosten myötä keskusteluilmapiiri Rytin elämäntyön arvonalauttamisesta ja kunnioittamisesta monumentin keinoin vapautui entisestään. Kaiken kaikkiaan Suomen sotahistoriasta ja Suomen ja Neuvostoliiton suhteista alettiin tuolloin keskustella julkisesti laajemminkin ja esim. Rytin osuudesta jatkosodan tapahtumiin julkaistiin vuosikymmenen vaihteessa useita kirjoja. Monumenttikeskustelujen yhteydessä muuntuneesta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä kertova tunnepitoinen suhtautuminen Rytiin tuli varsin selvästi esiin mm. niistä ilmauksista (kuten esim. *martyyri*, *maanpelastaja* tai *sodanjälkeisen politiikan uhrilamma*), joilla Rytin merkitystä ja kohtaloa Suomen historiassa kuvailtiin. Rytin monumenttikeskusteluun lisää pontta antoi varmastikin myös se, että sota-ajan tapahtumista keskusteltiin Suomessa yleisemminkin 90-luvun puolivälin lähestyessä, jolloin tuli kuluneeksi 50 vuotta toisen maailman sodan päättymisestä. Tämä sota-asioiden ajankohtaisuus näkyi 90-luvun puolivälissä Rytin monumentin lisäksi muidenkin sota-aikaan viittaavien muistomerkkien pystyttämisenä. Esim. Lappeenrannassa paljastettiin 1993 Kauko Räikkeen veistämä Äiti-Karjala -veistos, joka pystytettiin luovutetun Karjalan sankarihautoihin haudattujen tai niihin kadonneina siunattujen sankarivainajien muistoksi. Helsingin Kalliossa paljastettiin 1996 Heikki Häiväojan tekemä Sodanajan naisen muistomerkki. Seuraavana vuonna paljastettiin Seinäjoella Herman Joutsenen veistämä Sotahevostenmuistomerkki. Lisäksi viime vuosina on puuhattu hanketta Talvisodan muistomerkkin aikaansaamiseksi Helsinkiin.

Rytin muistomerkkihankkeen synnyttämää laajaa keskustelua voisikin tulkita siten, että keskustelu julkisesta taiteesta, monumentista, tarjosi ikään kuin välineen, jonka avulla jokainen 'tavallinenkin kansalainen' saattoi esittää julkisesti näkökulmiaan ja mielipiteitään ajankohtaisiksi nousseista kipeistä sotahistoriaan liittyvistä asioista. Niinpä eteenkin monet sotaveteraanit kommentoivat ylistävästi Rytin monumenttihankeeseen tärkeyttä omien sotakemustensa kautta, mihin ei ehkä aiempina vuosikymmeninä olisi suhtauduttu yhtä myönteisesti kuin nyt. Rytin monumenttikeskustelun siivellä otettiin usein samalla kantaa itsenäisyy-

²⁷⁶ *Ryti-adressiin yli neljäsataa nimeä*, US 28.3.1989.

teen, sotaan ja suomalaisuuteen liittyviin mielikuviin ja arvoihin. (Samanlaisten teemojen ympärillä pyöri myös lähes samanaikaisesti alkanut debatti Mannerheimin ratsastajapatsaan ja nykytaiteenmuseo Kiasman sijainnista.) Rytin monumenttikeskustelun esiin nostamat tunnesävyiset kommentit viime sotien vaiheista voidaan tulkita suomalaista sotamyyttiä vahvistavana ja suomalaista sotilasta heroisoivana diskurssina. Kaikkiaan kansallisten arvojen ja suomalaisuuden teemat olivat 90-luvun alkupuolella yhteiskunnallisessa keskustelussa varsin pinnalla Suomen mahdollisen EY-jäsenyyden myötä. EY-jäsenyydestä käytiin sanomalehdissä voimakasta keskustelua, jossa kirjoittajilla oli varsin erilaisia käsityksiä jäsenyyden vaikutuksista Suomen itsenäisyydelle. Mielenkiintoisesti samoihin aikoihin käydyssä Rytin monumenttidebatissa korostui Rytin rooli Suomen itsenäisyyden säilymisessä viime sodissa. Rytin monumenttikeskustelun kiihkeyden voidaankin nähdä liittyvän yhtenä elementtinä laajempaan 90-luvun yhteiskunnallisen murrostilan keskusteluilmapiiriin, jossa kansallisia teemoja ja itsenäisyyttä jouduttiin pohtimaan uusilta näkökulmilta.

Rytin monumenttidebattia voidaan tarkastella myös eräänlaisena ikäpolvikysymyksenä. Sota-ajan ja sen jälkivuodet kokeneelle sukupolvelle suhde Rytin on todennäköisesti tunne- ja arvopainottuneempi kuin myöhemmin syntyneille sukupolville. Monet Rytin monumenttikeskusteluun osallistuneet uutta ja parempaa monumenttia kaivanneet henkilöt ja myös useat tunnetut Ryti-ryhmän jäsenet edustivat sota-ajan kokenutta sukupolvea. Se on samalla sukupolvi, jonka ensimmäiset kokemukset kuvanveistosta ovat mitä ilmeisemmin olleet figuratiivisia nonfiguratiivisen muotokielen yleistyttyä eteenkin julkisessa kuvanveistossa vasta 1960-luvulla.²⁷⁷

Relanderin monumentista käydyin keskustelun vähäisyyttä voinee selittää yleisellä kiinnostuksen puutteella Relanderin henkilöön ja presidenttikauteen. Relanderin presidenttikausi (1926-1931) sijoittuu niin kauas maamme historiaan, että harvalla suomalaisella on enää omakohtaisia muistoja kauden poliittisista tapahtumista. Relanderin presidenttikauteen ei liittynyt samanlaista dramatiikkaa kuin esim. Rytin presidenttikauteen, eikä hän ole jättänyt samanlaista karismaattista leimaa historiaan tai ihmisten mieliin kuin esim. Paasikivi tai Kekkonen. Myöskään poliittisella taholla Relander (maalaisl.) ei tuntunut kiinnostavan mitään puoluetta tai ryhmittymää, vaikka periaatteessa jonkinlaisten intressiyhteyksien vetäminen Relanderin valtiomiestoimista monumenttihankeeseen käynnistämisen aikaan eli 90-luvun alkuun olisikin ollut mahdollista. Relanderhan muistetaan 'Reissu-Lassena', joka mm. teki

²⁷⁷ Aiheesta myös Vehviläinen 1993, 112-113. JYKTL.

useita valtiovierailuja ulkomaille pyrkien vakiinnuttamaan maamme kansainvälisiä suhteita ja avaamaan Suomea ulospäin. 90-luvun alun EY-keskustelun myötä Relanderin monumentti-hankkeen huomioiminen ja sitä kautta Relanderin ulkopoliittisen näkemysten esiin nostaminen olisi hyvinkin voinut sopia jonkin poliittisen ryhmän imagoon. Se, miksi näin ei käynyt, voi johtua mm. Relanderin puoluetäustasta. Maalaisliiton perillisen Keskustapuolueen riveissä EY-näkökannat jakautuivat 90-luvun alussa kahtia, eikä muiden puolueiden riveissä ollut ehkä kiinnostusta erityisemmin intoilla toista puoluetta edustaneen presidentin näkemyksistä.

Relanderin monumenttikeskustelun laimeutta voi toisaalta selittää myös sillä, että monumenttikilpailun voiton julistaminen 31.5.1993 ajoittui ajankohtaan, jolloin Rytin monumentista kiivaana käynyt keskustelu oli vähitellen hiljennyt, eikä vähemmän kiinnostavaksi koettu Relander jaksanut ehkä heti Ryti-debatin perään sytyttää yleisönosastokirjoittajia. Sen sijaan jo vuoden 1993 kuluessa virinnyt ja aina nykytaiteenmuseon valmistumiseen saakka kestänyt Mannerheim-Kiasma -keskustelu nousi Rytin monumentin jälkeen monumenteista käytävän keskustelun ykkösaiheeksi, joka arvo- ja tunnelatauksessaan innoitti yleisönosastokirjoittajia Relanderin monumenttia enemmän.

Kekkonen monumenttihankkeen yhteydessä poliittisen ilmapiirin muutokset tulivat selvästi esiin monumenttikeskustelun sävystä. Jo Paasikiven monumenttikeskustelun yhteydessä monet kirjoittajat tulivat ohimennen toivoneeksi, että Kekkonen saisi aikanaan kunnollisen patsaan. 1970-luvun lopulla Kekkoselle oltiinkin puuhaamassa ympäristötaiteellista monumenttia Lappiin Saivaaran huipulle (ks. s. 30). Varsinainen keskustelu muistomerkin hankkimisesta presidenteille aloitettiin välittömästi Kekkonen kuoltua (31.8.1986). Esimerkiksi Iltalehdessä monumenttiasiaa puitiin tusinan tunnetun vaikuttajan ja kymmenisen 'tavallisen' kansalaisen mielipiteiden voimin vain kolme päivää Kekkonen kuoleman jälkeen.²⁷⁸ Myös Helsingin kaupunginvaltuusto oli monumenttiasiaassa nopeasti liikkeellä kaikkien valtuustoryhmien puheenjohtajien jättäessä syyskuussa 1986 kaupunginhallitukselle aloitteen Kekkonen muistomerkin pystyttämistä Helsinkiin.²⁷⁹ Kekkonen muistomerkkiä Kajaaniin ajava hanke käynnistyi vuonna 1987 (ks. s. 29). Hankkeen rahoittamiseen osallistui valtio yhdessä Kajaanin kaupungin kanssa. Kajaanin monumenttihankkeen johdosta eduskunnassa tehtiin vuoden 1987 lopulla kirjallinen kysely Kekkonen monumentin saamisesta myös Helsinkiin (ks s. 88).

²⁷⁸ Mikä olisi UKK:n arvoinen muistomerkki? IL 3.9.1986.

²⁷⁹ Jukka Tennilä, *Ylipormestari Ilaskivi: Terassitori tulee tarjoamaan paikkoja Kekkonen patsaalle*. IS 14.12.1987.

Kaikkiaan Kekosta kunnioittavan monumentin aikaansaaminen koettiin 80-luvun lopulla ilmeisen tärkeänä. Tähän Kekkoseen vielä suhteellisen kriitikittömästi suhtautuvaan aikaan osuva Kajaanin Kekkosmonumenttihanke nousi eteenkin Pohjois-Suomessa erittäin kiivaaksi kiistelyaiheeksi 90-luvun taitteessa. Kiistan kiivautta lienee kärjistänyt juuri Kekkosesta vielä tuolloin ihmisten mielissä yleisesti olleen varsin kriitikittömän, jopa eräällä tavoin myyttisen sankarikuvan ja toisaalta muutamien Kekosta kriittisemmin tulkinneiden näkökulmien välinen skisma ja kyseisten lähestymistapojen näkyminen myös monumentteja kommentoivissa teksteissä. Taava Koskinen kirjoittaakin Taide-lehdessä, että Kajaanin Kekkosmonumentin voi nähdä alkusoittona 90-luvulla käynnistyneelle aikaisempaa kriittisemmälle Kekkoskeskustelulle.²⁸⁰

Helsingin Kekkosmonumenttihanke käynnistettiinkin varsin erilaisessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä kuin Kajaanin hanke. 1990-luvun puolivälissä keskusteltiin runsaasti suomettumisesta ja kuva Kekkonen presidenttikaudesta ja Kekkosesta henkilönä sai lukuisasti uusia piirteitä, kun tietoja Kekkonen päiväkirjoista ja Kremlin arkistoista tuotiin julkisuuteen. Vuonna 1996 ilmestyi useita Kekkonen presidenttikautta käsitteleviä kirjoja, ja Kekkosmyyttiä purettiin myös televisiodokumenttien ja jopa teatterinäytelmän keinoin. Tutkijoiden tarjoama uusi kuva presidentistä ei välttämättä aina ollut erityisen mairitteleva. Kaikesta huolimatta mm. Suomen Kuvalehti arveli, ettei tutkijoiden esittämä kritiikki ollut kuitenkaan horjuttanut Kekkonen kansan suosiota.²⁸¹ Kritiikki heijastui kuitenkin Helsingin Kekkonen monumentista käytyyn keskusteluun, joka jäi sekä kommenttien sävyssä että määrässä Kajaanin Kekkosmonumenttikeskustelua paljon vaisummaksi. Useilla asiantuntijatahoilla arveltiin ennakkoon Helsingin monumenttihankeesta tulevan Rytin monumenttikeskustelun kaltainen kiivas monumenttiriita, mutta mitään suurieleistä kiistaa hankkeesta ei kuitenkaan käynnistynyt, ja paatoksellisten tekstien osuus jäi keskustelussa kaikkiaan varsin vähäiseksi. Sen sijaan Kekkonen kohtaama kritiikki ja siitä veistely huumori ja ironia tulivat esiin monissa monumenttihankeita käsitelleissä pakinoissa ja kolumneissa.

Kekkosesta löytyy nykyisin niin moninaisia tietoja, ettei liene ylivoimaista selittää häntä muistomerkinsä näköiseksi, valitaanpa mikä hyvänsä ehdokkaista.

Joukossa on yksi varsinainen näköispatsas, mutta muita voidaan tulkita. Esimerkiksi teos nimeltä Lähde kuvastaa sitä, kun UKK sai Hawajille Neuvostoliiton nootin, joissa keho-

²⁸⁰ Koskinen 1993, 15.

²⁸¹ *Uutisvuosi 96*, Suomen Kuvalehti, 3.1.1997, 32, nro 1.

tettiin lähtemään hetimiten Novosibirskiin. Fanfaari puolestaan on suomenruotsia ja tarkoittaa vapaasti suomennettuna «saatanan tunari».²⁸²

6.3.4. MONUMENTTIKESKUSTELUIDEN VIITTAUKSET SOSIALISTISTEN MAIDEN MONUMENTTIPERINTEESEEN

1990-luvun presidenttimonumenttihankkeiden suunnittelu ja aloittaminen osuu mielenkiintoisesti ajankohtaan, jolloin entisen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan entisten sosialistimaiden monumentit olivat taajaan sanomalehtien otsikoissa. Kommunismin luhistumisen myötä entisissä sosialistimaissa ryhdyttiin raivoisasti kaatamaan vanhasta järjestelmästä muistuttavia monumentteja. Mahtipontisten sosialistista realismia edustavien monumenttien kaatamisia uutisoitiin näkyvästi suomalaisissakin sanomalehdissä 90-luvun alkuvuosina. Kiintoisaa onkin, että samoihin aikoihin virinneessä Rytin monumenttikeskustelussa useat maallikkokirjoittajat kaipasivat Rytille pystytettäväksi henkilökulttiin viittaavaa heroosta näköispatsasta. Eräät kirjoittajat huomioivatkin sosialistisen realismin tyylieinojen ja monumenttikeskustelujen näköispatsasvaatimusten väliset yhtäläisyydet, eivätkä pitäneet huomiota mitenkään mairittelevana.

En ole varsinaisesti mitään mieltä siitä hökötyksestä, josta on tarkoitus tulla Risto Rytin muistomerkki, muuta kun kansa taas vaatii näköispatsasta, niin ilmoitan olevani sitä mieltä, että kansaa ei pidä päästää taiteesta päättämään. Se merkitsee taiteen loppua.

Naapurimaassa kärrätään tunkiolle kommunismin muun romun joukkoon patsaita, joista takuulla tietää, ketä ne esittävät.²⁸³

Presidenttimonumenttikeskusteluissa useat kirjoittajat kommentoivat entisten sosialistimaiden patsaankaatoa, joka tosin saatettiin liittää omiin argumentteihin varsin erilaisin motiivein. Maallikkokommenteissa presidenttimonumenttien pystyttämistä voitiin lähestyä ironisoivalla asenteella viittaamalla entisten sosialistimaiden tapahtumiin tai esim. patsaankaatoa saatettiin käyttää varoittavana esimerkkinä omille presidenttimonumenttihankkeil-

²⁸² Jukka Ukkola, *Näköispresidentti*. Suomen Kuvalehti, 28.2.1997, 9, nro 9.

²⁸³ Aimo Kairamo, *Tulee kepulainen*. Demari 20.12.1991.

lemme: jos pystytetään taiteellisesti huono (eli nonfiguratiivinen) monumentti, voi niille käydä kuten monumenteille Itä-Euroopassa ja Venäjällä.

Taiteen kentän asiantuntijoiden kommenttien kohdalla viittaukset entisten sosialistimaiden sosialistista realismia edustaviin näköispatsaisiin perustuivat patsaiden ilmaisuun ja muotokieleen sisältyvien poliittisten ulottuvuuksien huomioitiin. Näissä kommentteissa näköispatsaat eivät näyttäneet ainoastaan vanhanaikaisilta, vaan niillä katsottiin olevan myös totalitääristä tunnelmaa luova piirre. Nonfiguratiivisuuden sen sijaan nähtiin edustavan 'vapaata' taidetta, joka on demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän mahdollistamaa ja aikaa kestävä.

*Jos Itäblokin maissa Leninin muistomerkit olisivat olleet abstrakteja, ei niitäkään olisi tarvinnut hävittää. Leninin nimi vain pois ja vaikka egyptiläisten tavoin uusi nimi tilalle. Abstraktin muistomerkin etu onkin, ettei sitä tarvitse hävittää sen enempää kuin muitakaan jollekin henkilölle omistettuja kohteita.*²⁸⁴

Monumentteja ei voida kätkeä vierailijoilta. Muistomerkkikulttuuri on näkyvä ja monitasoinen viesti muihin maihin päin. Se esittelee kulttuurin kehitystasoa, mutta myös sitä, mihin joukkoon maassa halutaan kuulua. Edistyneeksi koettavaa ratkaisua tarkastellaan usein eräänlaisena liittymispuheena kehittyneihin maihin ja länteen päin.

*(...)Taiteen vapaus rinnastuu järjestelmän vapauteen. Että näin on, on taiteen hyvä. Saattaapa olla suorastaan sen pelastus.*²⁸⁵

Taiteen kentän asiantuntijoiden lisäksi voidaan olettaa, että myös osa poliitikoista hahmottaa abstraktien monumenttien ja näköispatsaiden vastakkainasettelussa olevan poliittisen ulottuvuuden. Poliittisen ulottuvuuden hahmottamisesta voikin osaksi johtua se, miksi esim. monumenttikilpailujen palkintolautakuntien poliitikkojäsenetkin ovat olleet varsin yksimielisesti nonfiguratiivisten monumenttiehdotusten kannalla. Mm. Kekkonen muistomerkkitoimikunnan puheenjohtaja Harri Holkeri totesi Kekkonen monumentin näköispatsastoiveista Ilta-Sanomien haastattelemana seuraavaa:

*Siellä (Unkarissa) on siirretty niitä sovjetiajan komentotaiteen patsaita erillisiin puistoihin, jotka ovat kyllä aika päätähuimaavia. Se kertoo jotakin siitä taidesuuntauksesta, johon meidän ei pidä mennä.*²⁸⁶

²⁸⁴ Harry Kivijärvi, *Vaihdetaan vain nimeä!* HS 9.2.1992.

²⁸⁵ Reijo Saarelainen, *Vapaus on taiteen hyväksi.* HS 19.12.1991.

Suurmiesmonumenttien pystyttämistraditio ja monumenttikeskustelussa esiin tuodut maallikoiden innokkaat näköispatsastoiveet herättivätkin eräissä kirjoittajissa huolestumista siitä, että mahdollisten näköismonumenttien kautta Suomi saa osakseen sosialistisen maan leiman. Huolestuneiden kommenttien taustalla voi tulkita olevan perisuomalaisen pelon siitä, että näytämme ulkomaiden silmissä enemmän itäeurooppalaiselta kuin länsieurooppalaiselta maalta.

Sosialistisissa maissa monumenteilla, etenkin näköisveistoksilla on vankka historia. Liitymmekö siihen?

Tällä hetkellä siellä tosin jatkuu suuri monumenttien hävitys. Stalinit ja Leninin kaatuvat.

Nykyisin myös mm. Afrikan valtioissa pystytetään veistoksia valtiomiehille. Kyseessä voi siten olla tietty nuorten valtioiden ilmiö ja tarve luoda näkyvää historiaa.(...)

Pikavertailu muutamiin läntisiin demokratioihin osoittaa, että UKK-monumentti pystytetään aikana, jolloin muut länsimaat enää harvemmin pyrkivät monumenttitaiteen keinoin ylevöittämään valtiomiesten muistoa.²⁸⁷

Figuratiivisiin suurmiespatsaisiin liittyvät poliittiset mielikuvat tulivat hyvin esiin myös vuonna 1989 Oulun kävelykadulla järjestetyn Kiistanalaisen taiteen näyttelyn yhteydessä. Tuolloin Oulun Rotuaarilla oli nähtävänä esittävää kansantaidetta, mm. kansantaitelija Matias Keskisen tekemiä Kekkoesta esittäviä veistoksia. Näyttelyn ajaksi osunut Neuvostoliiton presidentti Mihail Gorbatschovin Oulun vierailu säikäytti kuitenkin kaupunginjohton, joka halusi poistaa veistokset pois Gorbatschovia seuraavan kansainvälisen lehdistön silmistä. Oulun kaupunginjohtaja Ilmo Paananen kommentoi tapausta Kalevan haastattelemana seuraavasti:

Se selittämisen tarve, mikä patsaista kansainvälisille tiedotusvälineille syntyisi, on niin toivon, että sitä riskiä emme halua ottaa. Voi vain arvailla, miten Kekko-patsaat olisi tulkittu maailman lehdistössä. Suomessa tästä on jo syntynyt huomattava mediatapahtuma.²⁸⁸

²⁸⁶ Kekkonen muistomerkkitöimikunnan puheenjohtaja Harri Holkeri: *Helpommallakin pääsee haukuttavaksi!* IS 17.11.1995. Sulkuteksti omani.

²⁸⁷ Jäämeri 1997, 20.

²⁸⁸ Oulu piilottaa Rotuaarin veistokset, Kaleva 24.10.1989.

Kaupunginjohto ei halunnut antaa maailmalle Oulusta modernitonta, itäeurooppalaista kuvaa neuvostotyyliseen henkilökulttiin viittaavilla esittävillä betoniveistoksilla.

6.4. MONUMENTTIKILPAILUJEN JÄRJESTÄMISTÄ JA SÄÄNTÖJÄ KOSKEVA DISKURSSI

Runsaasti kommentoimista tutkimissani presidenttimonumenttikeskusteluissa herätti tapa, jolla monumenttikilpailut käytiin. Kilpailukäytännön ja -sääntöjen kommentoimiseen (eli lähinnä kritisoimiseen) osallistui niin maallikoita kuin taiteen kentän asiantuntijoitakin. Varsin usein keskusteluissa nousi esiin ärtymys siitä, että monumenttikilpailujen palkintolautakunnissa päätäntävalta on käytännössä Suomen Kuvanveistäjäliiton valitsemilla taiteilijajäsenillä. Jo vuonna 1965 Suomen Kuvanveistäjäliiton kilpailusääntöihin hyväksyttiin kohta, jonka mukaan kilpailujen palkintolautakuntaan välituilla vähintään kahdella liiton edustajalla on äänestyksissä yhteisäänimäärällään äänen enemmistö.²⁸⁹ Kyseinen sääntö sai runsaasti arvostelua eteenkin Paasikiven ensimmäisen monumenttikilpailun yhteydessä, jolloin arvosteluun yhtyi niin palkintolautakunnan poliitikkojäseniä kuin eräitä ulkopuolisia taidekriitikoitakin. Myös Rytin ja Kekkonen monumenttikilpailujen yhteydessä Suomen Kuvanveistäjäliiton valitsemien palkintolautakunnan jäsenten ääniylivallasta huomauteltiin yksittäisinä kommentteina, mm. Kekkonen muistomerkkitoimikunnan puheenjohtaja Harri Holkeri arvosteli julkisesti kilpailusääntöjen äänestyskäytäntöä.²⁹⁰

Suomen Kuvanveistäjäliiton valitsemien edustajien ääniylivallan kritiikkiin liittyi useissa kommentteissa lisäksi arvostelua kilpailujen anonymiteettikäytäntöä kohtaan. Anonymiteettikäytännön periaatteena on taata, että palkintolautakunnan jäsenet eivät tiedä päätöstä tehdessään luonnoksen tehneiden taiteilijoiden nimiä, millä on pyritty karsimaan palkintolautakunnan jäsenten mahdolliset henkilökohtaiset syyt ohjailla kilpailun voittoa tietyille henkilöille. Anonymiteettikäytäntöä arvosteltiin Paasikiven, Rytin ja Kekkonen monumenttikilpailujen yhteydessä muutamissa asiantuntijakommenteissa, joissa arveltiin palkintolautakunnassa äänen ylivaltaa käyttävien taiteilijajäsenten joka tapauksessa tunnistavan kollegojensa työt nimettömyydestä huolimatta. Suomen taidemaailman pienuuden johdosta nimettömien

²⁸⁹ L.A. Puntila, *Kuvanveistokilpailut*. HS 8.12.1970.

luonnosten tekijöiden tunnistaminen katsottiin varsin helpoksi tehtäväksi, minkä vuoksi anonymiteettikäytäntöä ei nähty tarkoitustaan palvelevana. Taiteilijajäsenten äänten ylivaltaa ja anonymiteettikäytännön pettämistä arvostelleissa teksteissä luotiin helposti mielikuva palkintolautakuntien taiteilijajäsenistä, jotka kollegoilleen kateellisina junailevat kilpailun tuloksia omien henkilökohtaisten intressiensä ja antipatioidensa mukaan.

Sitä, miksi palkintolautakuntien taiteilijajäsenten äänten ylivalta keskustelutti erityisesti Paasikiven ensimmäisen monumenttikilpailun kohdalla voidaan selittää sillä, että Suomen Kuvanveistäjäliiton määrittelemä äänestyskäytäntö oli tuolloin vielä verrattain uusi ja kilpailun yhteydessä muutkin sääntöasiat nousivat kiistanaiheiksi. Lisäksi voitaneen ajatella 60- ja 70-luvulla vaikuttaneen kulttuurin demokratisoimista tukeneen ajattelutavan vaikuttaneen siihen, että äänivallan keskittäminen vain kahdelle Suomen Kuvanveistäjäliiton valitsemalle edustajalle kuvanveistokilpailujen palkintolautakunnissa on useilla tahoilla voitu kokea vastenmielisenä ja tiettyä eliittisyyttä tai taiteen kentän autonomisuutta ajavana käytäntönä. Tosin taiteilijajäsenten vaikutusvalta palkintolautakunnissa ärsytti useita keskustelijoita, lähinnä maallikoita, myös 90-luvun presidenttimonumenttihankkeissa. Sen sijaan monet asian tuntijat kokivat palkintolautakuntien miehittämisen poliitikko- ja virkamiesjäsenillä turhaksi taiteen kentän toimintaan sekaantumiseksi (ks. s. 84-85).

Monet monumenttikeskusteluihin osallistuneet maallikot kommentoivat mielipideteksteissään suoraan tai välillisesti monumenttikilpailujen tuomarointia. Maallikoiden mielipideteksteissä kilpailukäytäntöjen kritisoiminen liittyi usein tiiviisti ns. tavalliseen ihmiseen vetoavaan argumentointitapaan (ks. s. 45). Tähän diskurssiin osallistuneet toivoivat 'kansalle' ja 'yleiselle mielipiteelle' suurempaa vaikutusmahdollisuutta monumenttikilpailujen ratkaisemisessa. Käytössä ollut kilpailukäytäntö tuomittiin eliittisyyttä tukevaksi ja pienen piirin näkemyksiä toteuttavaksi.

Muistopatsaskilpailun raatiin ei pitäisi lainkaan päästää itsensä jumalaiseen asemaan korotavia nykytaiteentuntijoita, jotka tekevät yhä "rohkeampia" valintoja voidakseen edelleen kasvattaa hajurakoa tavallisiin kuolevaisiin ja päteä nykytaiteen tulkinnoillaan.²⁹¹

Kiivain kilpailusääntöjä koskeva debatti tutkimistani monumenttitapauksista syntyi Paasikiven vuonna 1970 käydystä monumenttikilpailusta. Kyseisessä kilpailussa tukeuduttiin edellisenä vuonna hyväksytyihin Suomen Kuvanveistäjäliiton kilpailusääntöihin, joiden mu-

²⁹⁰ Holkeri: *Ei enää "mukketatteria"*, TS 13.6.1997.

kaan kilpailuun ei voinut osallistua luonnoksilla, jotka oli aikaisemmin palkittu tai julkistettu.²⁹² Tästä kilpailusääntöjen kohdasta kehkeytyi suurieleinen riita, kun eräillä asiantuntijatahoilla ja Suomen Kuvanveistäjäliiton piirissä huomioitiin monumenttikilpailun ratkettua toisen voittotyön, Kain Tapperin ”Paasikiven linjan”, muistuttavan lokakuussa 1970 Ateneumin taidemuseon Sculptor-näyttelyssä parhaalla palkinnolla palkittua Tapperin veistosta ”Mustalaisen puukko”. Myös Harry Kivijärven voittoluonnoksen ”Rinnakkaiselo” mainittiin muistuttavan aiemmin näyttelyissä ollutta Kivijärven teosta ”Maamerkki”. Näkemyserimielisyydet debatissa kiteytyivät kilpailusäännön sanamuodon tulkintaan sekä toisaalta siihen, kuinka paljon ja millä tavalla taideteosta pitää muuttaa, jotta siitä tulee eri taideteos.

Kilpailusääntökiista riitautti ennen kaikkea Suomen Kuvanveistäjäliiton jäsenet keskenään osan heistä kokiessa monumenttikilpailun palkintolautakunnassa Suomen Kuvanveistäjäliittoa edustaneiden taiteilijajäsenten, Tapio Junnon ja Suomen Kuvanveistäjäliiton puheenjohtajan Heikki Häiväojan toimineen liiton sääntöjen vastaisesti salliessaan jo aiemmin julkistettujen teosten osallistua monumenttikilpailuun. Suomen Kuvanveistäjäliitto pohti kilpailusääntöasiaa yleisessä kokouksessaan 9.12.1970 (Junno ja Häiväoja eivät osallistuneet kokoukseen) ja julkaisi kokouksen tuloksena julkilausuman, jossa Tapperin monumenttiluonnos todettiin äänin 28-2 (2 tyhjää) samaksi teokseksi kuin ”Mustalaisen puukko”. Myös Kivijärven monumenttiluonnoksesta äänestettiin, mutta kokouksen enemmistö piti työtä ennen julkistamattomana. Lisäksi kokous tuomitsi jyrkästi Paasikiven monumenttikilpailun palkintolautakunnan taiteilijajäsenten menettelyn kilpailun ratkaisussa.²⁹³

Tapio Junno ja Heikki Häiväoja vastasivat samaansa arvosteluun antamalla oman julkilausuman, jossa todettiin palkintolautakunnan tulkinneen Suomen Kuvanveistäjäliiton kilpailusääntöjä monumenttikilpailun ja koko kuvanveiston tarkoitusperiä parhaiten palvelevalla tavalla. Julkilausumassa todettiin molempien voittoluonnosten olevan aiemmin julkistamattomia, vaikkakin niiden yksityiskohdissa todettiin olevan taiteilijan aiempaan tuotantoon liittyviä piirteitä. Suomen Kuvanveistäjäliiton kilpailusääntöjen laatimiseen osallistuneen Kauko Räsänen mielipiteitä lainaten julkilausumassa todettiin että, taideteos tai luonnos katsotaan uudeksi silloin, kun se on toteutettu eri kokoon tai eri materiaaliin. Näillä perusteilla myös ”Paasikiven linja” ja ”Rinnakkaiselo” katsottiin uusiksi, ennen julkistamattomiksi

²⁹¹ Markku Kauppinen, *Osaaminen taas arvoonsa*. HS 7.2.1992.

²⁹² Heikki Häiväojan muistio J.K. Paasikiven muistomerkkilpailusta 9.12.1970. Kilpailut 1976-78. SKLA. Sääntökohdan aiemmin voimassa olleen muodon mukaan kilpailuluonnos ei saanut olla oleellisilta osiltaan palkittu tai julkistettu.

luonnoksiksi.²⁹⁴ Kiistasta suivaantuneet Häiväoja ja Tapper epäilivät sanomalehtihaastatte-
luissa kiistan pohjimmaisena motiivina olevan kollegoiden kateuden ja arvostelijoiden hen-
kilökohtaisen pettymyksen omasta sijoittumisestaan monumenttikilvassa. Tapper ja Kivijärvi
vakuuttelivat voittoluonnostensa olevan eri teoksia kuin taiteilijoiden aiemmin tekemät veis-
tokset.²⁹⁵

Suomen Kuvanveistäjäliiton jäsenten erimielisyydet Paasikiven monumenttidebatin
johdosta johtivat vielä yhteen julkilausumaan Kain Tapperin ympärille ryhmittäytyneiden ku-
vanveistäjien toimesta. Laila Pullinen, Kimmo Siikamäki ja Arvo Pyykkö puolustivat julki-
lausumassaan Tapperin voittoluonnosta ja monumenttikilpailun palkintolautakunnassa toimi-
neiden kuvanveistäjien toimintaa.²⁹⁶ Kuvanveistäjien väliset erimielisyydet kärjistyivät
28.1.1971, jolloin järjestetyssä Suomen Kuvanveistäjäliiton kokouksessa äänestettiin Heikki
Häiväojan erottamisesta puheenjohtajan tehtävistä. Yhden äänen enemmistöllä saadun epä-
luottamuslauseen seurauksena Häiväoja ja parikymmentä häntä tukenutta kuvanveistäjää
poistuivat kokouksesta.²⁹⁷ Suomen Kuvanveistäjäliiton sisäiset erimielisyydet vaikuttivat sii-
hen, että lopulta koko monumenttihanke hiljeni Paasikivi-toimikunnan jättäessä ryhtymättä
asiassa jatkotoimenpiteisiin.

Kaikkiaan voidaan todeta, että ensimmäisen Paasikivi-monumentin ympärillä käyty
keskustelu liittyi suurimmalta osalta kilpailusääntöjen tulkintaan liittyneisiin näkökulmaeroi-
hin. Käydyn monumenttikilpailun tuloksia ja palkintojärjestystä ei tunnuttu juurikaan arvos-
tettavan, vaan kilpailun ratkettua pidettiin edelleen itsestään selvänä, että mikä tahansa pal-
kituista tai lunastetuista luonnoksista saatettiin toteuttaa, mikä toki sinänsä olikin kilpailu-
sääntöjen mukaista, mutta poikkesi kuitenkin myöhempien presidenttimonumenttien kilpai-
lutuloksiin suhtautumisesta.

Vielä Paasikiven monumentin uusintakilpailun käynnistyessä ensimmäisen kilpailun
nostattamat ristiriidat nousivat esiin, kun uusintakilpailun palkintolautakuntaan valittiin Suo-
men Kuvanveistäjäliiton edustajina Kauko Räsänen ja Arvo Siikamäki, jotka olivat ensim-
mäisessä kilpailussa tukeneet Tapperin monumenttiluonnosta ja Häiväojan menettelyä kil-

²⁹³ Suomen Kuvanveistäjäliitto r.y:n julkilausuma 10.12.1970. Kilpailut 1976-78, SKLA.

²⁹⁴ *Tuomarit vastaavat Paasikivi-kiistassa*, HS 13.12.1970; *Häiväojan ja Junnon kanta patsaskilpailun ratkai-
suun*, US 14.12.1970; Heikki Häiväojan muistio J.K. Paasikiven muistomerkkkilpailusta 9.12.1970. Kilpailut
1976-78, SKLA.

²⁹⁵ Pia Salavirta, *Paasikiven patsaskilpailun molemmat voittotyöt kopioita?* IS 2.12.1970; *”Paasikiven linja jo
vanha teos”*, IS 10.12.1970.

²⁹⁶ *Jälleen uusi julkilausuma Paasikivi-kilpailun vuoksi*, US 20.12.1970.

²⁹⁷ *Kuvanveistäjäliitto erotti Häiväojan*, HS 30.1.1971.

pailun tuomaristossa. Kuvanveistäjä Martti Peitso asettui vastustamaan Suomen Kuvanveistäjäliiton edustajavalintaa eroten vastalauseeksi liitosta. Myöskään Paasikiven monumentin uusintakilpailu ei säilynyt ilman kilpailun ratkaisuun liittyvää skandaalin käryä, sillä runsas kuukausi ennen monumenttikilpailun tulosten ratkeamista Helsingin Sanomissa julkaistiin kuva, jossa olleen dioriittipaaden kerrottiin kuuluvan Harry Kivijärven suunnittelemaan Paasikivi-monumenttiin. Kuvan johdosta eräiden kuvanveistäjien taholta heräsi epäilyjä, että kilpailu oli etukäteen ratkaistu. Uutiseksi epäily kohosi vasta monumentin pystyttämisen jälkeen, jolloin asiasta tehtiin jopa hallitukselle eduskunnassa kirjallinen kysymys (ks. s. 89). Kysymys ei kuitenkaan johtanut toimenpiteisiin.

Paasikiven monumentin pystyttämisen jälkeen Kivijärven teos herätti sanomalehdissä keskustelua siitä, onko taiteilija kopioinut monumentissa aiempaa tuotantoaan. Paasikiven monumenttia verrattiin mm. Helsingin Hietaniemen hautausmaalla olevaan Reenpäitten hautamuistomerkkiin ja Turussa sijaitsevaan vuonna 1970 pystytettyyn Adolf Ivar Arwidssonin muistomerkkiin. Keskustelu palautui kiintoisasti samoihin teemoihin, joita Kivijärven ja Tapperin monumenttiluonnoksista käytiin Paasikiven monumentin ensimmäisen kilpailun yhteydessä. Niin Kivijärvi kuin Tapperkin osallistui Paasikiven monumenttikilpailuihin luonnoksilla, joissa käsiteltiin taiteilijalle luonteenomaisella tavalla niitä teemoja ja muotoja, joita taiteilija oli työstänyt myös aiemmassa tuotannossaan. Myös 90-luvun presidenttimonumenttikilpailujen voittotyöt liittyivät kiinteästi voittaneiden taiteilijoiden henkilökohtaiseen kuvanveistotyylisiin, tuttuun muotokieleeseen ja tapaan käsitellä materiaaleja. Kivijärvi ja Tapper puolustautuivat Paasikiven monumenttidebatissa kopiosyytteitä vastaan vetoamalla taiteilijan henkilökohtaiseen tyyliin ja tapaan käsitellä tiettyjä teemoja. Relanderin monumenttikilpailun yhteydessä kilpailun voittanut Matti Peltokangas jopa totesi pitävänsä tärkeänä sitä, että julkinen teos on tekijänsä muiden teosten näköinen.²⁹⁸

Ns. maallikkoyleisön oli kuitenkin vaikea hyväksyä sitä, että presidenttiä kunnioitetaisiin muistomerkillä, joka muodoltaan ja teemoiltaan muistuttaisi jotain taiteilijan aiemmin muuhun tarkoitukseen tekemää ja toisella nimellä nimeämää veistosta. Tällöin maallikkonäkökulmasta kyseenalaistuisi muistomerkin (vain) presidenttiin viittaava symbolisäältä. Tästä lähtökohdasta on helppo ymmärtää, että eteenkin Kain Tapperin ”Paasikiven linja” -monumenttiluonnoksen samankaltaisuus teokseen, jonka inspiraatiolähteenä taiteilijalle oli mustalaisen puukko, koettiin maallikkoyleisön taholta epäilyttävänä, jopa loukkaavana. Nä-

²⁹⁸ Marja-Terttu Kivirinta, *Arkaainen ja ajankohtainen, uudenlainen muistomerkki graniitista*. HS 1.6.1993.

kökulma toista teosta muistuttavan monumentin tarkoitukseensa sopimattomuudesta liittyä ajatuksellisesti maallikoiden ylläpitämään diskurssiin, jossa nonfiguratiiivisen monumentin symbolisisältö koetaan ongelmalliseksi sen vuoksi, ettei nonfiguratiiivisuus tarjoa kiinteitä yksiselitteisiä symboleja, minkä vuoksi nonfiguratiiivisen monumentin voi halutessaan selittää symboloivan varsin monia asioita (ks. s. 55-57). Monumenttidebattien kopiokeskustelu koski etupäässä Paasikiven muistomerkistä käytyjä kilpailuja, mihin lienee osaltaan vaikuttanut se, että niin Kivijärvi kuin Tapperkin olivat jo tuolloin varsin tunnettuja kuvanveistäjiä, jotka olivat tehneet runsaasti julkisia teoksia ja myös muistomerkkejä, minkä seurauksena taiteilijoiden henkilökohtainen tyyli ja muotokieli lienee ollut tuttua useille maallikoillekin.

Kekkosen monumenttikilpailun järjestäminen uudella kaksivaiheisella kilpailutavalla herätti eteenkin asiantuntijataholla runsaasti kriittistä keskustelua. Useissa asiantuntijamielipiteissä epäiltiin kaksivaiheisen monumenttikilpailun johtavan siihen, että yleisönosastokirjoittelu vaikuttaa niin palkintolautakunnan päätöksentekoon kuin taiteilijoiden työskentelyynkin. Myös eräät taiteilijat huolestuivat kilpailusysteemistä, jossa vielä ideatasolla olevia luonnoksia arvioitaisiin ja asetettaisiin esille julkisesti ja jossa lopullinen voittotyö valittaisiin vasta julkisen keskustelun jälkeen. Asiantuntijatahon kilpailujärjestelmän kritiikin taustalla voidaan tulkita olevan huolestumista maallikkoyleisön mielipiteiden vaikutusvallan kasvusta taiteen kenttään kuuluvaksi asiantuntijoiden taholta mielletyssä ilmiössä. Yleisönosastokirjoittelun mahdollinen vaikutus monumenttikilpailun tulokseen on asiantuntijatahon näkökulmasta voitu kokea sekä taiteen kentän autonomisuuden horjuttamisena että kompetenssin sivuuttamisena. Myös monumenttikilpailuun osallistuneiden taiteilijoiden anonymiteetti kaksivaiheisessa kilpailusysteemissä arvelutti ja keskustelutti asiantuntijoita. Kekkosen monumenttikilpailussa anonymiteettiperiaate ontuikin varsin näkyvästi. Vaikka kilpailun kaikissa vaiheissa kilpailuun osallistuneet taiteilijat esiintyivät nimimerkeillä, oli jo kilpailun ensimmäisen vaiheen ratketessa useiden luonnosten kohdalla selvää, kuka taiteilija ehdotusten takana oli, ja monumenttiehdotuksista kirjoiteltiin taiteilijan nimi mainiten sanomalehdissäkin.

Monumenttikilpailuihin tyytymättömät presidenttimonumenttikeskusteluihin osallistujat toivat kommentissaan esiin muutamia vaihtoehtoisia monumenttikilpailun muotoja ja muistomerkkin hankintatapoja. Paasikiven ensimmäisen monumenttikilpailun yhteydessä Uuden Suomen kulttuuritoimittaja A.I. Routio ehdotti nonfiguratiiivisten monumenttiehdotusten kirjoon tyytymättömänä muistomerkkikilpailuihin järjestettäväksi kaksi erillistä sarjaa; figuratiivisille ja nonfiguratiiivisille veistoksille omansa. Tällä tavoin Roution mielestä myös figuratiiviset veistokset voisivat kilpailla varteenotettavina ehdotuksina monumenttikilpailuissa ja

samalla taattaisiin, ettei figuratiivinen kuvanveisto pääsisi rappeutumaan.²⁹⁹ Samanlaista kahden erillisen sarjan kilpailusysteemiä ehdotti Kekkosen monumenttikilpailun yhteydessä professori, kuvanveistäjä Laila Pullinen, joka perusteli mielipidettään abstraktin taiteen paikalleen jämähtäneisyydellä ja halullaan horjuttaa nonfiguratiivisen kuvanveistotaiteen valta-asemaa.

Tavanomaisin vaihtoehto monumenttikilpailuille keskustelussa oli kuitenkin ehdottaa muistomerkin suoraan tilaamisesta joltain hyväksi koetulta taiteilijalta. Suoran tilaamisen ehdottaminen oli etupäässä maallikkotahon tarjoama vaihtoehto, joskin vain harvat mainitsivat nimeltä taiteilijan, jolle monumentin tekemisen halusivat uskoa. Koska taide-elämän tapahtumien seuraaminen on maallikoille vierasta, voidaan olettaa, että heistä harvat edes osaisivatkaan ehdottaa nimeltä tiettyä taiteilijaa muistomerkin tekijäksi. Maallikoiden ehdotukset monumentin tilaamiseen joltain 'osaavalta' taiteilijalta liittyvät itse asiassa kiinteästi presidenttimonumenttikilpailujen voittaneita nonfiguratiivisia monumenttiluonnoksia vastustavaan diskurssiin, eikä suoraa tilaamista ehdottaneiden kommenttien kritiikki siten kohdistu ainoastaan kilpailusysteemiin vaan samalla sekä epätyytyttäväksi koettuun nonfiguratiiviseen monumenttiluonnokseen että luonnoksen kilpailun voittajaksi valinneisiin ja luonnosta puolustaneisiin taiteen kentän asiantuntijoihin.

6.5. PAIKALLISPATRIOOTTINEN DISKURSSI

Vaikka kaikki tutkimani presidenttimonumentit sijaitsevat Helsingissä, myös muille paikkakunnille voi monumentin saaneen presidentin tai monumenttikilpailun voittaneen taiteilijan kotiseudun johdosta muodostua erityinen suhde monumenttihankkeeseen. Kyseisten paikkakuntien sanomalehtikirjoittelussa ja paikkakunnalla asuvien kirjoittajien monumenttikeskusteluun osallistumisessa Helsingin Sanomissa voi hahmottaa ajoittain paikallispatriootista virettä, jolla halutaan korostaa presidentin tai taiteilijan paikkakuntalaisuutta ja paikkakunnan merkitystä presidentin tai taiteilijan lähtökohtana. Selvimmin paikallispatriootinen diskurssi tulee monumenttikeskustelusta esiin, kun presidentti tai taiteilija on yhdistettävissä pieneen pääkaupunkiseudulta katsottuna periferiseen paikkakuntaan. Tällaisille seuduille 'omalla

²⁹⁹ A.I. Routio, *Monumenttipolitiikka on hiukan hakoteillä*. US 28.11.1970; A.I. Routio, *Mies monumentin kal-*

suurmiehellä' tai palkitulla 'merkkitaiteilijalla' voi tulkita olevan paikallispatriootista arvoa. Tyhjentäviä johtopäätöksiä ja yleistyksiä paikallispatriootisesta diskurssista tarkastelemistani presidenttimonumenttikeskusteluista ei kuitenkaan voi tehdä, sillä kukin monumenttihanke näyttäytyy sekä presidentin että taiteilijan henkilöstä ja meriiteistä johtuen hieman erilaisina tapauksina. Lisäksi monumentin saaneen presidentin ja monumenttikilpailun voittaneen taiteilijan kotipaikkakuntien lehdistössä monumenttikeskustelu oli kaikkiaan paikoin suhteellisen hiljaista. Paikallispatriootisen diskurssin tarkastelussa käyttämäni sanomalehdet ja niiden valintaperustelut olen selvittänyt tutkimuksen sivuilla 4 ja 5.

Voimakkaimmin monumenttikeskustelun paikallispatriootiset juonteet tulivat esiin Rytin monumenttihankeessa. Rytin kotipaikkakunnan lehdissä Lauttakylässä ja Satakunnan Kansassa Rytin monumenttihankeeseen vaiheita seurattiin aktiivisesti ja yleisönosastopalstoilla otettiin kriittisesti kantaa monumenttikilpailun voittaneeseen luonnokseen. Monumenttiluonnoksen vastaanotto ja kilpailun herättämä kommentointi oli kauttaaltaan varsin hämmästyntä ja ärtynyttä. Eteenkin Huittisissa, jossa jo 1979 pystytettiin Rytin näköispatsas, Myllerin monumenttiluonnoksen vastaanotto oli tyrmäävää. Toisaalta monet kirjoittajat kokivat ylpeyttä ja omanarvontuntoa siitä, että *Huittisten suuri poika* oli jo kymmenisen vuotta aiemmin saanut näköispatsaan kaupunkiin, mutta samalla oltiin pettyneitä, että 'virallisen', valtion taholta organisoidun monumenttikilpailun oli voittanut epätyytyttäväksi, jopa loukkaavaksi koettu nonfiguratiivinen veistos. Huonoksi katsottu 'virallinen' monumentti lienee koettu Rytin Huittisille tuomaa paikallispatriootista omanarvontuntoa kolhivaksi.

Ehdotelma on muka "selkeä vakavin plastisin ja geometrisin muodoin tehty sommitelma".

Siis! Nonfiguratiivinen patsasehdotus.

Nyt huittislaiset! meidän on kiireesti puututtava asiaan.

Huittislaissyntyinen Risto Ryti toimi kansamme johtajana pahimpina vaaran vuosina. Hän oli esimerkkinä ryhdikkydestä, jonka ansiosta maamme Suomi on vapaa maa. - Hän itse sai osakseen 10 vuoden kuritushuonerangaistuksen.

Huittisten kirkon lähellä Risto Rytin pronssiin valettu patsas viestittää katsojalleen, että pienen kansan oikeus on yhtä suuri kuin suuremmankin kansan oikeus puolustaa maataan. Kansan isänmaanrakkaus on Kaikkivaltiaan Jumalan edessä arvo ja velvollisuus, joista ei koskaan saa luopua.

*Huittislaiset päättäjät! Toimikaa kiireellä ja ponnella, että Huittisissa oleva hieno presidentti Risto Rytin pronssipatsas siirretään pääkaupunkiimme Helsinkiin.*³⁰⁰

Huittisiin pystytettyä Rytin figuratiivista patsasta käytettiin huittislaisissa ja satakuntalaisissa teksteissä jonkinlaisena näpäytyksenä pääkaupunkiseudulla velloneelle monumenttidebatille. Huittisten näköispatsashanke esiteltiin tällöin arvokkaana ja isänmaallisena tekona, johon huittislaiset ryhtyivät omatoimisesti jo vuosikymmeniä sitten ymmärtäessään Rytin kansallisen arvon ja halutessaan kunnioittaa presidentin muistoa arvokkaalla tavalla. Pääkaupunkiseudun monumenttikilpa nonfiguratiivisine voittajineen ja suurielaisine kiistelyineen sai paikallispatioottisista näkökulmista myöhästyneen ja epäkunniakkaan farssimaisen luonteen. Esimerkiksi Helsingin Sanomien yleisönosastopalstalle kirjoittaneen Huittisten kaupunginsihteerin mielipideteksti on keskustelukontekstissaan tulkittavissa varsin paikallispatioottis-henkiseksi. Muodoltaan informatiivisen tekstin voi hahmottaa näpäytyksenä pääkaupunkiseudun monumenttihankkeelle kaikilla keskeisimmillä kiistaa herättäneillä tasoilla; monumentin näköisyyden, arvokkaan sijoituspaikan ja kohtelun, hankkeeseen liittyvän isänmaallisen ilma-
piirin ja Rytin merkityksen ymmärtämisen osalta.

Presidentti Risto Ryti on syntynyt ja kasvanut lapsuutensa Huittisissa. Hänen synnyinseudullaan virisi jo 1960-1970-luvuilla ajatus muistomerkin hankkimisesta kunnioittamaan presidentin elämäntyötä.

(...)Patsas rahoitettiin pääosin huittislaisin voimin mm. myymällä reliefejä. Ainoa Huittisten ulkopuolinen rahoitus tuli Suomen pankilta, jonka pääjohtajana Risto Ryti oli toiminut ennen presidentiksi tuloaan. Risto Rytiiä esittävä 2,5 metriä korkea kokovartalofiguuri on pronssiin valettu ja se seisoo 80 cm korkealla jalustalla. Muistomerkin on veistänyt Kauko Räike. Muistomerkin katsotaan ilmentävän Rytin luonteenpiirteitä; määrätietoisuutta ja suoraskäisyyttä.

*Muistomerkki paljastettiin 19.6.1979 isänmaallisessa kotiseutujuhlassa arvokkaalla paikalla Huittisten harmaakivikirkon läheisyydessä. Samalla Huittisten muistomerkkiyhdistys luovutti Risto Rytin elämäntyön kunnioittamiseksi pystytetyn muistomerkin Huittisten kaupungin omistukseen.*³⁰¹

Myös Huittisten kaupunginhallitus otti kantaa Helsingin Rytin monumenttihakkeeseen. Huittisten kaupunginhallitus vetosi monumenttihankkeesta valtioneuvostoon kirjelmäl-

³⁰⁰ Nimim. HI, *Presidentti Rytille figuratiivinen patsas*. Lauttakylä 15.11.1991.

³⁰¹ Eero Väättäinen, *Huittinen muisti Risto Rytiiä 1979*. HS 14.1.1992.

lä, jossa toivottiin, että Helsinkiin pystytettävä Rytin muistopatsas ilmentäisi presidentin valtiomiestekojen kunnioitusta, kansan johtamisessa tarvitun peräänantamattomuuden ja vastuunkantamisen vertauskuvallisuutta ja presidentin persoonallisuutta näköispatsaan muodossa.³⁰²

Rytin monumenttikilpailun voittaneen Veikko Myllerin kotiseudun sanomalehtikirjoittelussa Rytin monumenttihankkeeseen suhtauduttiin varsin rauhallisesti, esim. monumenttihanke ei kirvoittanut yhtään yleisönosastotekstiä eikä monumenttiluonnosta sätitty pakinoissa. Karjalaisen pääkirjoituksessa Rytin monumenttia sen sijaan käsiteltiin kolmeen otteeseen, ja kaikissa pääkirjoitusteksteissä suhtauduttiin nonfiguratiiviseen monumenttiin hyväksyvästi.

*Helsingin kaupunginhallituksen päätös on poikkeuksellinen ja sillä epäilemättä tulee olemaan ennakkotapauksen luonne. Toivottavasti se ei kuitenkaan rajoita taiteilijoiden vapaata luomisvoimaa eikä vaikeuta heidän asemaansa yhteiskunnassa. Taidehan on osa muuta yhteiskuntaa myös silloin, kun se kulkee sen kehityksen etuvartiossa ja uhmaa perinteistä suuren yleisön makua.*³⁰³

*Suomen selviytyminen itsenäisenä maana talvi- ja jatkosodista on paras tunnustus edesmenneelle presidentille. Sillä on jopa maailmanhistoriallista merkitystä. Olivatko kaikki arviot oikeita, siihen on vaikea vieläkin vastata. Vaikeissa oloissa Suomelle olisi pahamminkin voinut käydä. Ehkäpä muistomerkki kertoo parhaiten särmiikkään ajan suoraselkäisestä edustajasta.*³⁰⁴

Suomalaisen henkisen ilmapiirin ja poliittisen ilmaston avautumista kuvastaa, että presidentti Risto Ryt saa pääkaupunkiin patsaan ja hänen elämäntyöstään julkaistaan tieteellinen dokumentti samaan aikaan. Kuvanveistäjä Veikko Myllerin patsasehdotus sai aikaan kiivaan kulttuurikeskustelun. Martti Turtolan kirjallinen teos on heti tuoreeltaan saanut poikkeuksellisen paljon julkista huomiota. (...)

*Turtolan teoksessa suomalaiset ovat saaneet kaipaamansa näköispatsaan Rytille. Parempi, että elämäkerta on tekijänsä näköinen kuin, että historiaa kirjoitettaisiin tarkoitushakuisesti, mutta patsaista tehtäisiin johtajien näköisiä. Monissa maissa näitä patsaita moukroidaan jalustoiltaan.*³⁰⁵

³⁰² Huittisista terveisiä Helsinkiin. Ryt ansaitsee näköispatsaan, Lauttakylä 12.6.1992; Vehviläinen 1993, 108. JYKTL.

³⁰³ Rytin patsasehdotuksesta syntyi vaikea ristiriita, Karjalainen 27.5.1992.

³⁰⁴ Tunnustus särmiikkään ajan suoraselkäselle presidentille, Karjalainen 1.10.1994.

³⁰⁵ Ryt sai kuin saikin oman näköispatsaan, Karjalainen 16.9.1994.

Satakunnan Kansan Rytin monumenttihanketta kommentoivassa pääkirjoituksessa tekstin sävy poikkesi huomattavasti Karjalaisesta.

Mikäli patsaspalkintolautakunnan puheenjohtaja Mika Tiivolan vakuutus siitä, että presidentti Risto Rytin 'viralliseksi' patsaaksi todellakin pystytetään lähinnä armeijan esterataa muistuttava hököty, pitää paikkansa, olisi koko muistomerkkihankkeen saanut jäädä syntymättä. (...)

Vastoin kansan tahtoa ja yleistä mielipidettä, johon on muuten yhtynyt muutama kuvanveistäjäkin, Helsingin Hesperian puistoon ilmestyy vuonna 1994 Myllerin kiskohäkkyrä.

Millainen häiriötaiteen kokoelma sinne kertyykään, kun aikanaan myönnetään uudet miljoonat Lauri Kristian Relanderin ja Urho Kekkosen "muiston" varjolla kilpailtavaksi?"³⁰⁶

Vaikka kyseiset pääkirjoitukset ovat luonnollisestikin vain tiettyjen ihmisten näkökulmia ja mielipiteitä Rytin monumenttihankkeesta, noudattavat ne varsin selkeästi sitä kirjoitteluilmapiiriä, joka kyseisten paikkakuntien lehdistöstä oli hahmotettavissa. Rytin monumentista käytyä paikallispatriottista diskurssia voisi kokonaisuudessaan tulkita siten, että paikkakunnalla, jonka 'oma' taiteilija oli monumenttikilpailun voittanut, monumentin muotokielen vastaanotto oli ymmärtävämpää ja hyväksyvämpää tai koko hanke ei juurikaan kiinnostanut, kun taas paikkakunnalla, jonka 'omasta' presidentistä oltiin monumenttia tekemässä, suhtauduttiin monumenttihakkeeseen henkilökohtaisemmin ja monumentin muodolliseen puoleen kriittisemmin. Johtopäätöstä ei voine kuitenkaan yleistää kaikkia monumenttihankkeita koskevaksi, koska tapa, jolla taiteilija tai suurmies on kiinnittynyt tiettyyn paikkakuntaan, vaihtelee tapauskohtaisesti.

Odotettua laimeampi Kekkosen monumenttikeskustelu ei juurikaan nostattanut paikallispatriottista kommentointia. Kekkosen kotipaikkakunnan sanomalehdistä Pielavesi-Keitele ei kommentoinut monumenttihanketta millään tavalla. Kainuun Sanomissa Pekka Jylhän monumenttiluonnosta kritisoitiin muutamissa yleisönosastoteksteissä. Monumenttikilpailun ensimmäisen vaiheen satoa tarkasteltiin sanomalehdessä jopa hieman hirtehisellä asenteella.

Jos oli UKK monelle herralle harmin ja riesan paikka jo elinaikanaan niin eipähän ole tilanne muuttunut juuri toiseksi hänen kuoltuaankaan. Yhä kiistellään UKK:n elämäntyöstä, miehen persoonasta ja motiiveista, mutta pienin päänsärky ei näytä Helsingin herroilla olevan sekään miten ja millaisilla veistoksilla hänen muistoaan pitäisi kunnioittaa. (...)

³⁰⁶ Erkki Teikari, *Mikään ei pelastane Rytin häiriötaiteelta*. Satakunnan Kansa 16.5.1992.

*Kun katselee helsinkiläisten UKK-monumenttikilpaa ja vertaa sen tuloksia lähes 10 vuoden taakse Kajaanin UKK-kilpaan, muodostuu käsitys, että Kajaanin kilvan tarjonta oli kaikenkaikkiaan tasokkaampi. UKK-pajatsotaisi tyhjentyä jo Kajaanin kilpailussa?*³⁰⁷

Myrskyisä Kajaanin Kekkosen monumenttihanke vuosikymmenen vaihteessa lienee vaikuttanut siihen, ettei Helsingin monumenttihanke nostattanut erityisempää keskustelua Kainuun Sanomissa. Voimakkaista vastalauseista huolimatta Kajaanin monumenttikilpailun voittanut nonfiguratiivinen luonnos toteutettiin ja luonnosta vastustaneet joutuivat totuttelemaan kirkon kupeeseen pystytettyyn monumenttiin. Kajaaniin vuosikymmenen vaihteessa näköispatsasta toivoneet kainuulaiset olisivat todennäköisesti kokeneet ikävänä sen, että Helsinkiin olisi valittu pystytettäväksi näköispatsas Kajaanin Kekkosen kotikaupunkina joutuessa tyytymään vaikeaan ja epätyytyttäväksi koettuun nonfiguratiiviseen monumenttiin.

Pekka Jylhän kotipaikkakunnan lehdissä Kekkosen monumenttihanke kommentoitiin varsin niukasti. Yleisönosastotekstejä tai pakinoita monumenttihanke ei kirjoittanut. Toholammilla ilmestyvän paikallislehden artikkeleissa paikallispatrioottista henkeä saattoi kuitenkin paikoin hahmottaa.

- Tuolla Sykäräisen seudulla, kun tulen Toholammille, iho nousee ikään kuin kananlihalle. Kun näen maiseman, joen...

Pekka Jylhä on taiteilija, joka on tuonut vahvasti esiin myös kotiseutuaan ja toholampilaisuutta. Hän uskoo sen näkyvän myös hänen töissään. Vesi on Pekan monien töiden erikoisuus.

*Sitä se on myös hänen työssään "Lähde", jolla hän voitti Urho Kekkosen muistomerkkilpailun.*³⁰⁸

Relanderin monumenttikeskustelu, joka kokonaisuudessaan oli tutkimistani presidenttimonumenttikeskusteluista hiljaisiin, ei erityisemmin tullut esiin paikallispatrioottisen diskurssin tarkasteluun valitsemisani sanomalehdissä. Karjalaismielissä sanomalehdissä Karjalassa ja Kurkijokelaisessa Relanderin monumenttihanke vaiheita uutisoitiin, mutta laajempaa keskustelua ei käyty. Kurkijokelaisessa julkaistiin monumentin paljastamisen jälkeen ilmestyneessä numerossa useita Relanderiin ja monumenttihankeeseen liittyviä artikkeleita, joissa itse monumenttiin suhtauduttiin hieman hämmäntyneesti hyväksyen, mutta

³⁰⁷ Eero Marttinen, *Kaikki ne 401 ehdotusta tekevät kukin tavallaan kunniaa UKK:lle*. Kainuun Sanomat 23.2.1997.

³⁰⁸ Jorma Rekonen, *Kuvanveistäjäsuuruus omiensa keskellä*. Lestinjoki 25.6.1997.

iloiten siitä, että monumentti ylipäänsä oli saatu aikaan. Relanderin karjalaisuutta käsiteltiin ennen kaikkea Kurkijokelaisen artikkeleissa.

Relanderin monumentin tehneen Matti Peltokankaan kotiseudun lehdistössä monumenttihanke ei juurikaan ollut esillä. Hauholla (jossa Peltokangas on asunut lapsuudessaan ja nuoruudessaan yhteensä 14 vuotta) ilmestyvässä paikallislehdessä Relanderin monumenttihanke ei noteerattu mitenkään. Peltokankaan kotiseudun lehdistön hiljaisuuden monumenttiasiassa voi katsoa johtuvan monistakin syistä. Peltokangas, joka on asunut elämänsä aikana useilla paikkakunnilla ja joka on pitkään työskennellyt ja asunut pääkaupunkiseudulla muiden tarkastelemieni presidenttimonumentin tehneiden taiteilijoiden tavoin, ei välttämättä muille paikkakunnille tekemillään julkisilla veistoksilla ja monumenteilla saavuta paikallisen sanomalehden uutiskriteereitä. Niin paikallislehtien kuin maakunnallistenkin sanomalehtien artikkeleiden sisältöön vaikuttaa ylipäänsäkin se, kuinka paljon lehdessä käsitellään kulttuuria ja paikkakunnan ulkopuolisia tapahtumia. Nämä seikat vaikuttanevat kaikkien tarkastelemieni presidenttimonumentin tehneiden kuvanveistäjien kotiseudun lehdistössä ilmenevään paikallispatrioottiseen diskurssiin.

Myöskään Paasikiven monumenttihankeeseen liittyvää paikallispatrioottista diskursssia ei lehtikirjoittelussa ollut erityisemmin havaittavissa. Vuonna 1970 Paasikiven syntymän satavuotisjuhlallisuuksien yhteydessä tosin useat paikkakunnat, joihin Paasikivellä oli aikanaan ollut jonkinlaisia yhteyksiä, muistivat presidenttiä erilaisin tilaisuuksin ja muistokohtein, joista kirjoitettiin myös sanomalehdissä. Lehtikirjoittelun perusteella Paasikivi hahmottuneekin kansalliseksi vaikuttajahahmoksi, joka ei muiden tarkastelukohteina olleiden presidenttien tavoin identifioitu vain yhdeltä tietyltä paikkakunnalta kotoisin olevaksi. Myöskään Paasikiven monumentin veistäneen Harry Kivijärven kotipaikkakunnan sanomalehdessä, Turun Sanomissa, ei kotipaikkatausta tullut teksteistä esiin, vaikka muuten monumentista lehdessä runsaasti kirjoiteltiin. Syynä tähän voi olla mm. se, että Kivijärvi oli tuolloin jo tunnettu kuvanveistäjä, jolla oli paljon yhteyksiä eri puolille Suomea ja joka oli viettänyt myös pitempiä aikoja ulkomailla. Niinpä sanomalehden toimituksessa ei ehkä katsottu mielekkääksi korostaa taiteilijan turkulaisuutta. Voidaan myös ajatella, ettei Turku isona kaupunkina tarvinnut paikallispatrioottisen diskurssin motiivina olevaa huomion keruuta ja omanarvontunnon kohottamista, minkä vuoksi Kivijärven turkulaista taustaa ei teksteissä korostettu.

Yleisemminkin syynä taiteilijoiden kotiseudun lehdistön paikallispatrioottisen diskurssin niukkuuteen voi olla se, että (vielä elävän taiteilijan) taiteellisia ansioita ja taiteilijan ammattia ei välttämättä koeta erityisinä suurmiesansioina, joita paikkakunnalla voitaisiin

hyödyntää omanarvontunnon kohottamiseen. Eteenkin, jos taiteilijan tekemät taideteokset ovat olleet kiistanalaisia ja arvostelua herättäviä, ei taiteilijalla ehkä ole kotiseudulleen erityisempää paikallispatioottista arvoa.

7. PRESIDENTTIMONUMENTTIDISKURSSIEN KESKINÄINEN VERTAILU

Tarkastelemiani presidenttimonumenttidiskursseja vertaamalla on helppo havaita, että eri presidenttimonumenteista käydyt keskustelut muistuttavat suuresti toisiaan niin argumentointikeinojen kuin keskustelujen etenemisenkin osalta. Kussakin monumenttitapauksessa keskustelut etenivät varsinaista hanketta edeltävän monumentin pystyttämistä toivovan kirjoittelun kautta itse kilpailun ratkeamisen jälkeen käytyyn erilaisten kiistojen värittämään debattiin, jonka aktiivinen vaihe kesti tapauksesta riippuen muutamista viikoista lähes vuoteen. Debatit käynnistyivät kaikissa presidenttimonumenttitapauksissa piakkoin, viimeistään muutamien viikkojen kuluttua kilpailun ratkeamisesta ja voittoluonnosta koskevien uutisten ja taidekriitikkojen asiantuntijanäkökulmasta tehtyjen voittotyön arvostelujen julkaisun jälkeen. Monumenttiluonnoksia vastustavat näkökannat olivat debattien alussa varsin hyökkäviä, suurieleisiä ja usein huudahdustyypisiä maallikoiden kommentteja. Debattien jatkuessa ja yhä useampien kirjoittajien osallistuessa keskusteluun myös esiin tuotujen näkökulmien ja mielipiteiden kirjo laajeni, ja mielipiteiden tueksi alettiin esittää tarkempia perusteluita. Tällöin mm. monumenttiluonnoksen symboliikkaa alettiin pohtia ja luonnoksesta esitettiin erilaisia tulkintoja, myös kirjoittajien omia monumenttiehdotuksia esitettiin. Monumenttiluonnosta puolustavia kommentteja alettiin esittää vasta kun voittoluonnosta kriittisesti arvosteleva kirjoittelu oli jatkunut viikkoja. Asiantuntitaho osallistui keskusteluun yleensä debattien loppuvaiheilla puuttuen usein teksteissään kriittisesti myös jo käydyin monumenttikeskustelun luonteeseen. Pitkäksi venynyt debatti saattoi lopulta johtaa myös toiminnalliseen osallistumi-

seen, kuten tietyn vetoimuksen takana olevien kansalaisryhmien muodostumiseen.³⁰⁹ Kii-vailla presidenttimonumenttidebateilla oli myös potentiaalia polemiikin politisoitumiseen.

Monumenttikeskustelun hiljennettyä itse monumentin tekoprosessiin ja taiteilijan työhön ei kiinnitetty sanomalehdissä lainkaan huomiota. Valmiin monumentin paljastusta seurasi yleensä muutamia asiantuntijatahon kommentteja ja joitain maallikoiden kirjoittamia yleisönosastotekstejä, mutta erityisempää keskustelua monumentin paljastamisen jälkeen ei enää asiasta käyty.

Tarkastelemiani presidenttimonumenttitapauksia vertailemalla voi havaita, että tietyt henkilöt tulivat esiin useampien presidenttimonumenttihankeiden ja niistä käytyjen keskustelujen yhteydessä. Mm. presidenttimonumenttitoimikunnissa on ollut runsaasti jäseniä, jotka ovat kuuluneet useampaan kuin yhteen monumenttitoimikuntaan. Myös monumenttitoimikuntien kuvanveistäjäjäsenien ja monumenttikilpailuissa palkittujen kuvanveistäjien joukossa oli lukuisia taiteilijoita, joiden nimet nousivat esiin useiden presidenttimonumenttihankeiden yhteydessä. Samoin eräät keskeiset taidekriitikot, jotka ovat olleet sanomalehtensä pitkäaikaisia kulttuuritoimittajia, ovat olleet arvioimassa ja kommentoimassa useita presidenttimonumentteja. Kun presidenttimonumenttihankeiden ja monumenttien asiantuntija-arvioiden yhteydessä esiintyy jatkuvasti samojen henkilöiden nimiä, ei voi välttää mielikuvaa, että kyseessä on varsin suppean piirin ohjaama ilmiö ja että Suomen taide-elämä on kokonaisuudessaankin kovin kapealla pohjalla.

Pitkään taidekriitikkiä sanomalehdissä kirjoittaneille taidekriitikoille saattaa muodostua tietty taiteen kentän äänitorven ja kentän virallisen mielipiteen julkilausujan asema. Tällöin tiettyjen taidekriitikkojen näkemykset koetaan helposti eteenkin taiteen kenttään kuulumattomien maallikoiden näkökulmasta koko taiteen kentän ajattelutapaa edustaviksi. Presidenttimonumenttikeskusteluissa eri monumenttihankeiden yhteydessä keskusteluun osallistuneita taidekriitikkoja olivat mm. Helsingin Sanomiin kirjoittaneet Markku Valkonen ja Marja-Terttu Kivirinta ja Hufvudstadsbladetiin kirjoittanut Erik Kruskopf.

³⁰⁹ Pekka Tarkka on hahmotellut tutkimuksissaan suomalaisen kirjasodan vaiheita. Tarkan hahmottelussa kirjasodan ensimmäisenä vaiheena on teoksen normaalin tiedotustoiminnan tapojen mukainen esittely, jota seuraa ns. ilmianto, jossa jonkin julkisuuden henkilön tai vaikuttajahahmon kirjoitus laajalevikkisessä lehdessä käynnistää polemiikin. Ilmiantoa seuraa 'tilanteen määrittely', jonka aikana tuodaan julki erilaisia omakohtaisia ja yleistäviä mielipahaa osoittavia kommentteja. Kirjasota huipentuu mahdolliseen toiminnalliseen vaiheeseen; julkilausumiin ja kirjan boikottikehoituksiin yms. (Ks. Tarkka 1966, 97-99.) Monumenttidebateissa keskustelun kulku noudattaa pääpiirteiltään Tarkan hahmottelemia kirjasodan vaiheita, joskin polemiikin käynnistäjinä monumenttidebateissa toimivat monumenttikilpailun tuloksista närkästyneet maallikot.

Olennaista eri presidenttimonumenttidiskurssien erojen ja yhtäläisyyksien vertailussa on hahmottaa tiedotusvälineissä ja julkisuudessa viime vuosikymmeninä tapahtuneet muutokset, joiden vuoksi myös eri vuosikymmeninä käydyt monumenttidebatit näkyvät lehdistössä eri tavoin. Suomalaista julkisuutta ja kulttuurisotia tutkineen Ilkka Armisen mukaan sähköisten viestinten korostunut asema on 1980-luvulta lähtien kiihdyttänyt graafisen viestinnän rytmää lähentäen sitä sähköisen joukkotiedotuksen tempoon.³¹⁰ Tiedonvälityksen intensiivisyyden seurauksena kulttuurisodat ja -polemiikit syntyvät aiempaa nopeammin ja saavat helposti valtiolliset mittasuhteet. Polemiikkien helposti saamaa valtiollista julkisuutta edesauttaa yhden johtavan sanomalehden (Helsingin Sanomat) sanomalehtikulttuurimme. Presidenttimonumenttikeskustelut keskittyivätkin 90-luvulla pääsääntöisesti Helsingin Sanomiin, mutta vielä Paasikiven monumenttihankeeseen kohdalla Uusi Suomi voitti Helsingin Sanomat aktiivisimpana keskustelufoorumina.

Kiintoisaa on, että Hufvudstadsbladetissa monumenttihankeet kirvoittivat vain muutamia yleisönosastotekstejä. Syynä tähän voi olla mm. se, että Helsingin Sanomissa käynnistettyä monumenttikeskustelua ei lähdetty molempien sanomalehtien lukijakuntaan kuuluneiden kirjoittajien taholta levittämään toiseen foorumiin, vaan kommentit ja vastineet tuotiin julki foorumilla, joka oli polemiikissa aktiivinen. Toisaalta voisi myös pohtia onko Hufvudstadsbladetin päälukijakunta sellaista, jota ei kiinnosta väitellä sanomalehden yleisönosastopalstalla monumenttien hyvydestä ja sopivuudesta. Hufvudstadsbladetin yleisönosaston hiljaisuuden monumenttiasiaissa voisi ehkä tulkita riippuvan yleisemminkin Hufvudstadsbladetin ja siten samalla sen lukijoiden arvojen ja ajattelutapojen liberaalista linjasta. Voidaankin ajatella, että Hufvudstadsbladetin päälukijakunta muodostunee hyvin koulutetuista ja kulttuurikysymyksiin vapaamielisesti suhtautuvista henkilöistä, joille presidenttien muiston vaaliminen ei näyttäydy erityisenä intohimona. Asiantuntijatahon kommentteja monumenttihankeista Hufvudstadsbladetissa sen sijaan esiintyi taajaan.

Kiintoisaa on havaita taiteen kentän asiantuntijoiden alan lehdessä, Taide-lehdessä, tapahtunut keskustelun muutos verrattaessa eri vuosikymmenien presidenttimonumenttihankeita koskeneita kommentteja. 1970-luvulla Paasikiven monumenttikilpailut huomioitiin Taide-lehdessä sekä kuvin että monumentteja kommentoivin pitkin asialuontoisin kirjoituksin. Myös Paasikiven muistomerkin pystyttäminen huomioitiin kuvin. Sen sijaan 90-luvun presidenttimonumenttikilpailut sivuutettiin lehdessä varsin lyhyesti muutamalla artikkelilla ja

³¹⁰ Arminen 1989, 13, 114.

maininnoilla tai piikittelevillä pakinaluontoisilla teksteillä. Muutos kertonee jotain monumenttitaiteen heikentyneestä asemasta taiteen kentällä 1990-luvulla. 1970-luvun Paasikiven monumenttiin liittyvä keskustelu Taide-lehdessä voidaan lisäksi nähdä osana laajempaa julkiseen taiteeseen ja monumentteihin liittyvää keskustelua, joka 70-luvulla oli ajankohtainen mm. kulttuurin demokratisoimisen ja kulttuuridemokratian ajatusten noustua keskustelunaiheiksi.

Tarkastelemalla monumenttikiistojen etenemistä ja vaimenemista voidaan päätyä johtopäätökseen, että käydyillä monumenttikeskusteluilla on potentiaalista taidekasvatuksellista vaikutusta (ks. s. 32). Keskustelulla, jossa tuodaan esiin erilaisia näkökulmia monumentteihin ja jossa käytettyjä argumentteja on niiden uskottavuuden vuoksi perusteltava tarkasti, on potentiaalia lisätä keskustelijoiden, erityisesti keskustelun maallikko-osapuolen, taidekompetenssia. Uusien näkökulmien esiin nostaminen ja tarkempien perustelujen tarjoaminen keskustelussa ei kuitenkaan poista monumenttikeskustelujen selvää kahtiajakoa maallikoihin ja asiantuntijoihin polemiikkien loppuvaiheissakaan. Keskustelujen kautta monumentit saavat joka tapauksessa tunnettuutta, joka on tärkeä tekijä monumenttien ja yleisemminkin taideteosten merkityksen ja arvon muodostumisessa yleisölle. Polemiikki kiinnittää ihmisten huomion monumenttihankeeseen lisäten monumentin tunnettuutta ja ylipäänsä ihmisten kiinnostusta hankkeen kulkuun. Ilmiötä voisi verrata Pekka Tarkan kirjasotia tarkastelevassa tutkimuksessa esiin tuomaan havaintoon siitä, että mm. Paavo Rintalan Sissiluutnantista käydyt kirjasodan polemiikkihuiput olivat myös samalla kirjan myyntihuippuja.³¹¹ Puhuttanut, kohuttu teos muistetaan varmastikin paremmin kuin keskustelua herättämätön teos. Tunnettu, herättämästään kohusta muistettu taideteos pääsee helpommin eräänlaiseen yleisön tuntemien taideteosten kuvagalleriaan. Kohua herättänyt taideteos muistettaneen paremmin myös taiteen asiantuntijataholla, jolloin teoksen mahdollisuudet päästä osaksi taiteen kaanonias-
vavat.

Vaikka presidenttimonumenttikeskusteluilla voisikin katsoa olevan keskustelukoh-
taista taidekasvatuksellista vaikutusta, ei tarkastelemieni monumenttitapausten pohjalta voi
kuitenkaan hahmottaa minkäänlaista suuntausta siitä, että käydyt keskustelut olisivat jollain-
tavoin taidekasvattaneet monumenttikeskusteluja seuraavaa ja keskusteluihin osallistuvaa
yleisöä pitemmällä aikavälillä. Päinvastoin monumenttikeskustelut etenivät kaikissa tutkimis-
sani tapauksissa varsin samantapaisesti ja samankaltaisten argumenttien säestäminä. Myös-

³¹¹ Tarkka 1966, 94-96.

kään monumenttikeskusteluiden nonfiguratiivisen monumentin torjuvien ja näköispatsasta vaativien yleisöosastokirjeiden määristä ei voi hahmottaa minkäänlaista trendiä siitä, että nonfiguratiiviset monumentit otettaisiin vastaan aiempaa kitkattomimmin. Suhteellisesti kaikkien kriittisimmin nonfiguratiiviseen monumenttiin suhtauduttiin Paasikiven uusintakilpailun jälkeen käydyssä yleisöosastokirjoittelussa. Sen sijaan Kekkonen monumentin kirvoittamisessa yleisöosastoteksteissä esitettiin suhteellisesti eniten suoria vaatimuksia näköispatsaan pystyttämistä, mikä varmastikin osittain johtui kilpailusysteemistä, jossa oli mukana yksi perinteinen näköispatsasehdotelma. Määrällisesti kaikkein eniten vastustusta monumenttikeskusteluissa herätti Rytin monumentti, joskin nonfiguratiivinen monumenttiluonnos sai samalla muihin presidenttimonumenttitapauksiin nähden suhteellisesti eniten puoltavia kommentteja sanomalehtien yleisöosastopalstoilla. Nonfiguratiivisten presidenttimonumenttien vastaanoton kriittisyyteen olennaisesti vaikuttavina tekijöinä on huomioitava presidentin persoonaan ja toimintaan liittyvät mielikuvat ja monumentin pystytysajankohdan yhteiskunnallinen ilmapiiri.

Tarkastelemistani monumenttitapauksista Rytin monumentista käyty keskustelu oli ylivoimaisesti kaikkein aktiivisin ja kiivasluontoisin. Keskustelun aktiivisuutta ja kiivautta voidaan selittää Rytin henkilöön, presidenttikauteen ja yleisesti sota-aikaan liittyvillä vahvoilla tunnelautauksilla herättävillä faktoilla ja mielikuvilla, jotka nousivat pintaan monumenttikeskustelussa. Lisäksi edellisen pääkaupunkiseudulle hankitun presidenttimonumentin pystyttämistä oli ehtinyt jo kulua yli kymmenen vuotta, joten Rytin monumentista käytyä keskustelua ei edes hillinnyt minkäänlainen presidenttimonumenttikiistelyyn turtuminen, minkä voi olettaa vaikuttaneen tietyiltä osin Relanderin ja Kekkonen hiljaisemmiksi jääneisiin monumenttikeskusteluihin. Rytin monumenttidebatissa kiistely ei jäänyt ainoastaan kommenttien lausumiseksi monumenttikilpailun voittaneesta ehdotuksesta, vaan samoissa puheenvuoroissa saatiin purkaa närkästystä muihinkin taide- ja kulttuurielämän ilmiöihin ja tapahtumiin. Debatti syveni ajoittain jopa kirjoittavien osapuolten keskinäiseksi kinasteluksi.

Pelkkä Rytin monumenttikeskustelun aiheuttama kiistoihin turtuminen tuskin selittää Relanderin monumenttikeskustelun vaimetta. Keskeisimpänä syynä Relanderin monumenttikeskustelun hiljaisuuteen on varmastikin se, ettei presidentin henkilöön ja presidenttikauden tapahtumiin liity erityisempiä intohimoja eikä monillakaan ihmisillä ole henkilökohtaisia kokemuksia tai muistoja Relanderin presidenttikauden ajalta. Relanderin monumenttihankeeseen yhteydessä ei myöskään millään muulla tavoin muistettu presidenttiä, Relanderista ei esim. julkaistu kirjoja tai tehty televisiodokumentteja, eikä presidentistä ja tämän presidenttikau-

desta ei käyty laajempaa yhteiskunnallista keskustelua kuten tapahtui kaikkien muiden tarkastelun kohteina olleiden presidenttien kohdalla. Voidaan myös pohtia, oliko Relanderin monumentti muutokieleltään sellainen, ettei se juurikaan herättänyt yleisössä lennokkaita tulkintoja, jotka edelleen olisivat kiihottaneet keskustelua.

Kekkosen monumenttihankkeesta kirjoiteltiin lehdistössä runsaasti jo ennen monumenttikilpailun julistamista, ja hankkeesta ennusteltiin kiivasta monumenttidebattia. Monumenttikilpailun ennätyksellisestä osanotosta voi päätellä hankkeen kiinnostaneen suuresti myös taiteilijoita. Kekkosen monumenttikilpailusta tuli Suomen kaikkien aikojen suosituin taidekilpailu neljällä sadalla määräraikaan mennessä jätetyllä kilpailuehdotuksella.³¹² Kilpailun jälkeinen monumenttikeskustelu eteni kuitenkin varsin maltillisesti. Keskustelua varmastikin hillitsi uusi kaksivaiheinen kilpailusysteemi, jossa ei yhdellä kerralla lyöty voittajaa lukkoon ja jossa jatkoontakäytännön kilpailuehdotusten joukkoon valittiin yksi perinteinen näköspatsasehdotus. Myös 90-luvun kriittinen keskustelu Kekkosen henkilöstä ja presidentin harjoittamasta politiikasta lienee vaikuttanut vaimentavasti monumenttikeskustelun sävyyn. Lisäksi nimimerkkikäytännön muutos Helsingin Sanomien yleisönosastopalstalla vuonna 1994 on osaltaan voinut vaikuttaa polemiikin sävyä vaimentavasti (ks. s 13-14). Kekkosen monumenttikeskustelun odotettua laimeammasta vilkkaudesta ei kuitenkaan voi vetää johtopäätöstä, että mm. aiempien monumenttikeskusteluiden taidekasvatuksellisen vaikutuksen johdosta maallikkoyleisö olisi oppinut hyväksymään ja ymmärtämään nonfiguratiivisia monumentteja aiempaa paremmin. Kokonaisuudessaan Kekkosen monumenttikeskustelu eteni samankaltaisesti muihin monumenttikeskusteluihin nähden ja myös argumentointitapa noudatteli pitkälti tuttua linjaa.

Kekkosen monumentti paljastetaan Helsingissä Hakasalmenpuistossa 3. syyskuuta vuonna 2000. Muista presidenttimonumenttikeskusteluista päätellen Kekkosen monumentin paljastamisen jälkeen tuskin on odotettavissa enää erityisempää mielipiteiden vaihtoa ja aktiivista monumenttikeskustelua, vaikkakin tiedotusvälineitä paljastustilaisuus todennäköisesti kiinnostaa. Perinteisesti presidenttimonumentin on paljastanut ja paljastuspuheen pitänyt virkaatekevä presidentti, joten voidaan olettaa, että Kekkosen monumentin paljastaminen kuuluu vuoden 2000 presidentinvaaleilla valitun presidentin tehtäviin.

Paasikiven monumentista käydyn keskustelun voidaan katsoa kokonaisuudessaan kuuluvan hieman erilaiseen diskurssiin kuin 1990-luvun presidenttimonumenttikeskustelut.

³¹² Marja-Terttu Kivirinta, *Kekkosen muistomerkkiluvan finalistit julki tänään*. HS 14.2.1997.

Eteenkin vuoden 1970 monumenttikilpailun virittämä keskustelu poikkesi myöhemmistä keskusteluista siinä, että kilpailussa palkittujen luonnosten nonfiguraatiivisuus nähtiin vielä uutisena. Palkituista monumenttiluonnoksesta käyty keskustelukin heijasti paikoin sitä vastakkainasetelmaa, joka muodostui aiempien figuratiivisten presidenttimonumenttien ja Paasikiven monumenttikilpailun voittaneiden nonfiguraatiivisten luonnosten välille. Toisaalta valmis Paasikiven monumentti ja myös Harry Kivijärven ensimmäisessä Paasikiven monumenttikilpailussa palkittu luonnos kuuluvat erilaiseen kuvalliseen diskurssiin kuin 90-luvulla pystytetyt presidenttimonumentit. Kivijärven teoksia on vielä mahdollista tulkita perinteisten pystyfiguurien traditiosta käsin. Eteenkin 1980 paljastettu matalalla jalustalla seisova monumentti vertautuu pystymuodossaan Eduskuntatalon edessä olevin Ståhlbergin ja Svinhufvudin figuuripatsaisiin. Paasikiven monumentin pystyfiguuritulkintaa monumenttikeskusteluissa edesauttoi Kari Suomalaisen Helsingin Sanomissa 6.12.1980 julkaistu pilapiirros (ks. kuva 6). Pilakuvan julkaisemisen jälkeen monissa teksteissä Paasikiven monumenttia tulkittiinkin hahmottamalla kivipaaseissa presidenttipariskunnan hahmot. Tulkinta tuli esiin myös 90-luvun presidenttimonumenttikeskustelujen yhteydessä (ks. esim. sivulla 57 oleva viitteen 188 osoittama lainaus).

Paasikiven monumenttikeskustelut erosivat 90-luvun monumenttikeskusteluissa myös siinä, että 70-luvulla ja erityisesti Paasikiven ensimmäisen monumenttikilpailun virittämän keskustelun yhteydessä useat kirjoittajat kokivat suomalaisen kuvanveiston olevan juuri sillä hetkellä erityisessä aallon pohjassa ja seurailevan väliaikaista ja pian pois muodista menevää trendiä. Monista kirjoituksista välittyi mielikuva kuvanveiston tilasta, joka vasta hiljattain oli ajautunut epätydyttävälle syrjäpoluille hyvästä ja kunnollisesta kuvanveistotraditiosta. Maalikoiden lisäksi myös monet asiantuntijat moitiskelivat kyseisin argumentein kuvanveiston silloista tilaa.

Yleensäkin toivoisi patsaista päättävissä toimikunnissa pidettävän päät raikkaina ja muistettava, että tämän hetken veistotaiteen oikutteleva muotokieli on nopeasti vaihtuvaa ja monasti suorastaan hämäävää. Jo muutamien vuosien kuluttua saatetaan huomata, että se ei ole muotokieltä lainkaan. Jäljelle on jäänyt kirvelevä riitasointu kaupunkikuvaan.³¹³

Vaikka ymmärtämys muihin ja uudempiin ilmaisumuotoihin nähden on laajenemassa, on melko epärealistista kuvitella liikoa tästä kehityksestä. Sangen monet ihmiset tulevat edelleen reagoimaan ainoastaan figuratiiviseen taiteeseen, ja heidän vuokseen tämä taide on säilytet-

*tävä ja sen tasosta huolehdittava. Vain yhtenä vaihtoehtona, tietysti, mutta tärkeänä vaihtoehtona.*³¹⁴

Toki myös 90-luvun monumenttikeskusteluissa koko kuvanveiston kenttä sai eteenkin maallikkotaholta moitteita, mutta moitteet kohdistettiin tällöin yleisemminkin nykytaiteeseen ja sen nonfiguraatiivisiin ilmaisumuotoihin, joiden vuoksi nykytaiteen katsottiin jo pitemmän aikaa olleen epätyytyttävää. Myöskään kaikki asiantuntijat eivät olleet 90-luvun monumenttikeskusteluissa tyytyväisiä monumenttitaiteen silloiseen tilaan. Tyytymättömyys tuli asiantuntijataholla usein ilmi toiveina koko monumenttiajatuksen uudelleen ymmärtämisestä, mikä poikkesi 1970-luvun asiantuntijoiden monumenttitaiteen tilaa kommentoivista argumenteista.

Paasikiven monumenttikeskustelun muista presidenttimonumenttikeskusteluista poikkeavana piirteenä esiintyi taideteoksen originelliudesta virinnyt polemiikki. Molempien Paasikiven monumenttikilpailujen yhteydessä ja vielä monumentin pystyttämisen jälkeenkin sanomalehdissä keskusteltiin vilkkaasti siitä, milloin taideteos on alkuperäinen ja eri taideteos kuin joku toinen. Keskusteluissa nostettiin esiin Paasikiven monumentille löytyneitä esikuvia. Vastaavaa esikuva- ja originelliuskeskustelua ei enää 90-luvun presidenttimonumenttihankeiden yhteydessä käyty, vaikka kukin monumentti jatkoi varsin selvästi kuvanveistäjän aiemmassa tuotannossaan käsittelemää muotokieltä ja ilmaisutapaa. Syynä tähän voi olla mm. se, ettei kyseisten kuvanveistäjien varhaisempaa tuotantoa tunnettu kovinkaan hyvin maallikkoyhteisön keskuudessa. Toisaalta voidaan myös ajatella, että maallikkoyhteisön käsitykset esikuva- ja originelliuskysymyksistä ovat muuttuneet parissa vuosikymmenessä siten, että lainailu ja muistumat toisista taideteoksista ja taiteilijan persoonallisen tyylin korostuminen hyväksytään monumenteissa entistä vaivattomammin.

Käydyt presidenttimonumenttikeskustelut antavat varsin selkeän kuvan siitä, millaisia mielikuvia ja tuntemuksia monumentin saaneet presidentit keskusteluun osallistuneissa kirjoittajissa herättivät. Voidaan havaita, että monumenttikeskustelut toistavat presidenteistä varsin stereotypistä kuvaa, jossa kukin presidentti määrittyy lähinnä yhden presidentin henkilöön tai presidenttikauden tapahtumiin liittyneen pääteeman kautta. Kekkonen määrittyi keskusteluissa ennen kaikkea kansanmiehen roolinsa kautta. Rytin monumentin yhteydessä presidentistä tuotiin esiin tämän rooli jatkosodassa ja sodan jälkeen kokema sotasyällisyys-tuomio. Relanderin monumenttikeskustelussa muistettiin presidentin tekemiä matkoja ja Paa-

³¹³ Jaakko Puokka, *Paasikiven patsas vielä*. HS 24.12.1970.

sikiven monumenttikeskustelun yhteydessä korostettiin linja-teemaa. Keskustelujen kautta voidaan helposti hahmottaa, mistä kyseiset presidentit muistetaan ja mitä heihin liittyviä asioita arvostetaan.

8. YHTEENVETO

Tällä tutkimuksella on pyritty hahmottamaan Helsingin nonfiguratiivisiin presidenttimonumentteihin liittyviä diskursseja. Diskurssianalyysin menetelmällä suoritettussa tutkimuksessa on tarkasteltu lähdeaineiston mahdollistamissa puitteissa niin monumenttikeskusteluissa esitettyjen tekstien välittämää näkökulmien ja mielipiteiden kirjoa kuin tästä kirjosta hahmottuvia sosiaalisia valtarakenteita. Diskurssianalyysin menetelmä osoittautui tutkimuksen tavoitteita erinomaisesti palvelevaksi. Koska diskurssien analysointi on aina tulkintojen muodostamista lähdemateriaalina käytetyistä teksteistä, myöskään tässä tutkimuksessa hahmotetut diskurssit eivät muodosta objektiivisesti olemassa olevia kertomuksia tai näyttäyty osana objektiivisesti määräytyvää sosiaalista tilaa, johon diskurssit yksiselitteisesti kontekstoituisivat.

Tutkimuksessa presidenttimonumenttihankkeet liitettiin historialliseen kontekstiin tarkastelemalla hankkeita osana 1800-luvun jälkipuoliskolla maassamme alkanutta suurmiesmonumenttitraditiota. Maamme suurmiesmonumenttitradition ymmärtämisen kannalta on keskeistä hahmottaa se kansallishenkinen aatemaailma, johon suurmiesten muiston vaaliminen pohjautuu. Suurmiesmonumenttitraditiota tarkastelemalla voidaan havaita suurmiesten monumenttien olleen usein voimakkaiden polemiikkien kohteina. Suurmiehiin liittyvät vahvat arvo- ja tunnelataukset kiihdyttävät suurmiesmonumenttihankkeiden ympärillä käytyjä keskusteluita. Monumenttitaiteen abstraktuminen 1960-luvulta lähtien on ollut omiaan lisäämään monumenteista käytyjen debattien syvyyttä, koska nonfiguratiivinen muotokieli on voitu eteenkin maallikkotaholla kokea vieraaksi ja jopa loukkaavaksi.

Tutkimuksen perustavanlaatuisen havainto oli nonfiguratiivisista presidenttimonumenteista käytyjen keskustelujen samankaltaisuus. Tämän havainnon johdosta tutkimuksessa on käsitelty kaikkia presidenttimonumenttitapauksia samanaikaisesti hahmottaen president-

³¹⁴ A.I. Routio, *Mies monumentin kaltainen*. US 27.4.1971.

timonumenttidiskurssin kokonaisuutta. Presidenttimonumenttidiskurssit on analysoinnin suorittamisen kannalta mahdollista jaotella viideksi erilliseksi diskurssiksi keskusteluissa harkitusti tai tahattomasti esiin tuotujen argumenttien, teemojen ja päämäärien kautta. Tämän jaottelun ohella diskursseista on hahmotettavissa ns. maallikko- ja asiantuntijanäkökulmat, joiden välinen dikotomia ulottui useisiin tutkimuksessa tarkasteltuihin diskursseihin. Maallikko- ja asiantuntijanäkökulmien hahmottamisen lähtökohdat juontuvat institutionaalisen taiteen teorian tavasta hahmottaa taiteen kentän rakennetta. Taiteen kentällä meritoituminen ja vakavasti otettavuus on seurausta tietyn kompetenssin tuomasta puhuja-asemasta, jonka haltijoita voidaan nimittää taiteen kentän asiantuntijoiksi. Monumenttidiskursseissa keskustelijoiden enemmistön muodostavat kuitenkin kompetenssittomat maallikot. Selvimmin näiden kahden tahon näkökulmien vastakkainasettelu on havaittavissa monumenttien esittävyttä ja funktiota koskevissa diskursseissa.

Korostunein asema presidenttimonumenttidiskurssien kokonaisuudessa on monumentin esittävyteen liittyvällä diskurssilla. Esittävydestä käydyt keskustelut voidaan yleistäen jakaa kahtia; enemmistönä oleviin nonfiguratiivisiin monumentteihin tyytymättömiin ja ymmärrettävämpiä monumentteja tai näköispatsaita toivoviin maallikkomielipiteisiin ja vähemmistöksi jääviin käytyjä monumenttikilpailuja ja nonfiguratiivisuutta puoltaviin asiantuntijakommentteihin. Esittävyysdiskurssi liittyy kiinteästi monumenttien funktiota käsittelevään diskurssiin, josta myös maallikko/asiantuntija -dikotomia on selvästi hahmotettavissa. Yleistäen voidaan todeta, että monumenttikilpailun voittaneisiin nonfiguratiivisiin ehdotuksiin tyytymättömät maallikot kokevat monumentin tehtäväksi etupäässä muiston vaalimisen, kun taas kilpailun voittaneet nonfiguratiiviset monumenttiehdotukset hyväksyvä asiantuntijataho katsoo monumenttien olevan ennen kaikkea taidetta. Presidenttimonumenttien funktiota käsittelevässä diskurssissa korostuu monumenttien asema erilaisten yhteiskunnallisten kenttien välissä olevana ilmiönä.

Funktiodiskurssin yhteyteen voidaan hahmottaa lisäksi perinteisten muistomerkkien kyseenalaistamista koskevat keskustelut ja monumenteista käydyt sijaintikeskustelut. Perinteisten muistomerkkien kyseenalaistaminen liittyy asiantuntijatahon näkökulmaan siitä, että perinteinen henkilökulttia ylläpitävä suurmiesmonumenttitraditio on vanhentunut, ja perinteisille monumenteille kaivataan tuoreita vaihtoehtoja. Sijaintikeskustelussa monumenttien funktiodiskurssi ja maallikoiden ja asiantuntijoiden dikotomia näyttäytyy siinä, että maallikot kiinnittävät usein huomionsa monumentin sijoituspaikan kaupunkihierarkkiseen merkitykseen

ja yhteyksiin muiston kohteena olevaan presidenttiin, kun taas asiantuntijat huomioivat sijoituspaikassa lähinnä monumentin visuaalisen sopivuuden miljööseen.

Tutkimuksessa käsiteltiin lisäksi presidenttimonumenttiskursseihin kiinteästi liittyviä poliittisia ulottuvuuksia. Diskursseissa oli havaittavissa myös puoluepoliittisia näkökulmia, jotka tulivat monumenttiskursseissa esiin mm. presidentin edustaman puolueen reagoinnissa monumenttihankkeeseen. Diskursseista saattoi lisäksi päätellä, että monumenttihankkeen ajankohdan poliittisella ilmapiirillä on vaikutusta siihen, minkälaisia keskusteluja presidenttimonumenttihankkeista käydään. Eräänä 90-luvun presidenttimonumenttiskursseissa usein esiin tulleena poliittisena juonteena oli entisten sosialistimaiden poliittisella ideologialla latautuneiden monumenttipatsaiden hävitystyön huomiointi ja sosialistisen monumenttitradition vertaaminen suomalaisiin presidenttimonumenttihankkeisiin.

Myös monumenttikilpailujen järjestyskäytännöistä ja säännöistä käytiin vilkasta keskustelua, joka eteenkin Paasikiven ensimmäisen monumenttikilpailun kohdalla yltyi kiivaaksi riidaksi. Kilpailusäännöistä keskustelua herätti mm. Suomen Kuvanveistäjäliiton edustajien äänivalta monumenttikilpailujen palkintolautakunnissa. Sääntö närkästytti eteenkin monia maallikoita. Presidenttimonumenttiskursseista oli lisäksi paikoin mahdollista hahmottaa paikallispatrioottista sävyä niin monumentin tehneen taiteilijan kuin muistomerkin saaneen presidentinkin kotiseudun osalta.

Kokonaisuutena presidenttimonumenttiskursseista hahmottuu keskusteluihin osallistuneiden kirjoittajien aktiivinen kiinnostus presidenttien kunnioitusta ja monumenttikuvanveistoa kohtaan. Onkin kiinnostavaa jäädä seuraamaan jatkuuko suurmiesmonumenttiperinne ja suurmiesten monumenttihankkeiden polemisoituminen Suomessa myös ensi vuosituhanella.

KUVALUETTELO

- kuva 1 Kari [Suomalainen], Helsingin Sanomat 20.4.1977.
- kuva 2 Kai [Heinonen], Ilta-Sanomat 24.9.1980.
- kuva 3 Kai [Heinonen], Suomenmaa 20.2.1997.
- kuva 4 Adam Korpak, Helsingin Sanomat 9.12.1991.
- kuva 5 Terho [Ovaska], Helsingin Sanomat 18.2.1997.
- kuva 6 Kari [Suomalainen], Helsingin Sanomat 6.12.1980.
- kuva 7 Harry Kivijärvi, Rinnakkaiselo (luonnos), 1970. Kuva lehdestä *Paasikivi-kilpailu*, Taide 1/1971, 48.
- kuva 8 Kain Tapper, Paasikiven linja (luonnos), 1970. Kuva lehdestä *Paasikivi-kilpailu*, Taide 1/1971, 48.
- kuva 9 Harry Kivijärvi, Itä ja Länsi, 1980. Valokuva: Tuuli Lähdesmäki (1998). TLA.
- kuva 10 Veikko Myller, Vastuun vuodet, 1994. Valokuva: Tuuli Lähdesmäki (1998). TLA.
- kuva 11 Matti Peltokangas, Alhaalta ylös - sisältä ulos, 1996. Valokuva: Tuuli Lähdesmäki (1998). TLA.
- kuva 12 Pekka Jylhä, Lähde (luonnos kilpailun 1. vaiheesta), 1997. Kuva lähteestä Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.
- kuva 13 Matti Peltokangas, Urkki ja Sylvi (luonnos kilpailun 1. vaiheesta), 1997. Kuva lähteestä Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunta 1995-1997, VNA, VNKA.
- kuva 14 Terho [Ovaska], Helsingin Sanomat 6.6.1993.
- kuva 15 Kätsy [Jarmo Koivunen], Ilta-Sanomat 3.6.1993.
- kuva 16 Kai [Heinonen], Suomenmaa 17.6.1997.
- kuva 17 Ilmari [Nykänen], Kansan Uutiset 19.10.1990.
- kuva 18 Ilmari [Nykänen], Kansan Uutiset 2.6.1992.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Joensuun yliopiston kulttuurin tutkimuksen laitos (JYKTL), Joensuu.

Vehviläinen, Anu, Poliitikot taidearvostelijoina, Poliitikkojen ohjaus kulttuurikonflikteissa. Pro gradu -tutkielma, 1993.

Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos (JYTHL), Jyväskylä.

Kokkonen, Seppo, Abstraktin muodon läpimurto Suomen julkisessa veistotaiteessa. Pro Gradu -tutkielma, 1977.

Luoma, Marita, Kauko Räsänen Enkeli-veistos. Taideteoksen sopivuus kontekstiinsa. Pro gradu -tutkielma, 1998.

Kuvataiteen keskusarkisto (KKA), Helsinki.

Leikearkisto.

Suomen Kuvanveistäjäliiton arkisto (SKLA), Helsinki.

Kilpailut 1976-78.

J.K. Paasikiven muistomerkkilpailu 1976.

Tuuli Lähdesmäen arkisto (TLA), Jyväskylä.

Kirjeenvaihto.

Valokuvia.

Valtioneuvoston arkisto (VNA), Helsinki.

Valtioneuvoston kanslian arkisto (VNKA).

Paasikivi-toimikunta 1969-1970, C-F 1.

Kirjeistö 1969-1970.

Pöytäkirjat.

Paasikivi-toimikunta 1969-1970, G-Hb 2.

Muistomerkkikilpailua koskevaa 1970.

Paasikivi-toimikunta 1969-1970, Hc-Hd 3.

Sekalaisia asiakirjoja.

Patsaat ja veistokset, Leikekokoelma 1985-1994, Uå 3.

Tasavallan presidenttien patsaat Suomessa.

Relander - Ryti - Kekkonen.

Pääministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 11.1.1989.

Valtioneuvoston kanslian muistio 2.1.1989.

Urho Kaleva Kekkonen (1956-1981).

Pääministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 14.1.1988.

Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunta.

J.K. Paasikiven muistomerkkiä koskevia sekalaisia asiakirjoja ennen toimikunnan asettamista (1971, 1975).

Kutsu J.K. Paasikiven muistomerkkikilpailuun 16.2.1970.

Pöytäkirjat.

Saapuneet kirjeet.

Eino Loikkasen kirjallinen kysymys 10.12.1976 (jäljennös).

Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan lausunto 27.12.1976.

Presidentti J.K. Paasikiven muistomerkkitoimikunnan tiedote 27.11.1980.

Suomen Kuvanveistäjäliiton ilmoitus 28.4.1975.

Presidentti Urho Kekkonen muistomerkkitoimikunta 1995-1997.

Kokoonpanoa ja tehtävää koskevat asiakirjat 1995-1997.

Kokousasiakirjat.

Pöytäkirjat 1995-1997.

Muistomerkkikilpailua koskevat asiakirjat.

Presidentti Urho Kekkosen muistomerkkitoimikunnan kilpailu-
pöytäkirja 5.6.1997.

Valokuvat.

Relander, Lauri, K; muistomerkkitoimikunta 1990-1996 (1989-1996).

Asettaminen.

Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan asetta-
misasiakirja 5.2.1992.

Lauri Kristian Relanderin muistomerkkitoimikunnan muistio
11.8.1993.

Suomen Kuvanveistäjäliiton ilmoitus 6.4.1992.

Presidenttipatsastoimikunnan mietintö 18.12.1989.

Toimikunnan pöytäkirjat.

Työvaliokunnan pöytäkirjat.

Sijoituspaikka, pystytys.

Rakennusvalvontaviraston toimenpidelupa 18.6.1996.

Risto Rytin muistomerkkitoimikunta 1990-1992.

[nimetön]

Risto Rytin muistomerkkitoimikunnan mietintö 11.2.1992.

Risto Rytin muistomerkkitoimikunnan pöytäkirja 24.10.1991.

I a.

Risto Rytin muistomerkkitoimikunnan asettamisasiakirja
13.3.1990.

Suomen Kuvanveistäjäliiton ilmoitus 2.5.1990.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Sanomalehdet

Aamulehti (AL) 1981, 1986, 1990-1993, 1997.

Express 1986.

Helsingin Sanomat (HS) 1970-1971, 1977, 1980, 1986, 1990-1994, 1996-1997.

Hufvudstadsbladet (Hbl) 1976, 1986, 1992, 1997.

Iltalehti (IL) 1984, 1986.

Iltta-Sanomat (IS) 1970, 1976-1977, 1980-1981, 1987, 1991-1993, 1995-1997.

Kainuun Sanomat 1989, 1997.

Kaleva 1989.

Kansan Uutiset (KU) 1980, 1990, 1992.

Karjalainen 1992, 1994.

Keski-Uusimaa 1981.

Lauttakylä 1991, 1992, 1994.

Lestinjoki 1997.

Mehiläinen 1860.

Satakunnan Kansa 1964, 1992.

Suomenmaa 1993, 1997.

Suomen Sosialidemokraatti/Demari 1980, 1991-1992.

Tiedonantaja 1989-1990.

Turun Sanomat (TS) 1997.

Uusi Suomi (US) 1970-1971, 1976-1977, 1980, 1986, 1989.

Viikkolehti 1987, 1992.

Muut painetut lähteet ja kirjallisuus

- AHTOLA-MOORHOUSE, Leena, 1990a. *Julkisen kuvanveistotaiteen käänne 1960-luvulla*. Salme Sarajas-Korte ym. (toim.) ARS Suomen taide 6. Otava, Keuruu.
- AHTOLA-MOORHOUSE, Leena, 1990b. *Kuvanveisto 1900-1950*. Salme Sarajas-Korte ym. (toim.) ARS Suomen taide 5. Otava, Keuruu.
- ARMINEN, Ilkka, 1989. *Juhannustansseista Jumalan teatteriin. Suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat*. Tutkijaliiton julkaisusarja 58. Helsinki.
- BARTHES, Roland, 1977. *Introduction to the Structural Analysis of Narratives*. Stephen Heath (ed.) Image, music, text. (Ranskankielinen artikkeli vuodelta 1966. Kääntänyt englanniksi Stephen Heath.) Kuudes painos 1984, Hill and Wang, New York.
- BARTHES, Roland, 1993. *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*. Toimittanut Lea Rojola. Suomentanut Lea Rojola, Pirjo Thorel. Vastapaino, Tampere.
- BARTHES, Roland, 1993a. *Historian diskurssi*. Lea Rojola (toim.) Tekijän kuolema, tekstin syntymä. (Ranskankielinen alkuteos Le Discours de l'histoire. Information sur les Sciences Sociales, 1967. Suomentanut Lea Rojola, Pirjo Thorel.) Vastapaino, Tampere.
- BARTHES, Roland, 1993b. *Tekstin teoria*. Lea Rojola (toim.) Tekijän kuolema, tekstin syntymä. (Ranskankielinen alkuteos Texte (Théorie du). Encyclopedie Universalis, 1973. Suomentanut Lea Rojola, Pirjo Thorel.) Vastapaino, Tampere.
- BARTHES, Roland, 1993c. *Virkaanastujaisluento*. Lea Rojola (toim.) Tekijän kuolema, tekstin syntymä. (Ranskankielinen alkuteksti Leçon, 1978. Suomentanut Lea Rojola, Pirjo Thorel) Vastapaino, Tampere.
- BEARDSLEY, John, 1981. *Personal Sensibilities in Public Places*. Art Forum, summer/1981. Charles Cowles, New York.
- BOIME, Albert, 1987. *Hollow Icons: The Politics of Sculpture in Nineteenth-Century France*. The Kent State University Press, Kent, Ohio, London.
- BOURDIEU, Pierre, 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. (Ranskankielinen alkuteos La Distinction, Critique sociale du jugement. Les Editions de Minuit, Paris, 1979. Kääntänyt englanniksi Richard Nice.) Routledge, London.
- BOURDIEU, Pierre, 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. (Ranskankielinen alkuteos Questions de sociologie. Les Editions de Minuit, Paris, 1980. Suomentanut J.P.Roos.) Vastapaino, Tampere.

- BOURDIEU, Pierre, 1987. *Klassikot ja arvonsa menettäneet*. (Ranskankielinen alkuteksti La Production de la croyance. Contribution à une économie des biens symboliques. Actes de la recherche en sciences sociales III 3, 1977. Suomentanut Raija Sironen.) Taide 1/1987.
- BURGIN, Victor, 1989. *Taideteorian loppu*. Martti Lintunen, Tauno Saarela, Janne Seppänen (toim.) Taideteorian loppu. (Englanninkielinen alkuteos The End of Art Theory, Criticism and Postmodernity. Macmillan Education Ltd, London, 1986. Suomentanut Janne Seppänen.) LITEROS, Jyväskylä.
- ELLENIUS, Allan, 1971. *Den offentliga konsten och ideologierna. Studier över verk från 1800- och 1900-talen*. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala Handlingar. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- ELSEN, Albert, 1989. *What Have We Learnt about Modern Public Sculpture: Ten Propositions*. Art Journal 4/1989, vol 48. College Art Assosiation, New York.
- ERÄMETSÄ, Harri, 1994. *Joukkoviestimien käyttö*. Kaarlo Nordenstreng, Osmo A. Wiio (toim.) Joukkoviestintä Suomessa. 3. uudistettu laitos. Weilin+Göös, Porvoo.
- FREEDBERG, David, 1989. *The Power of Images. Studies in the history and Theory of Response*. The University of Chicago Press, Chicago.
- FOUCAULT, Michel, 1972. *The Archaeology of Knowledge*. (Ranskankielinen alkuteos L'Archéologie du savoir. Editions Gallimard, 1969. Kääntänyt englanniksi A.M. Sheridan Smith.) Tavistock Publications, London.
- HABERMAS, Jürgen, 1986. *Moderni - keskeneräinen projekti*. Jussi Kotkavirta, Esa Sironen (toim.) Moderni/Postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun. (Saksankielinen alkuteos Die Moderne - ein unvollendetes Projekt. Kleine politische Schriften I-IV, Suhrkamp Verlag Fankfurt am Main, 1981. Suomentanut Pentti Töttö.) Tutkijaliiton julkaisusarja 44, Helsinki.
- HOBSBAWM, Eric, 1983a. *Introduction: Inventing Traditions*. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (ed.) The Invention of tradition. Cambridge University Press, Cambridge.
- HOBSBAWM, Eric, 1983b. *Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914*. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (ed.) The Invention of tradition. Cambridge University Press, Cambridge.
- JOKINEN, Arja & JUHILA, Kirsi, 1993. *Valtasuhteinen analysoiminen*. Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.

- JOKINEN, Arja & JUHILA, Kirsi & SUONINEN, Eero, 1993. *Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.
- JOKINEN, Margareta, 1987. *Harry Kivijärvi*. Harry Kivijärvi 17.9.-18.10.1987. Wäinö Aaltosen museon 20-vuotis juhlanäyttely. Wäinö Aaltosen museo, Turku.
- JÄÄMERI, Hannele, 1997. *Suomi pystyttää patsaita*. Suomen Kuvalehti nro 18 (2.5.1997).
- KANKAANMÄKI, Erkki & VUOHELAINEN, Arto, 1989. *Moderni monumentti - Kunnianosoitus vai häpeätahra?* Kuvalehti nro 3 (2.2.1989).
- KANSA HALUAA PATSAITA SUURMIEHILLE, Suomen Kuvalehti nro 18 (2.5.1997).
- KARTTUNEN, Sari, 1990. *Jokaisen silmissä, Kaikkien hampaissa: Tutkimus Suomen kuntien taidehankinnoista 1980-luvun puolivälissä*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 10, Helsinki.
- KONTTINEN, Riitta, 1989. *Suomen Marsalkan ratsastajapatsas*. Suomen Marsalkka Mannerheimin perinnesäätiö, Helsinki.
- KOSKINEN, Taava, 1993. *Monumentit ristipaineessa*. Taide 1/1993.
- KRAUSS, Rosalind, E, 1989. *Kuvanveiston laajentunut kenttä*. (Englanninkielinen alkuteksti ilmestynyt lehdessä October 8/1979. Suomentanut Minna Tarkka.) Jaakko Lintinen (toim.) Modernin ulottuvuuksia, fragmentteja modernista ja postmodernista. Taide kt, Jyväskylä.
- KRUSKOPF, Erik, 1973. *Toiminnallinen monumenttitaide*. Taide 1/1973.
- LEPISTÖ, Vappu, 1991. *Kuvataiteilija taidemaailmassa*. Tutkijaliiton julkaisusarja 70, Helsinki.
- LINDGREN, Liisa, 1996. *Elävä muoto. Traditio ja modernius 1940- ja 1950-luvun suomalaisessa kuvanveistossa*. Dimensio 1, Valtion taidemuseon tieteellinen sarja, Helsinki.
- LINKER, Kate, 1981. *Public Sculpture: The Pursuit of the Pleasurable and Profitable Paradise*. Art Forum 3/1981. Charles Cowles, New York.
- LINTINEN, Jaakko, 1993. *Muisti ja merkki*. Taide 1/1993.
- MALKAVAARA, Jarmo, 1989. *"Kauneus" ja "Mahti": Taidejärjestelmän ja poliittishallinnollisen ohjausjärjestelmän välisten suhteiden taidekeskeistä tarkastelua*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 4, Helsinki.
- METSÄNHEIMO, Raimo, 1993. *Näköispatsas ei ole aina pönäkkä*. Kaltio 4/1993.

- MOXEY, Keith, 1995. *Motivating History*. Art Bulletin nro 3. College Art Association, New York.
- NERVANDER, Emil, 1900. *Blad ur Finlands kulturhistoria*. Wentzel Hagelstams Förlag, Helsingfors.
- NORDENSTRENG, Kaarlo & WIIO, Osmo A, 1994. *Viestintäjärjestelmien tyypit ja välineet*. Kaarlo Nordenstreng, Osmo A. Wiio (toim.) Joukkoviestintä Suomessa. 3. uudistettu laitos. Weilin+Göös, Porvoo.
- PAASIKIVI-KILPAILU, Taide 1/1971.
- PALLASMAA, Juhani, 1977. *Monumenttitaide tuuliajolla*. Taide 1/1977.
- PIETILÄINEN, Jukka-Pekka, 1992. *Tasavalta perustetaan 1919-1931*. Ståhlberg, Relander. Raimo Väyrynen (toim.) sarjassa Suomen Tasavallan presidentit. Weilin+Göös, Porvoo.
- POLVINEN, Tuomo, 1989. *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö I, 1879-1918*. WSOY, Helsinki.
- RANTANEN, Päivi, 1997. *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ROJOLA, Lea, 1993. [artikkeleiden esipuheet]. Roland Barthes, Tekijän kuolema, tekstin syntymä. Suomentanut Lea Rojola, Pirjo Thorel (toim.) Lea Rojola. Vastapaino, Tampere.
- SAARIKOSKI, Saska, 1996. *Arvot ja sankarit*. Suomen Kuvalehti nro 48 (29.11.1996).
- SAARNIVAARA, Marjatta, 1993. *Lapsi taiteen tulkitsijana*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- SEVÄNEN, Erkki, 1998. *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SMEDS, Kerstin, 1989. *Joukkotapahtumat ja Suomi-identiteetti*. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä, Helsinki.
- SÄÄTELÄ, Simo, 1988. *Taiteen vallankumoukset Kuhnin paradigma-teorian valossa*. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen monistesarja N:O 16, Helsinki.
- TAIVALSAARI, Eero, 1983. *Taide ei istu muottiin*. Akava 4/1983.

- TUHKANEN, Totti, 1988. *Taiteilijana Turussa. Tutkimus Turun kuvataiteilijoiden urakehityksestä vuosina 1945-1985*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja NRO 3, Helsinki.
- UINO, Ari, 1985. *Nuori Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900-1936)*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- UUTISVUOSI 96, Suomen Kuvalehti nro 1 (3.1.1997).
- VALKONEN, Markku, 1986. *Muutosten tahto 60-luvulta nykypäivään*. Eija Kämäräinen, Sirpa Westerholm (toim.) Suomen taide 6, Nykyaika. WSOY, Porvoo.
- VALKONEN, Markku, 1990. *Kuvataide vuoden 1970 jälkeen - kohti sitoutumista*. Salme Sarajas-Korte ym. (toim.) ARS Suomen taide 6. Otava, Keuruu.
- VALTONEN, Sanna, 1998. *Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen media-analyysin menetelmänä*. Anu Kantola & Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti.
- VIRKKUNEN, Sakari, 1985. *Ryti. Myrskyajan presidentti*. Otava, Keuruu.
- VÄLIVERRONEN, Esa, 1998. *Mediatekstistä tulkintaan*. Anu Kantola & Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti.

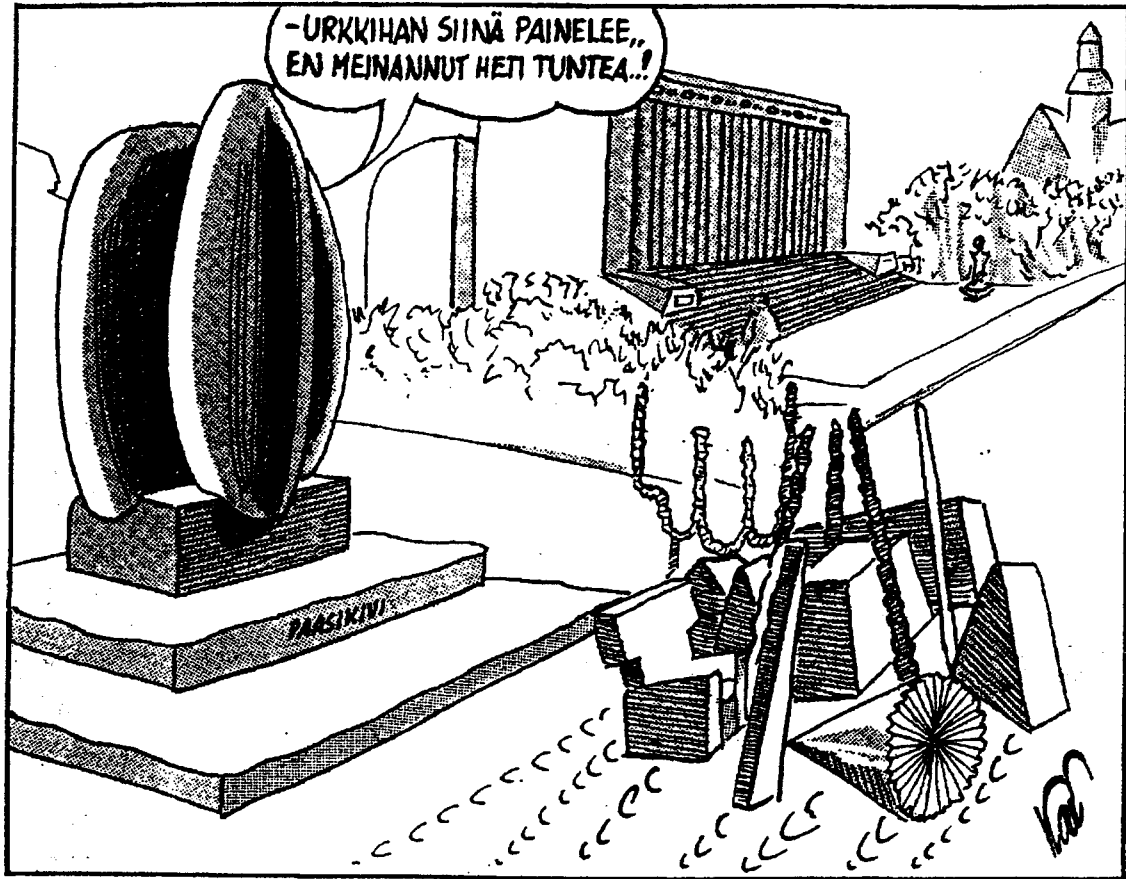
KUVAT

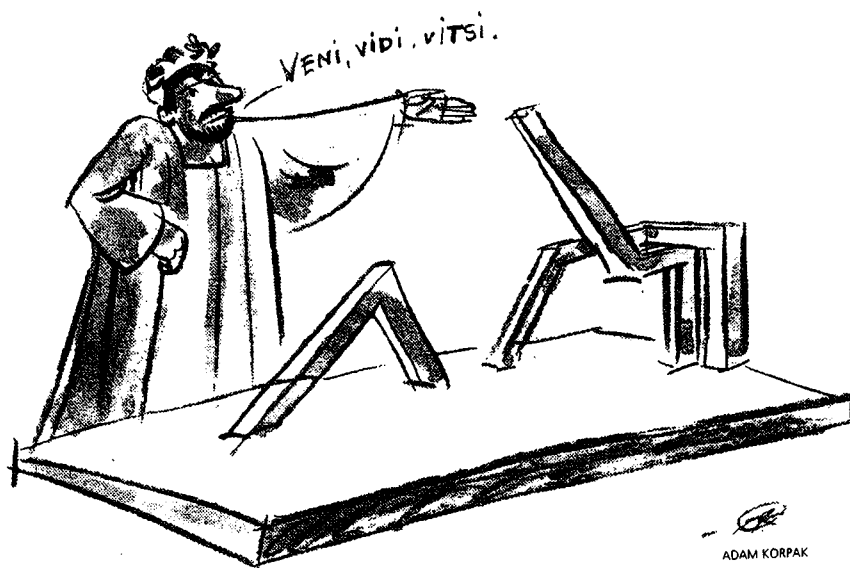
kuva 1 Kari [Suomalainen], Helsingin Sanomat 20.4.1977.

kuva 2 Kai [Heinonen], Ilta-Sanomat 24.9.1980.

kuva 3 Kai [Heinonen], Suomenmaa 20.2.1997.

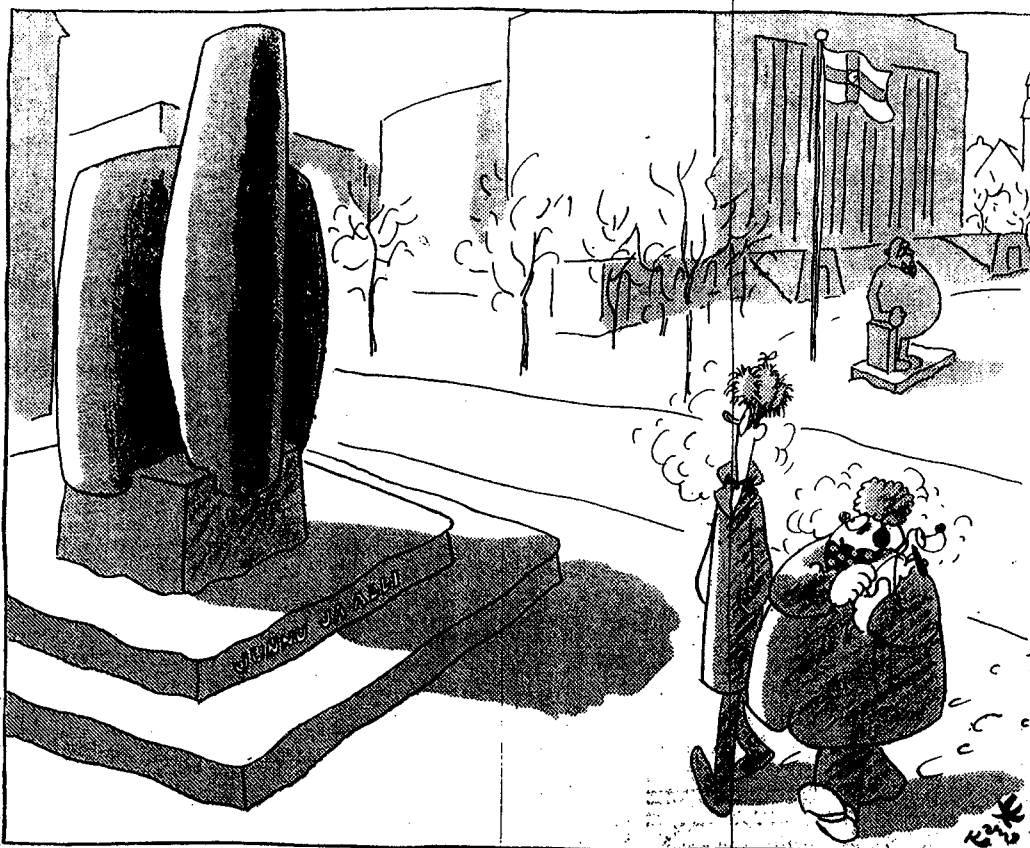

kuva 4 Adam Korpak, Helsingin Sanomat 9.12.1991.

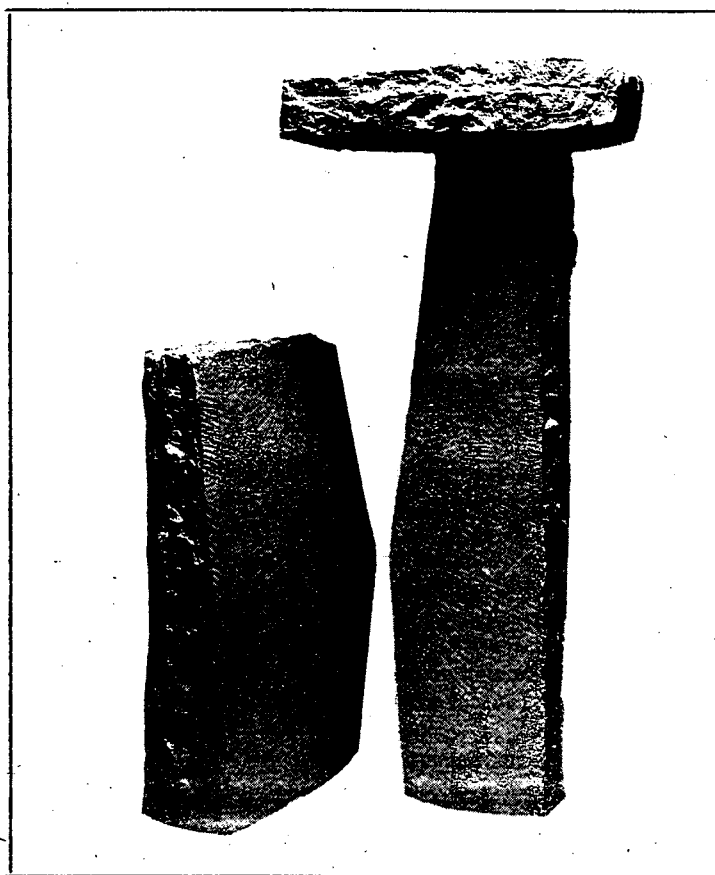
kuva 5 Terho [Ovaska], Helsingin Sanomat 18.2.1997.

KARI

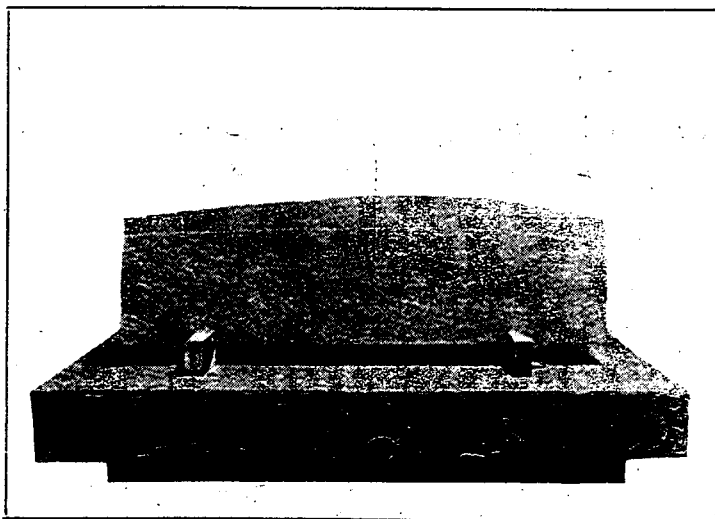

Kari, copyright © 1980 by arrangement with Helsingin Sanomat
— Kyllä siitä Paasikiven tuntee, mutta Alli on liian lihava.

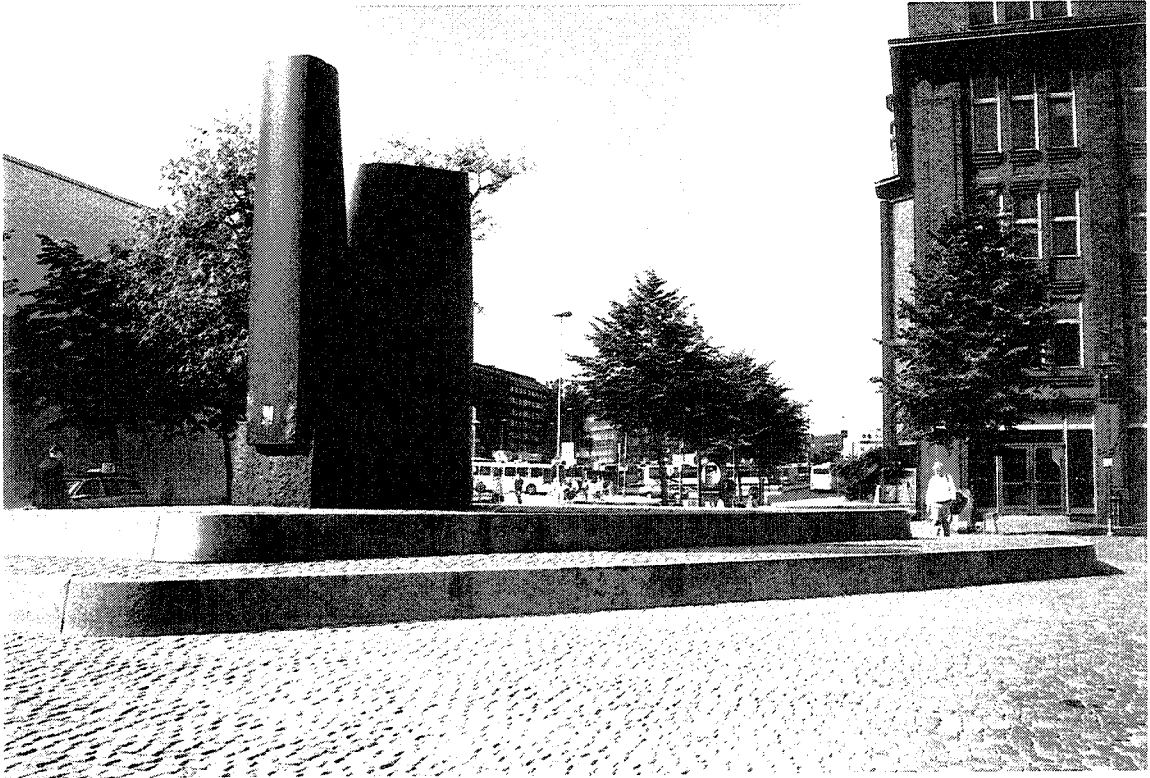
kuva 6 Kari [Suomalainen], Helsingin Sanomat 6.12.1980.

kuva 7 Harry Kivijärvi, Rinnakkaiselo (luonnos), 1970.

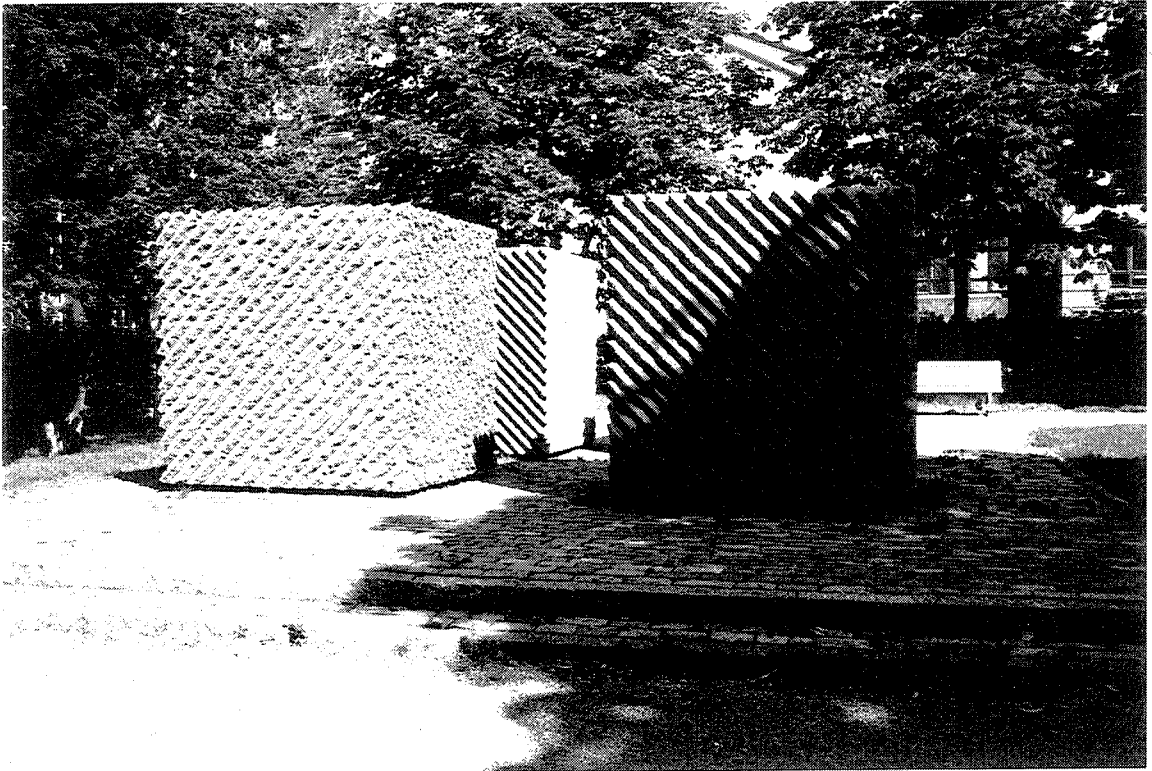
kuva 8 Kain Tapper, Paasikiven linja (luonnos), 1970.

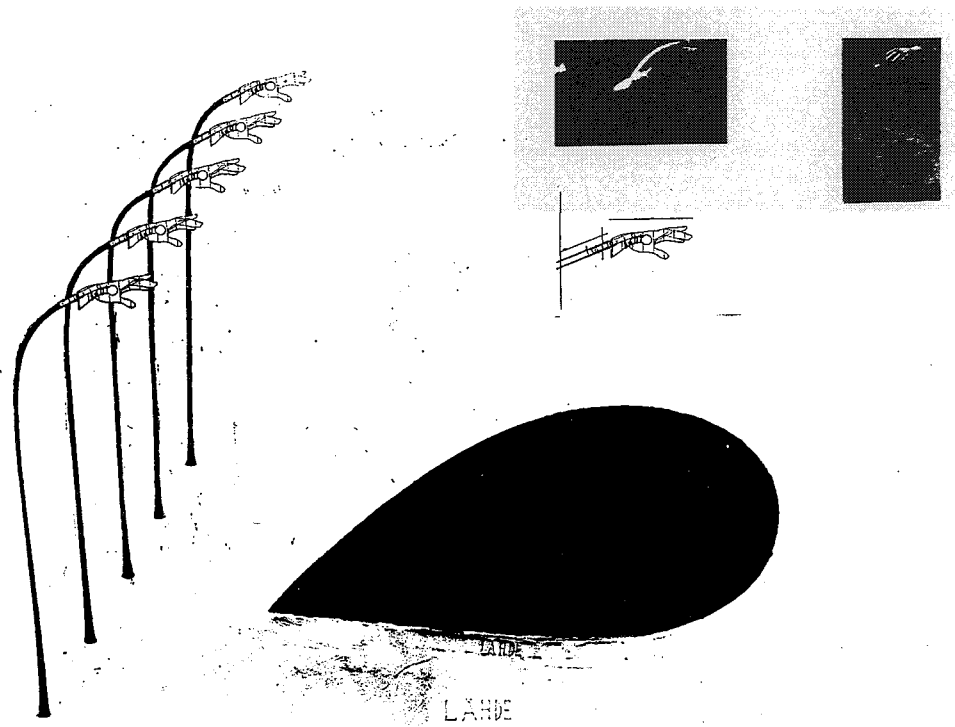
kuva 9 Harry Kivijärvi, Itä ja Länsi, 1980.

kuva 10 Veikko Myller, Vastuun vuodet, 1994.

kuva 11 Matti Peltokangas, Alhaalta ylös - sisältä ulos, 1996.

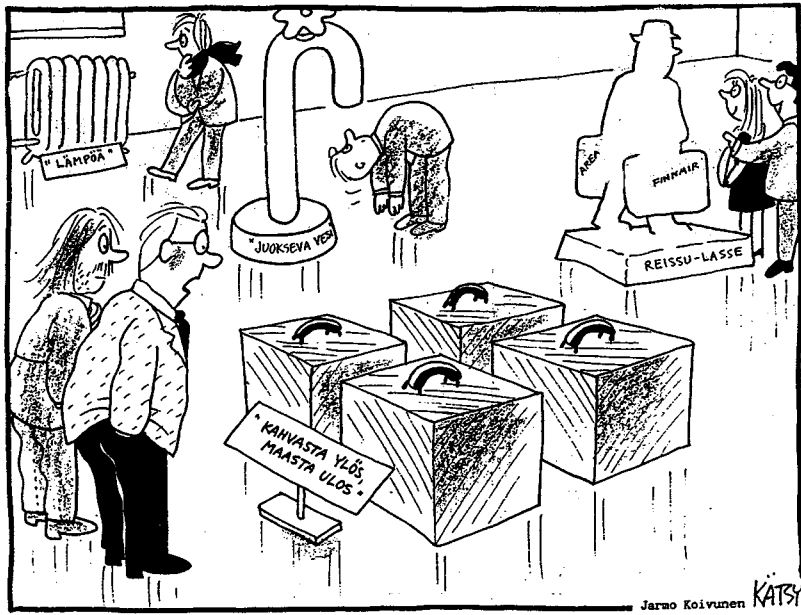
kuva 12 Pekka Jylhä, Lähde (luonnos kilpailun 1. vaiheesta), 1997.

kuva 13 Matti Peltokangas, Urkki ja Sylvi (luonnos kilpailun 1. vaiheesta), 1997.

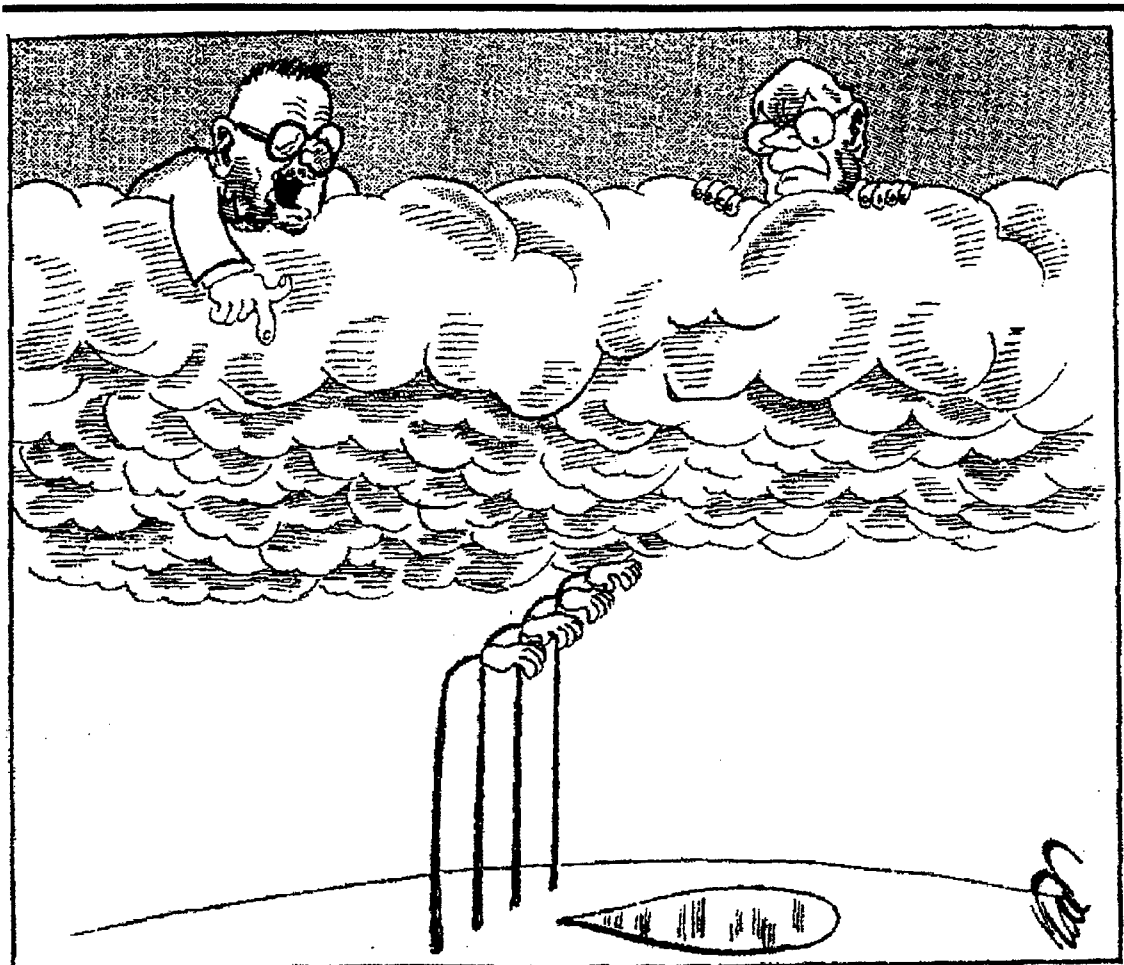

kuva 14 Terho [Ovaska], Helsingin Sanomat 6.6.1993.

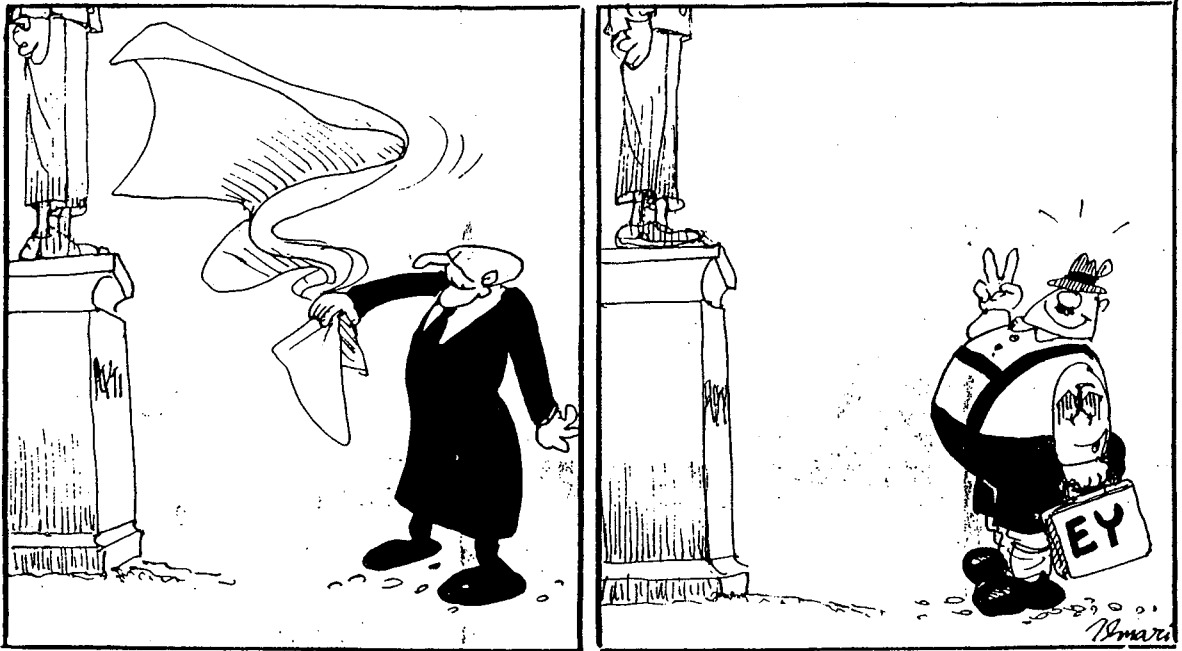
— Hän ennakoi kansamme tulevan tilanteen.

kuva 15 Kätsy [Jarmo Koivunen], Ilta-Sanomat 3.6.1993.

-URKKI... SINULTA ON PÄÄSSYT VAHINKO...!

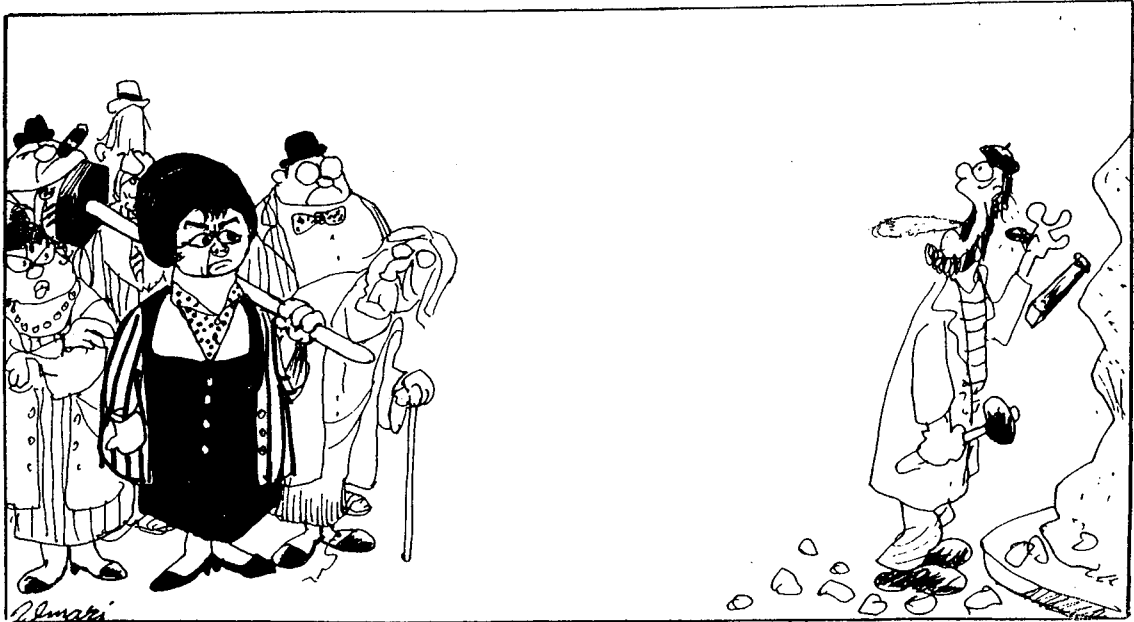
kuva 16 Kai [Heinonen], Suomenmaa 17.6.1997.

Rydille patsas! Jos ei juuri muista ansioista, niin loistavasta ennustuskyvystä. Lausuihan hän jo v. -40 : "Nyt kun näyttää siltä, että Saksa on ainoa elinkelpoinen suurvalta Euroopan mantereella..."

kuva 17 Ilmari [Nykänen], Kansan Uutiset 19.10.1990.

ILMARI

-Pyhät porvarit! Ylimmäinen raati!

kuva 18 Ilmari [Nykänen], Kansan Uutiset 2.6.1992.